

สยามประเทศ

การติดต่อโลกภายนอกและพัฒนาการของบ้านเมือง

อภิชนนทานการ จาก
พิพิธภัณฑการเรียนรู
งานงานบริหารและพัฒนาองคความรู (องคการมหาชน)

สยามประเทศ

การติดตอโลกภายนอก
และพัฒนนาการของบ้านเมือง

๖๐๐๐๐ 2492
i ๐๐๐๐ 3197

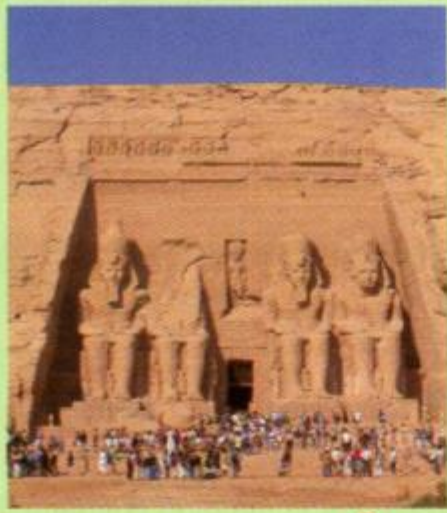
ISBN	978-974-9772-44-7
หนังสือ	สยามประเทศ การติดต่อโลกภายนอกและการพัฒนาการของบ้านเมือง
ผู้เขียน	วัฒนสาสน์ นุ่นสุข
จัดพิมพ์โดย	สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) สำนักนายกรัฐมนตรี 4 ถนนสนามไชย แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 www.ndmi.or.th
พิมพ์ครั้งแรก	กันยายน 2550
ออกแบบปกและรูปเล่ม	สำนักพิมพ์เมืองโบราณ ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด โทร. 0-2281-6110
พิมพ์ที่	บริษัท ทวีทัศน์การพิมพ์ จำกัด โทร. 0-2720-5014

สารบัญ

1	ระบบการแลกเปลี่ยนภายในอุษาคเนย์ จุดเริ่มต้นระบบการค้านานาชาติ	8
2	ระบบการค้านานาชาติของอุษาคเนย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์	14
	ชุมชน บ้านเมือง และเมืองท่า ในระบบการค้านานาชาติช่วงพุทธศตวรรษที่ 2-10	18
	การติดต่อโลกภายนอกและพัฒนาการของบ้านเมืองในสยามประเทศ	31
3	บ้านเมืองในแดนสยามระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16	34
	เมืองในอ่าวสยาม	36
	เมืองโบราณสมัยทวารวดีในเขตลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก	44
	เมืองโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มน้ำบางปะกง	50
	เมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	52
	เมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคเหนือ	54
	เมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคใต้	56
	เมืองในคาบสมุทรสยาม	58
	เมืองท่าตามพรลิงค์	60
	ลักษณะเครือข่ายของเมืองในวัฒนธรรมตามพรลิงค์	62
	12 มณฑลแห่งตามพรลิงค์	66
4	ภาคเหนือของสยามระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18	74
5	เมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยามระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18	88
6	กำเนิดรัฐไทยสมัยพุทธศตวรรษที่ 17-19	102
	พัฒนาการของรัฐในภาคกลาง	
	รัฐสุโขทัย	108
	รัฐอยุธยา-ละโว้	130
	รัฐสุพรรณภูมิ	136
	พัฒนาการของรัฐในภาคเหนือ	
	รัฐล้านนา	140
	พัฒนาการของรัฐในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
	รัฐศรีโคตรบูรณ	152
	พัฒนาการของรัฐในภาคใต้	
	รัฐนครศรีธรรมราช	160
7	บทสรุป	164

8,000 ปีก่อน
มีการตั้งถิ่นฐาน
ปลูกข้าว
และเลี้ยงสัตว์ในจีน

7,000 ปีก่อน
อียิปต์ทำระบบปฏิทิน
12 เดือนๆ ละ 30 วัน

ประมาณ 5,000 ปีก่อน
อียิปต์เริ่มสร้างพีระมิด

4,900-3,650 ปีก่อน
สร้างสโตนเฮนจ์
ในอังกฤษ

4,600 ปีก่อน
เกิดเมืองในลุ่มน้ำสินธุ

3,000 ปี
ก่อน พ.ศ.

2,500 ปี
ก่อน พ.ศ.

2,000 ปี
ก่อน พ.ศ.

1,500 ปี
ก่อน พ.ศ.

ก่อนพุทธศตวรรษ

บ้านเชียง ประมาณ
4,500-1,800 ปีก่อน

พ.ศ. 98
เฮโรโดตัส
เขียน The History

พ.ศ. 43
ยุคทอง
ของกรีก

พ.ศ. 187-220
สมัยพระเจ้า
อเล็กซานเดอร์
มหาราช

พ.ศ. 250
สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
อินเดีย

พ.ศ. 300
ราชวงศ์ฉิน
รวมจีน

พ.ศ. 326
เริ่มสร้าง
กำแพงเมืองจีน

พ.ศ. 474 ปี
ประสูติคลีโอพัตรา

พ.ศ. 543
เริ่มใช้คริสต์ศักราช
ในจีนเป็นยุคสามก๊ก

พ.ศ. 551
จูเลียส ซีซาร์สร้าง
ปฏิทินจูเลียสสำเร็จ

พ.ศ. 693 ปโตเลมีเขียน Geography
ที่วาดด้วยภูมิศาสตร์โลก

พ.ศ. 873
จักรพรรดิคอนสแตนติน
ตั้งอาณาจักรไบแซนไทน์

พ.ศ. 1

พ.ศ. 500

พ.ศ. 1000

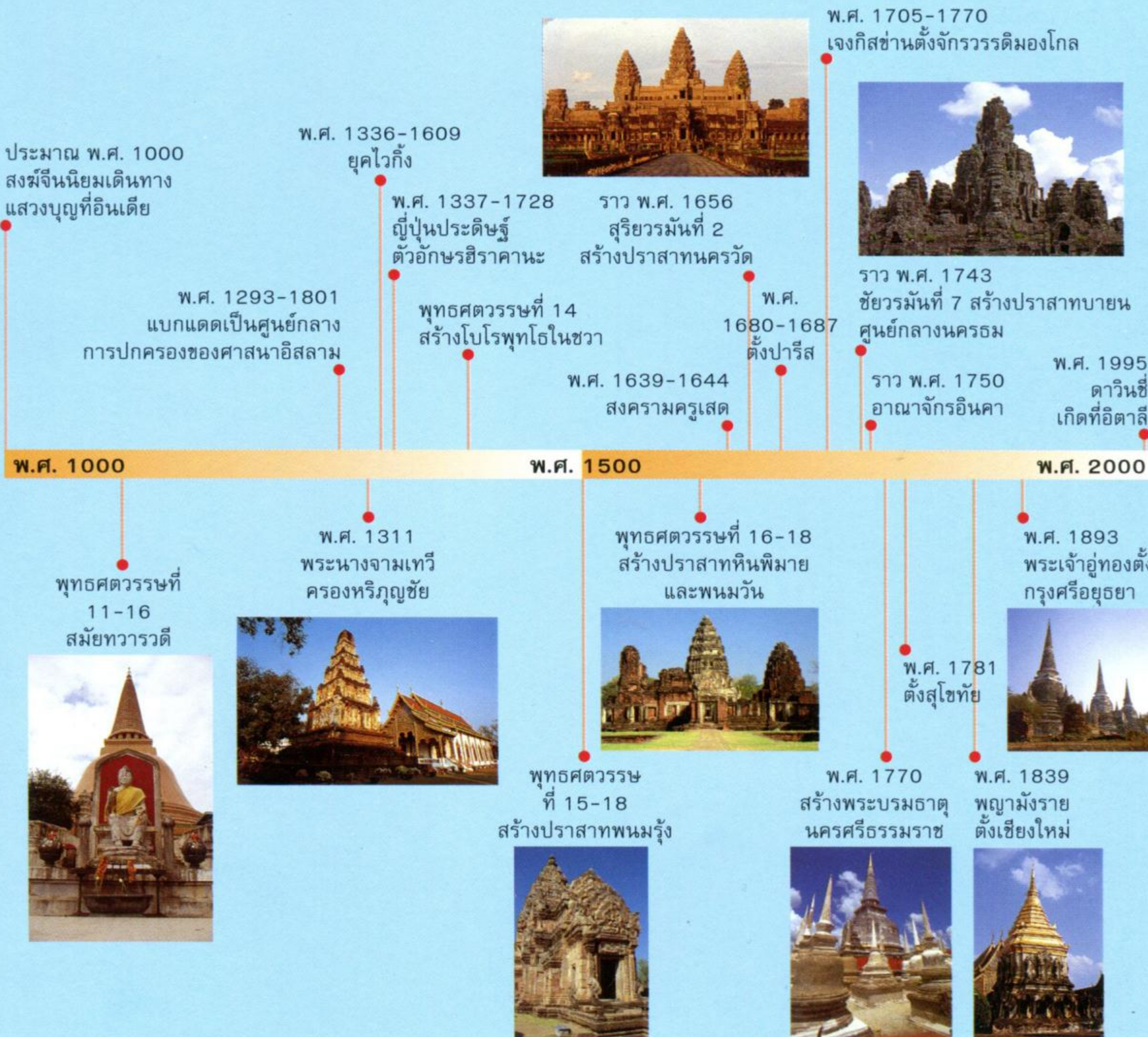
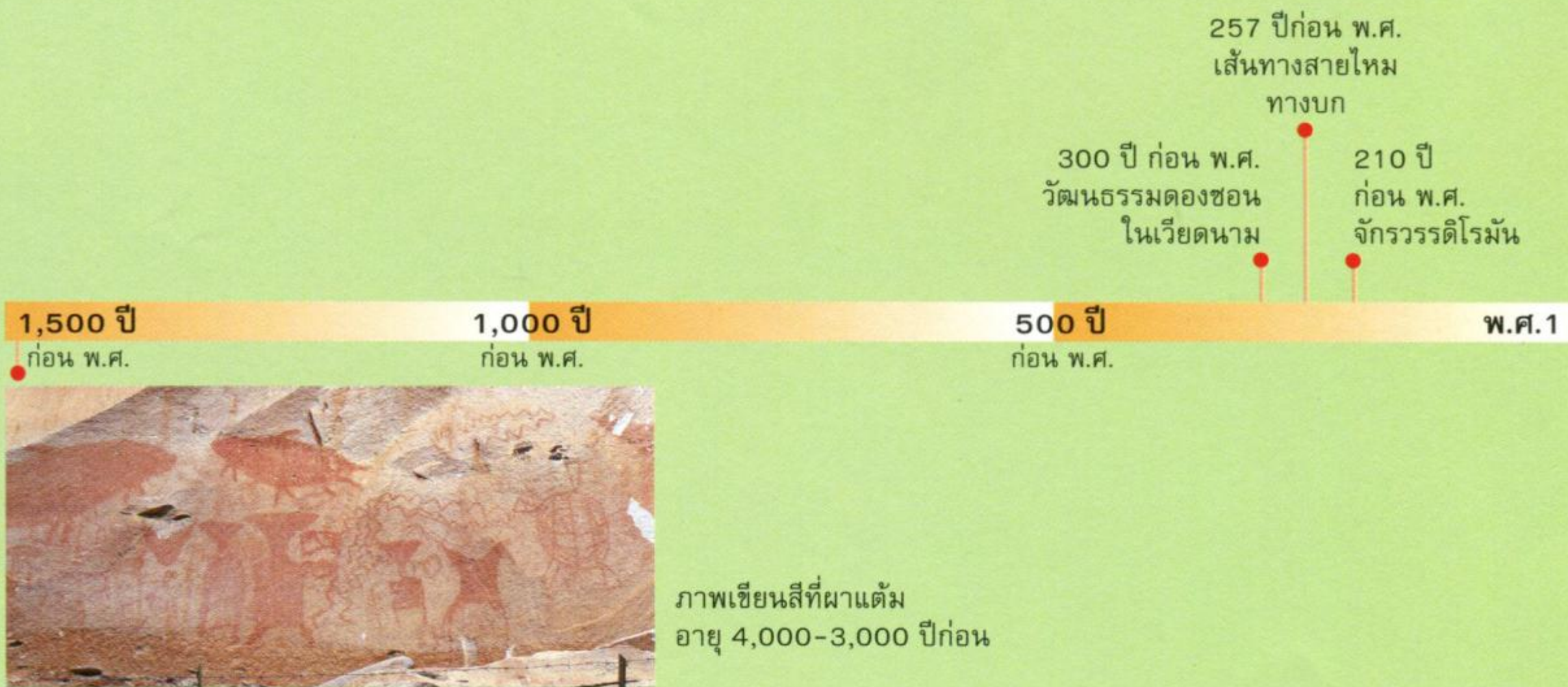
พ.ศ. 143-943
ชุมชนที่เนินอุโลก

พุทธศตวรรษที่ 2-12
แหล่งโบราณคดี
ที่เป็นเมืองทำการค้าในสยาม
เช่น ดอนตาเพชร, ภูเขาทอง,
ควนลูกปัด ฯลฯ

2,000 ปีก่อน
วัฒนธรรมบ้านเก่า
กาญจนบุรี

สมัยพุทธศตวรรษ

ปากีสถาน

อินเดีย

ศรีลังกา

สยาม ประเทศตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่อยู่ระหว่างอารยธรรมสำคัญคือ จีนและอินเดีย ลักษณะภูมิประเทศมีทั้งพื้นที่ที่เชื่อมต่อเป็นส่วนหนึ่งกับแผ่นดินใหญ่ของทวีป และส่วนที่เป็นคาบสมุทรยื่นลงไปในมหาสมุทรอินเดีย จึงเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมโยงการเดินทางทั้งทางบกและทางทะเล ทำให้สยามประเทศเป็นจุดยุทธศาสตร์ของการติดต่อทางทะเลในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สมัยโบราณ และเป็นทางผ่านของการค้าทางบกและทางทะเลของสองดินแดนใหญ่ออย่างจีนและอินเดียมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

1 ระบบการแลกเปลี่ยนภายในอุษาคเนย์ จุดเริ่มต้นระบบการค้าภายในชาติ

เส้น ทางของแม่น้ำทั้งสายหลักและสาขาที่เชื่อมโยงก่อนออกสู่ท้องทะเล ก่อให้เกิดเครือข่ายระบบการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งที่ยังบอกคือเครื่องประดับเปลือกหอยที่พบในชุมชนภายในทวีป ในสมัยพุทธกาลพบหลักฐานที่แสดงถึงระบบการแลกเปลี่ยนระหว่างบริเวณที่อยู่ห่างไกล โดยมีหลักฐานสำคัญคือ กลองมโหระทึกในวัฒนธรรมดองซอน (Dong S'on) ที่อยู่ในเขตเวียดนามกลาง หรือเครื่องประดับจากวัฒนธรรมสำหรับูนห์ (Sa Huynh) ต่างหูลึงลึงโอที่มีลักษณะเป็นรูปสัตว์สองหัว โบราณวัตถุเหล่านี้พบแพร่กระจายในดินแดนส่วนใหญ่ของอุษาคเนย์ ภาคพื้นทวีปและคาบสมุทรมุขซึ่งหลายแห่งห่างไกลจากแหล่งผลิต และแสดงให้เห็นว่าระบบการแลกเปลี่ยนนี้สัมพันธ์กันทั้งการติดต่อทางทะเลทางบก และทางลำน้ำ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าเป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่อาศัยชุมชนหลายชุมชนและกลุ่มคนหลายกลุ่มในการส่งต่อวัตถุจากแห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง มากกว่าจะเป็นการส่งตรงจากแหล่งผลิตไปยังเมืองที่พบวัตถุเหล่านั้น

ระบบการแลกเปลี่ยนจึงสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมความหลากหลายของชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรมมิได้ก่อเกิดเพียงแค่การแลกเปลี่ยนทรัพยากรและสินค้าเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรม และแลกเปลี่ยนความรู้วิทยาการและวัฒนธรรมระหว่างกันอีกด้วย ระบบการแลกเปลี่ยนภายในภูมิภาคอุษาคเนย์จึงหมายถึง **เครือข่ายทางสังคม** ระหว่างชุมชนในภูมิภาค ด้วยเหตุนี้การพบโบราณวัตถุจากวัฒนธรรมดองซอนและสำหรับูนห์จึงไม่น่าจะเป็นสินค้าทั่วไป แต่เป็นสิ่งที่บรรจุคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ในรูปแบบสัญลักษณ์ โบราณวัตถุเหล่านี้จึงเป็นเสมือนเครื่องมือสร้างพันธะความสัมพันธ์ทางสังคมระดับชุมชน และบ่งบอกความเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายทางสังคมที่ประกอบด้วยชุมชนมากมายในหลายดินแดน

ลูกปัดเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนชนิดหนึ่งที่นิยมในระบบการค้ายุคโบราณ
ลูกปัดแก้วแบบมิตาเป็นลูกปัดแบบที่พบแพร่หลาย มีการผลิตมาตั้งแต่
สมัยโรมัน เป็นที่นิยมในตะวันออกกลาง รวมทั้งพบในดินแดนสยาม
ในบริเวณที่เคยเป็นเมืองท่าโบราณด้วย

ต่างหูหินที่เรียกว่า ลิงลิงโอ สลักเป็นรูปสัตว์สองหัว, ลูกปัดทำจากหินและแก้ว, ต่างหูหินทำเป็นรูปทรงแปลกๆ
เหล่านี้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนที่พบแพร่กระจายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เวียดนาม ฟิลิปปินส์
และในไทยที่เมืองอู่ทอง คอนตาเพชร เป็นต้น

กลองมโหระทึก คืออะไร

กลองมโหระทึก (Bronze Drum) มีต้นกำเนิดทางตอนใต้ของจีนในเขตยูนหนาน (Yunnan) ในนามวัฒนธรรมเดียน และในเวียดนาม ในนามวัฒนธรรมดองซอน ส่วนใหญ่ถูกผลิตในช่วง 300 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5

ลักษณะกลองนี้ทำด้วยสำริดซึ่งเป็นโลหะผสมที่มีทองแดงและดีบุกเป็นส่วนผสมหลัก กลองบางชิ้นมีขนาดใหญ่มาก หน้ากลองมักทำลวดลายต่างๆ บางชิ้นทำเป็นรูปสัตว์ติดรอบๆ เช่น กบ หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุที่กลองนี้มีขนาดใหญ่และทำจากโลหะซึ่งถือเป็นของมีราคาในสมัยโบราณ จึงสันนิษฐานกันว่ากลองมโหระทึก

น่าจะใช้เฉพาะในงานพิธีกรรมมากกว่าจะใช้เล่นดนตรีทั่วไป การพบกลองมโหระทึกแพร่กระจายไปในชุมชนโบราณ และชนพื้นเมืองในภูมิภาคอุษาคเนย์และประเทศอื่นๆ อาทิ มาเลเซีย ลาว ไทย เกาะสุมาตรา อินโดนีเซีย เป็นต้น แสดงถึงระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าระยะไกลในอุษาคเนย์

เกลือและเหล็ก สินค้าส่งออกของอีสาน ยุคก่อนประวัติศาสตร์

หลัก ฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบบ่งบอกว่า
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานของสยามสมัย
ก่อนประวัติศาสตร์เป็นแหล่งผลิตสินค้าส่งออกที่สำคัญ
คือ เกลือ และ เหล็ก ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่า เป็น
ที่ต้องการของคนหลากหลายกลุ่มมาตั้งแต่สมัยก่อน
ประวัติศาสตร์

• แหล่งเกลือโบราณ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบันพบแหล่ง
ผลิตเกลือจำนวนมาก ความใหญ่โตและความหนาแน่น
ของแหล่งผลิตเกลือสมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้
บอกถึงความสำคัญของเกลือและการเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน
ในอดีต หากลองนึกย้อนไปในสมัยโบราณที่
เครื่องมือของใช้ต่างๆ ผลิตจากวัตถุดิบธรรมชาติ การ
ถนอมอาหารในยุคที่ไม่มีน้ำแข็ง ไม่มีตู้เย็น ก็ต้องอาศัย
เกลือเป็นวัตถุดิบสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกลือจาก
อีสานซึ่งเรียกว่าเกลือสินเธาว์นี้มีคุณสมบัติที่ดีสำหรับ
การหมักเนื้อสัตว์ เกลือจึงถือเป็นสินค้าสำคัญที่มีค่า
มากในสมัยโบราณ ทั้งนี้เกลือสินเธาว์แม้จะเป็นเกลือ
ที่มีรสเค็มแต่ไม่มีสารไอโอดีนซึ่งเป็นสารอาหารสำคัญ
สำหรับร่างกาย ปัจจุบันในบางท้องถิ่นของอีสานและ
ภาคเหนือยังคงมีการผลิตเกลือตามแบบวิธีโบราณ

ในยุคประวัติศาสตร์ปรากฏหลักฐานระบุเส้นทาง
ค้าเกลือระหว่างภูมิภาคทางบก จากสยามขึ้นไปทาง
เหนือสู่จีนตอนใต้

• เหล็ก โลหะที่เปลี่ยนวิถีชีวิตมนุษย์

เหล็กเป็นประดิษฐกรรมที่แสดงถึงพัฒนาการ
ทางเทคโนโลยีของมนุษย์ที่สามารถนำเอาแร่ธาตุที่
พบในธรรมชาติมาผ่านกรรมวิธีและนำมาประดิษฐ์

ทุ่งเกลือกว้างใหญ่ที่บ้านด่านนอก ตำบลด่านนอก
อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ในภาพจะ
เห็นกระบะสี่เหลี่ยมที่ใช้เป็นที่ต้มเกลือตั้งอยู่บนเตา

เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตโดยในสมัย
ก่อนประวัติศาสตร์ยุคแรกๆ พบเครื่องมือของมนุษย์
ที่ทำจากไม้หรือหิน แต่เมื่อมีการพบวิธีการผลิต
เครื่องใช้จากเหล็กทำให้การดำรงชีพของมนุษย์ง่าย
มากขึ้น ในดินแดนสยามนี้พบแหล่งถลุงเหล็กสมัย
ก่อนประวัติศาสตร์มากมาย แต่จะพบมากในภาค
อีสาน ซึ่งแหล่งที่พบมักเป็นชุมชนดั้งเดิมมาตั้งแต่
สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว หลาย
แห่งพบแหล่งที่มีตะกรันซึ่งเป็นเศษจากการถลุงเหล็ก
ซ้อนทับถมหลายชั้นและมีขนาดใหญ่ แสดงถึงการ
ผลิตเหล็กในปริมาณมาก ซึ่งน่าจะมากเกินกว่าการใช้
ภายในชุมชน แหล่งผลิตเหล็กเหล่านี้จึงน่าจะมีการ
ผลิตเพื่อการส่งออกด้วย

เกลืออีสาน ทำอย่างไร

เกลือของอีสานเป็นการทำเกลือผิวดิน เพราะผิวดินอีสานบางแห่งมีเกลือมาก และถ้าเกลือจะผุดขึ้นมาอยู่หน้าผิวดินเรียกว่า ชีทา วิธีการทำเกลือเริ่มจากนำดินที่มีชีทามากองแล้วหาใบไม้คลุมทิ้งไว้ 1 สัปดาห์เพื่อหมักชีทาให้มีคุณภาพเหมาะแก่การต้ม จากนั้นนำชีทาดังกล่าวมาใส่รางซึ่งสมัยก่อนทำจากไม้ท่อนใหญ่ผ่าครึ่งแล้วเซาะเป็นร่อง ในรางจะบุฟางไว้ อุตุรู้ใต้ราง แล้วเติมน้ำลงไปผสมกับดินชีทา หมักอีก 1 คืน เปิดรูใต้รางรองน้ำเกลือที่ไหลออกมา นำน้ำนั้นไปต้ม

การต้มเกลือแบบดั้งเดิมที่บ่อน้อย บ้านหนองคูณ
ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ในภาชนะจนน้ำงวดแห้งหมด จะได้ผลึกเกลือ ตักเกลือใส่ตะกร้าสานทิ้งไว้ให้แห้ง ปัจจุบันมีการทำเกลืออีสานอีกวิธีคือ การสูบน้ำมาขังไว้บนผิวดินที่มีการยกขอบกั้นเป็นแปลงเหมือนนาข้าว แล้วปล่อยให้ให้น้ำนั้นแห้งระเหยโดยแสงอาทิตย์ จะได้ผลึกเกลืออยู่บนผิวดิน แต่วิธีการนี้ทำให้ผิวดินที่ทำนาเกลือเสีย

2 ระบบการค้านานาชาติของอาณาจักรอยุธยา ยุคก่อนประวัติศาสตร์

จาก การค้าแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนต่าง ๆ ภายในภูมิภาคอยุธยาได้พัฒนามาสู่การค้านานาชาติที่เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2-10 การเชื่อมโยงเข้าสู่ระบบการค้านานาชาติทำให้ภูมิภาคนี้ประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่เชื่อมโยงโลกเศรษฐกิจโบราณเข้าไว้ด้วยกัน

ระบบการค้านานาชาติ (International Trade System) ในยุคโบราณ ครอบคลุมดินแดนเกือบทั้งโลก จากตะวันตกสู่ตะวันออก คือจากแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน มาสู่ตอนเหนือของแอฟริกา ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง เอเชียใต้ อยุธยา และจีน ระบบการค้าเอื้ออำนวยให้กลุ่มคนจากหลากหลายดินแดนปฏิสัมพันธ์กัน และก่อให้เกิดพัฒนาการทางสังคมในดินแดนเหล่านั้น เนื่องจากการค้าแลกเปลี่ยนที่กระทำกันระหว่างชุมชนและบ้านเมืองต่าง ๆ นี้มิได้จำกัดเฉพาะสินค้าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกันด้วย

แม้ไม่ทราบแน่ชัดว่าอยุธยาเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการค้านานาชาติเมื่อใด แต่อย่างน้อยที่สุดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 2 เป็นต้นมา อยุธยาได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการค้านานาชาติทางทะเลโดยสัมพันธ์กับจีน โดยในสมัยราชวงศ์ฉินที่สามารถรวมประเทศจีนเข้าด้วยกันราวพุทธศตวรรษที่ 3 ให้ความสนใจต่อดินแดนทางใต้และอยุธยาเพราะเป็นแหล่งทรัพยากรและของแปลก และในหลักฐานอย่างเช่น เอกสารเจี้ยนฮั่นชูของจีน กล่าวถึงการเดินเรือสู่อยุธยาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 รวมทั้งการพบ

ตะเกียงโรมันทำด้วยสำริด
พบที่อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
โบราณวัตถุนี้บ่งบอกให้รู้ว่า
ชุมชนในสยามมีการติดต่อการค้ากับ
บ้านเมืองทางตะวันตกมาตั้งแต่
สมัยก่อนประวัติศาสตร์

โบราณวัตถุของจีนกระจายในภูมิภาคนี้ ในสมัยราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ. 337-763) ประเทศจีนสนใจการค้ากับดินแดนทางทะเลได้ ผ้าไหมจีนเป็นสินค้าที่ส่งขายถึงอินเดียและโรมโดยผ่านระบบการค้าทางทะเล ในช่วงเวลานี้จีนใช้เรือขนานนามเหินและอ่าวตังเกี๋ยทำหน้าที่เป็นเสมือนหน้าต่างสู่โลกภายนอกโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่เส้นทางทางบกสู่โรมถูกรบกวนโดยกลุ่มคนแถบเอเชียกลาง สำหรับจีน อูซาคเนย์ขึ้นชื่อด้านการเป็นแหล่งสินค้าเฉพาะอย่าง เช่น ขงป้าหายาก ทรัพยากรเฉพาะอย่างในทะเล และยังเป็นแหล่งของผู้คนที่มีความเชี่ยวชาญในการเดินเรือ สามารถดูแลการขนส่งสินค้าทางทะเลได้อย่างดี

นอกจากนี้การค้าระหว่างโลกตะวันตกกับอินเดียพบว่าในช่วง 200 ปีก่อนพุทธกาล มีสินค้าจากอินเดีย

เข้าสู่อาณาจักรบาบิโลนโดยใช้เส้นทางบกผ่านเอเชียกลาง ในต้นพุทธศตวรรษที่ 3 มีเอกสารกรีกกล่าวถึงโลกตะวันออกและการค้าในมหาสมุทรอินเดีย ในท้ายที่สุดการค้าระหว่างอินเดียกับบ้านเมืองทางตะวันตกได้นำมาสู่การขยายตัวของการค้าทางทะเลที่รวมเอาอูซาคเนย์เข้าเป็นส่วนหนึ่งด้วย เอกสารโบราณของอินเดียหลายฉบับที่มีอายุพุทธศตวรรษที่ 2-3 อ้างถึงการค้าระหว่างอินเดียกับภูมิภาคนี้ ในนามของ สุวรรณภูมิ (Suvarnabhumi) และ สุวรรณทวีป (Suvarnadvipa) ซึ่งนำมาสู่การถ่ายทอดวิทยาการและวัฒนธรรมระหว่างกันอีกด้วย สิ่งนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทต่อกระบวนการก่อตั้งรัฐในอูซาคเนย์ในเวลาต่อมา

เส้นทางสายไหม เส้นทางการค้าสมัยโบราณ ที่เชื่อมโลกตะวันออกและตะวันตก

เส้นทางการค้าทางบกที่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดคือเส้นทางที่เรียกว่า **เส้นทางสายไหม** ที่เชื่อมโยงระหว่างจีนกับตะวันออกของยุโรป โดยมีสินค้าหลักและสำคัญคือผ้าไหมจากจีน เส้นทางสายไหมแบ่งเป็น 2 เส้นทางคือ

เส้นทางบก ที่เรียกกันว่า **เส้นทางสายไหม** (Silk Road) เป็นเส้นทางระหว่างบ้านเมืองในแถบเมดิเตอร์เรเนียนสู่ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และจีน เส้นทางนี้จะผ่านทะเลทรายกว้างใหญ่ซึ่งทุรกันดารและเดินทางยากลำบาก ขบวนพ่อค้าที่ใช้เส้นทางนี้มักเป็นในลักษณะกองคาราวานหรือใช้อูฐเป็นพาหนะ

เส้นทางทะเล หรือ เส้นทางสายไหมทางใต้ (Southern Silk Road) หรือเรียกกันอีกชื่อว่า เส้น

ทางสายไหมทางทะเล (Maritime Silk Road) เป็นเส้นทางจากทะเลเมดิเตอร์เรเนียนสู่ทะเลแดง มาอ่าวเบงกอลที่มีเมืองสำคัญอย่างอินเดีย เดินทางต่อมาทางตะวันออกสู่ทะเลจีนใต้ มีปลายทางอยู่ที่ประเทศจีน เส้นทางสายไหมทางทะเลนี้จะมีเส้นทางย่อยหรือทางลัดอีกหลายสาย และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออุษาคเนย์เป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางการค้านานาชาติเส้นทางนี้

แผนที่แสดงเส้นทางสายไหมทางบก เส้นทางการค้าโบราณที่เชื่อมโลกตะวันตกกับตะวันออก

ชุมชน บ้านเมือง และเมืองท่า ในระบบการค้านานาชาติ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 2-10

การ คำนานาชาติที่เจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ 2-10 ได้เชื่อมต่อชุมชนบ้านเมืองจำนวนมากเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งมีได้จำกัด เฉพาะชุมชนบริเวณชายฝั่งทะเลเท่านั้น แต่รวมถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปภายในทวีปด้วย ชุมชนทั้งสองบริเวณ คือ ชุมชนริมฝั่งทะเลและชุมชนภายในทวีปเชื่อมต่อกันด้วยระบบแม่น้ำ และอาจรวมถึงเส้นทางทางบกอีกด้วย

ในระบบการค้า แม่น้ำต่างๆ มีความสำคัญในการเป็นเส้นทางหลักที่ใช้ในการขนส่งของป่าออกมายังชุมชนชายฝั่งทะเล และขนส่งสินค้าจากต่างแดนและสินค้าทางทะเลเข้าสู่ชุมชนที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปภายในแผ่นดินด้วย กระนั้นก็ดีสินค้านี้มีค่าจากดินแดนภายนอกมักจะพบมากตามชุมชนที่เป็นเมืองท่าซึ่งตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลเป็นหลัก

แหล่งโบราณคดีที่เป็นเมืองท่า สถานีการค้า หรือชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการค้าโบราณในระบบการค้านานาชาติ เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบในบริเวณชายฝั่งทะเลเกือบทั่วทั้งภูมิภาคอาเซียน เช่น แหล่งโบราณคดีตองซอนในเขตบักโบทางตอนเหนือของเวียดนาม แหล่งโบราณคดีออกแก้วและอังกอร์โบโรในเขตดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงของเวียดนามและกัมพูชา แหล่งโบราณคดีกัวลาเซลินซึ่งทางตะวันตกของคาบสมุทรมาลายู แหล่งโบราณคดีแอร์ สุกีฮานในเกาะสุมาตรา เป็นต้น โดยมักจะพบโบราณวัตถุคล้ายคลึงกัน เช่น ลูกปัดแก้วหลากสี เครื่องประดับอัญมณี เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นสินค้าในระบบการค้านานาชาติ

ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองท่าในระบบการค้านานาชาติ ปรากฏในแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยหลายแห่ง โดยเฉพาะในภาคกลางและภาคใต้ ที่น่าสนใจได้แก่

แผนที่แสดงที่ตั้งของ
แหล่งโบราณคดีที่เป็น
เมืองท่าการค้าสำคัญ
ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2-10
และเมืองโบราณสำคัญ
ในระบบการค้านานาชาติ
ในสมัยต่อมาคือ
พุทธศตวรรษที่ 11-16
หรือที่รู้จักในนาม สมัยทวารวดี

■ แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร

อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้กับด่านเจดีย์สามองค์ซึ่งเป็นช่องทางการเดินทางบกติดต่อกับชุมชนในเขตประเทศพม่า

ที่นี้ปรากฏหลักฐานที่บ่งบอกถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 1-2 พบหลุมฝังศพที่มีวัตถุหรือสิ่งของฝังร่วมกับศพ (Grave Goods) สิ่งของต่างๆ ที่พบบอกให้รู้ว่าผู้คนในชุมชนบ้านดอนตาเพชรนี้มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมาตั้งแต่สมัยต้นพุทธศตวรรษ โดยได้พบวัตถุจากดินแดนภายนอก เช่น ลูกปัดแก้ว และลูกปัดแบบฝังลายเส้น (Etched Beads) เครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธทำจากเหล็ก และที่พิเศษคือภาชนะสำริดที่มีส่วนผสมของดีบุกสูงมากและมีความบางมาก ตกแต่งลวดลายต่างๆ ลักษณะคล้ายกับภาชนะยุคเดียวกันพบที่อินเดีย และในที่ราบสูงโคราช จากการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางเคมีบอกให้รู้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้ผลิตขึ้นในท้องถิ่น ในเขตภาคตะวันตกของไทย ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายทางการค้าในสมัยนี้

นอกจากนี้ยังพบสิ่งของบางอย่างที่บอกให้รู้ว่าชุมชนนี้เป็นส่วนหนึ่งในระบบการค้านานาชาติ คือ ต่างหูลึงลึงโอรูปสัตว์สองหัวในวัฒนธรรมสำหรับหูก จี้ทำจากหินคาร์เนเลียนรูปสิงห์กระโจน ลูกปัดฝังลายเส้นแบบอินเดีย

1

2

3

ชิ้นส่วนของภาชนะสำริดทำลวดลายเป็นใบหน้าผู้หญิงและลายเรขาคณิต

4

- 1 ลูกปัดหินที่แต่งลายขีดสีขาว
เรียกว่า Etched Beads
- 2 ต่างหูทำจากหินสีเทา
- 3 ต่างหูหินทรงแปลกอีกแบบ
พบที่ดอนตาเพชร
- 4 จีวรปสิ่งทำจากหินคาร์เนเลียน
พบที่ดอนตาเพชร

■ แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว

อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรสยาม มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 2-4 แหล่งโบราณคดีนี้ครอบคลุมเนินดินขนาดเล็กหลายเนินซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เขาสามแก้ว ทางด้านทิศตะวันตกมีแม่น้ำท่าตะเภาที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรีไหลผ่าน โดยจะไหลไปออกอ่าวไทย ที่น่าสนใจคือ ชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับคอคอดกระ ซึ่งเป็นส่วนที่แคบที่สุดของคาบสมุทรสยาม สามารถเดินทางข้ามจากฝั่งทะเลอ่าวไทยทางตะวันออกมาฝั่งทะเลอันดามันทางตะวันตกได้ระยะทางสั้นที่สุด จึงเป็นแหล่งที่เหมาะสมมากสำหรับการตั้งเป็นเมืองท่าในการค้านานาชาติ

จากการศึกษาพื้นที่แหล่งโบราณคดีนี้พบว่าอาจจะมีคันดินล้อมรอบ และมีการจัดแบ่งพื้นที่ทำกิจกรรม เช่น พื้นที่อยู่อาศัยอยู่บนเนิน พื้นที่ผลิตสินค้าต่างๆ เช่น ลูกปัด จะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ เพื่อความสะดวกในการขนส่ง เป็นต้น อีกทั้งมีการขุดบ่อน้ำเพื่อใช้ในการบริโภคด้วย

โบราณวัตถุที่บอกว่าชุมชนแห่งนี้สัมพันธ์กับระบบเครือข่ายการค้านานาชาติ ได้แก่ กลองมโหระทึกในวัฒนธรรมดองซอน ซึ่งบอกถึงความสัมพันธ์ชุมชนนี้กับเครือข่ายการค้าในอุษาคเนย์ช่วงก่อนประวัติศาสตร์ ในยุคเหล็ก ส่วนการพบลูกปัดนานาชนิดซึ่งบางแบบผลิตด้วยเทคโนโลยีของอินเดียรวมทั้งเครื่องมือสำริดและเหล็ก สะท้อนสถานภาพการเป็นเมืองท่าสำคัญในระบบการค้านานาชาติ

แหล่งโบราณเขาสามแก้วแสดงถึงความต่อเนื่องของชุมชนการค้าในดินแดนนี้ และบทบาทของการเป็นเมืองท่าที่มีการผลิตสินค้าต่างๆ เพื่อส่งออกด้วย

1

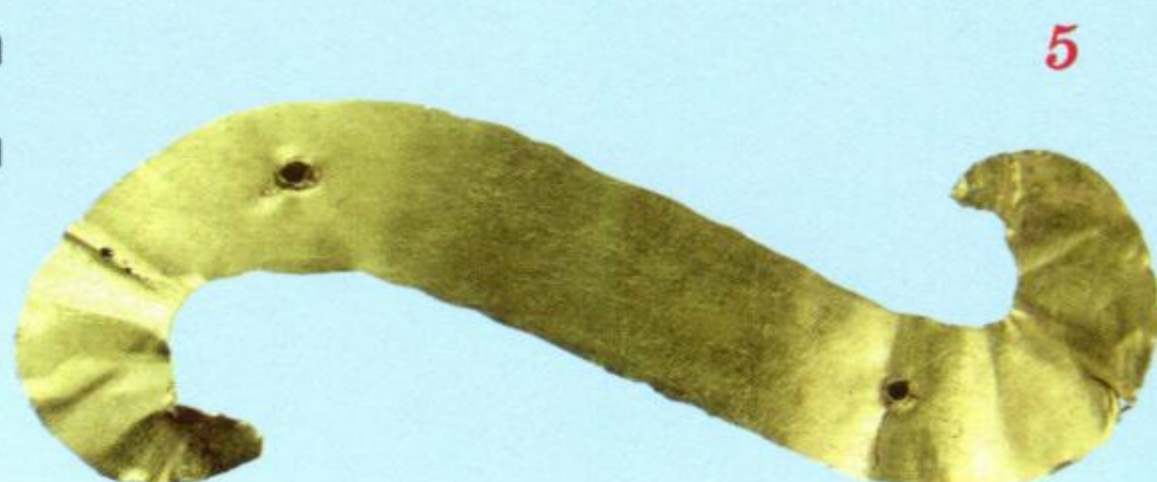
2

3

4

5

6

7

- 1 ต่างหูที่พบในแหล่งโบราณคดีนี้
ปัจจุบันเก็บรักษาที่สถาบันทักษิณศึกษา
- 2 ต่างหูที่พบในแหล่งโบราณคดีนี้
- 3 ลูกปัดหินและแก้วหลากหลายประเภท
พบที่เขาสามแก้ว
- 4 สิวลิ่งค์ขนาดเล็ก
- 5 แผ่นทองทำเป็นรูปตัว S เจาะรู
พบที่เขาสามแก้ว
- 6 เนินเขาที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี
เขาสามแก้ว
- 7 แม่น้ำท่าตะเภา ที่ไหลผ่าน
แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว
- 8 ลูกปัดหินคาร์เนเลียนรูปเต่า (ชิ้นกลาง)
อาจแสดงถึงความเชื่อและศาสนาของ
ผู้คนโบราณในชุมชนเขาสามแก้ว
- 9 ลูกปัดหินคาร์เนเลียนที่ทำลายเส้นขาว
ฝังในเนื้อหินแบบที่เรียกว่า Etched Bead
พบที่เขาสามแก้ว
- 10 กลองมโหระทึกที่พบที่เขาสามแก้ว

8

9

10

■ แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง

บ้านภูเขาทองหรือบ้านกำพวน หมู่ 4 ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง

เมืองโบราณแห่งนี้ปัจจุบันมีสภาพเป็นเนินเขาเล็ก ๆ ลูกหนึ่งอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ลำคลองในบริเวณนี้หลายสายที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาภูเกิดไหลผ่านแหล่งโบราณคดีนี้ก่อนไหลลงสู่ทะเลอันดามัน และมีลำน้ำอีกหลายสายที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขานี้ไหลลงสู่อ่าวไทยทางฝั่งตะวันออก บริเวณอ่าวบ้านดอนในเขตอำเภอท่าชนะและอำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี ห่างออกไปทางด้านทิศเหนือของภูเขานี้เป็นที่ตั้งของอ่าวที่มีเกาะต่างๆ หลายเกาะซึ่งมีลำคลองเชื่อมมาสู่แหล่งโบราณคดีนี้ และห่างไปทางทิศตะวันตกเป็นชายฝั่งทะเลอันดามัน มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นทางด้านใต้และตะวันออก

ที่นี้พบโบราณวัตถุจากดินแดนภายนอกและลูกปัดต่างๆ จำนวนมาก เช่น ขวดทำจากแก้วสีเขียวอ่อนทรงกรวย ก้นแหลม คอแคบ มีอักษรพราหมณ์จารึกข้อความเกี่ยวข้องกับบุคคลในราชวงศ์โมริยะหรือเป็นชื่อบุคคล ลูกปัดทองคำ ลูกปัดหินมีลวดลายเขียนสี ผังในเนื้อหิน ลูกปัดทำจากหินอะเกต หินคาร์เนเลียน และลูกปัดแก้ว ทองคำแท่ง เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้แสดงว่าที่นี่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมการทำลูกปัดและเครื่องประดับ รวมทั้งเป็นเมืองท่าหรือสถานีการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของคาบสมุทร

เมืองโบราณที่ภูเขาทองนี้มีอายุอยู่ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 1-8

1

2

3

4

- 1 ลูกปัด Rock Crystal ที่ยังไม่ได้ขัดผิวและเจาะรู เป็นวัตถุที่แสดงถึงกระบวนการผลิตลูกปัดในแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง
- 2 เศษลูกปัดแก้วที่หลอมติดกัน เป็นโบราณวัตถุที่บ่งบอกการที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทองเป็นแหล่งผลิตลูกปัด
- 3 ลูกปัดหินคาร์เนเลียนฝังลายสีเป็นจุดๆ พบที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง ลูกปัดแบบนี้มีลักษณะเหมือนกับลูกปัดที่พบในแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว
- 4 ลูกปัดแก้วและลูกปัดหินที่พบในแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง
- 5 สภาพของแหล่งโบราณคดีภูเขาทองที่เป็นเนินเขาขนาดเล็ก อยู่ริมทางหลวงหมายเลข 4
- 6 ขวดสลักอักษรขอมโรสุจิตะวันออก พบที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จารึกข้อความที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มาจากดินแดนอัฟกานิสถาน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 3
- 7 ลูกปัดขนาดเล็กรูปสิงโตและมกรทำจากหินคาร์เนเลียน อาจแสดงความเชื่อบางอย่างที่มีในชุมชนโบราณภูเขาทอง
- 8 จี๋รูปไทรรัตน์นะ ทำจากหินแอมethyst (สีม่วงทางซ้าย) และหินคาร์เนเลียน (สีส้มทางขวา) อาจแสดงถึงการนับถือพุทธศาสนาที่มีในชุมชนโบราณภูเขาทองแห่งนี้

■ แหล่งโบราณคดีท่าชนะ

บ้านท่าม่วง ตำบลประสงค์ ตำบลวัง และตำบลท่าชนะ
อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

แหล่งโบราณคดีนี้เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนสันทรายเก่าที่ทอดตัวแนวทิศเหนือสู่ทิศใต้ ขนานไปกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย บริเวณด้านข้างของสันทรายเป็นที่ราบลุ่มทั้งสองด้าน มีลำคลองไหลผ่านแนวสันทรายนี้ไปลงอ่าวไทยทางทิศตะวันออกหลายสาย

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในเขตเมืองโบราณท่าชนะ ได้แก่ เครื่องมือเหล็กรูปหงส์หรือห่านที่แกะจากผลึกหินคล้ายกับที่พบที่ตึกกสิลา ลูกปัดหรือจี้ที่สลักเป็นสัญลักษณ์รูปสิงห์คล้ายกับที่พบที่ตึกกสิลา ลูกปัดหินอะเกตและคาร์เนเลียนที่มีลวดลายเขียนในเนื้อหิน ต่างหูหยกรูปลิงลิงโอ เป็นต้น เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าที่นี่เป็นแหล่งผลิตลูกปัดและเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งบนคาบสมุทรสยาม

จากการเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุที่พบ สันนิษฐานว่าเมืองโบราณนี้พัฒนามาตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็ก โดยในราวพุทธศตวรรษที่ 2 เป็นต้นมาได้ติดต่อสัมพันธ์ทางการค้ากับอินเดียสืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 11

ลูกปัดแก้วและลูกปัดรูปสิงห์ พบที่แหล่งโบราณคดีท่าชนะ

■ แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด

บ้านควนลูกปัด หมู่ที่ 2 ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่

แหล่งโบราณคดีนี้เป็นเนินขนาดใหญ่ที่ต่อมาจากทางด้านทิศตะวันตกของภูเขาหินโดดในกลุ่มเทือกเขาครอบกระทะ เทือกเขาใหญ่ และเทือกเขานอจู้จี้ ซึ่งเป็นเทือกเขาต้นน้ำของคลองท่อม โดยคลองสายนี้ไหลผ่านชายเนินควนลูกปัดไปทางใต้ ออกทะเลอันดามันที่เกาะหลัก

โบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่พบที่นี่ได้แก่ ชิ้นส่วนคันฉ่องสำริดสมัยราชวงศ์ฮั่นของจีน เหรียญทองแดง และเหรียญสำริดที่มีรูปต่างๆ แหวนทองคำในศิลปะโรมัน ตราประทับทำจากหินที่มีอักษรปัลลวะ อักษรพราหมี แผ่นหินเป็นจี้หรือหัวแหวนรูปเทพโรมัน ลูกปัดแบบต่างๆ ที่ทำจากหิน แก้ว ทองคำ เป็นต้น ผลการศึกษาวิเคราะห์บอกให้รู้ว่าแหล่งโบราณคดีนี้เป็นอ่าวและเมืองท่าโบราณบนชายฝั่งทะเลทางตะวันตกของคาบสมุทรไทย เมืองโบราณนี้มีการติดต่อกับชุมชนในโลกตะวันตกและอินเดีย รวมทั้งชุมชนในภาคกลางของไทย และแหล่งโบราณคดีออกแก้วที่เวียดนาม โดยเมืองท่าแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางการค้าโบราณทางทะเลระหว่างตะวันออกกับตะวันตกและเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ผลิตลูกปัดและเครื่องประดับ

สันนิษฐานว่าชุมชนโบราณแห่งนี้พัฒนาขึ้นในระหว่างยุคหินใหม่ตอนปลาย จนเป็นเมืองท่าการค้านานาชาติและรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-11

1

2

3

ลูกปัดทำจากหินและแก้วนานารูปแบบพบที่ควนลูกปัด คลองท่อม

- 1 แผ่นหินคาร์เนเลียนสลักภาพใบหน้าบุคคล
ลักษณะแบบโรมัน แสดงความสัมพันธ์ของ
เมืองท่าโบราณนี้กับดินแดนทางตะวันตก
- 2 แผ่นหินแกะลายเป็นรูปคน
- 3 แม่พิมพ์สำหรับทำเครื่องประดับและ
ตราประทับพบที่ควนลูกปัด
- 4 ลูกปัดโบราณหลากหลายแบบ เช่น หินแกะ
เป็นรูปเต่า ลูกปัดหินและแก้วทำลายสีขาว
และลูกปัดแก้วทำเป็นหน้าคนซึ่งเป็นแบบ
ที่พบมากแถบตะวันออกกลางและโรมัน

4

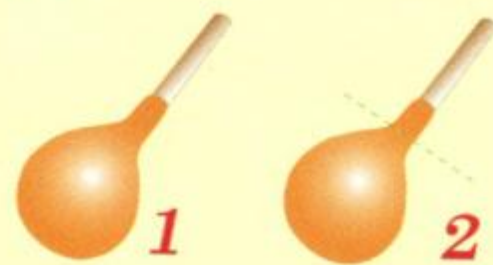

รู้ไหมคนโบราณเขาผลิตลูกปัดแก้วกันอย่างไร

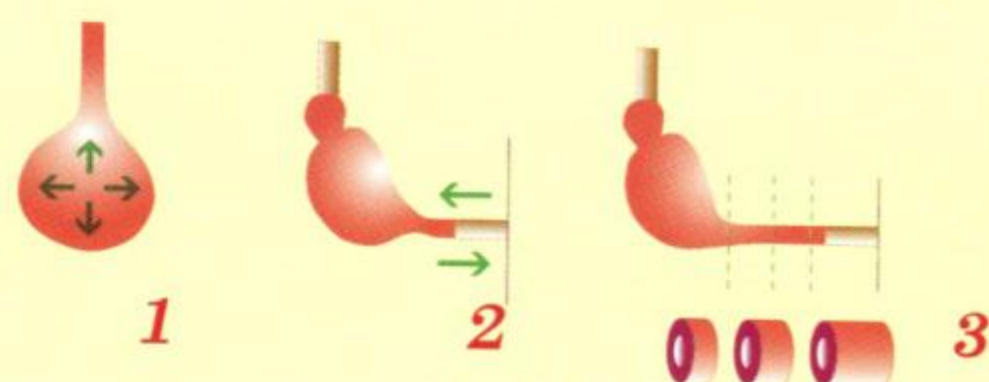
การทำลูกปัดแก้วมีหลายวิธี เช่น

- การทำแบบพั้น คือการนำแท่งแก้วหลอมด้วยความร้อนให้ละลายแล้วนำมาพันรอบแกนเหล็กให้เป็นรูปทรงที่ต้องการ อาจพั้นเป็นทรงกลม ทรงรี พั้นเป็นเกลียว
- การทำแบบยัด คือการนำแท่งแก้วมาหลอมแล้วยัดออกเป็นรูปหลอดยาว จากนั้นตัดเป็นขนาดที่ต้องการ
- การหล่อแก้วลงในเบ้าหลอมหรือแม่พิมพ์ และใช้แท่งเหล็กเจาะรูลูกปัดขณะยังร้อน
- การทำแบบพับ คือการนำแท่งแก้วที่ยาวและแบนมาหลอมให้อ่อนตัวแล้วพับทบรอบเส้นลวดที่ใช้เป็นแกนสำหรับสร้างรูของลูกปัด
- การทำแบบกด คือการนำแท่งแก้วหลอมให้อ่อนตัวแล้วกดเป็นรูปทรงต่างๆ
- การทำแบบเจาะรูด้วยมือ โดยการนำแท่งแก้วหลอมมาหยดบนจานดินเผา ใช้เข็มหรือตะปูเจาะให้เป็นรูขณะอ่อนตัว
- การทำแบบอบ คือเอาแก้วสีมาอบเป็นผง แล้วใส่ลงไปในก้อนดินเหนียวที่เจาะรู นำก้อนดินเหนียวนั้นเผาไฟจนแก้วหลอมเป็นรูปทรงที่ไว้ให้เย็น

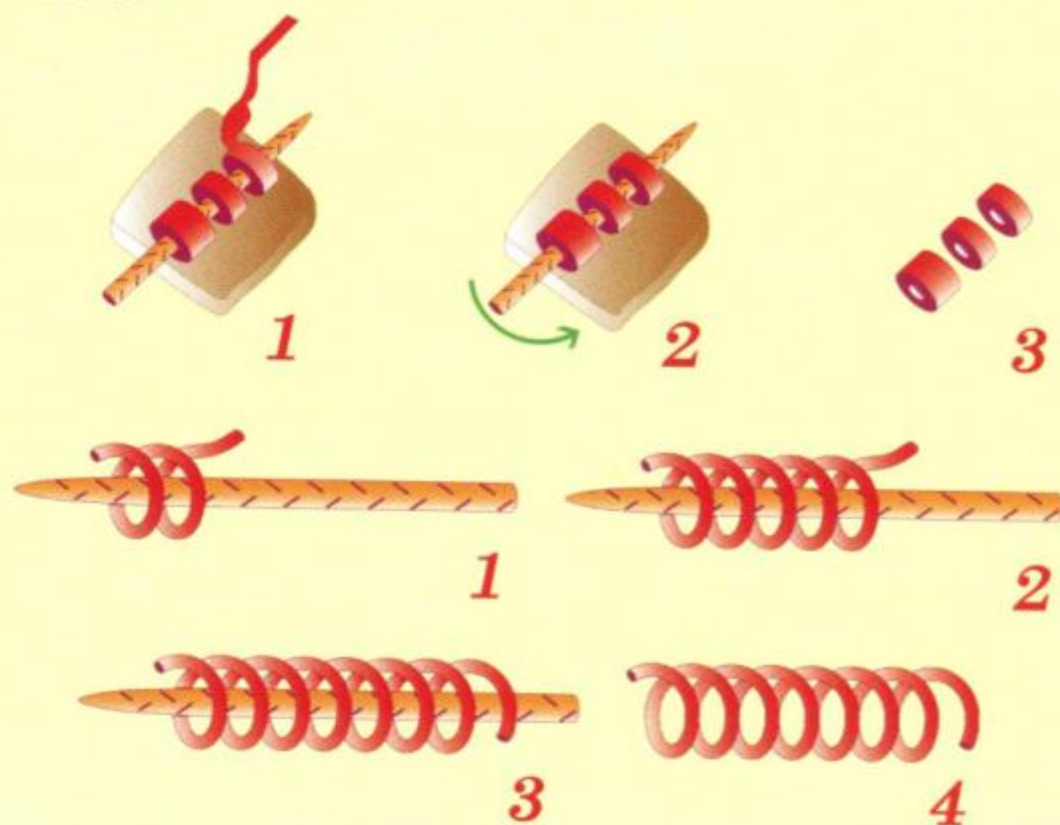
การทำแบบใช้มือ

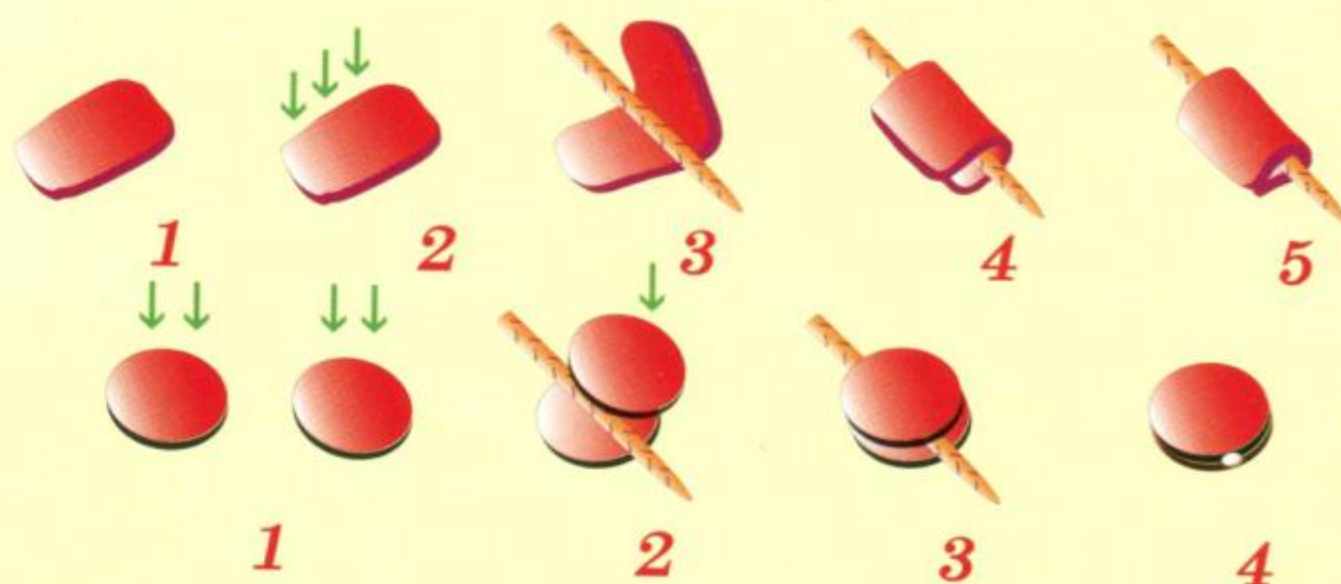
การทำแบบดึงหรือยัด

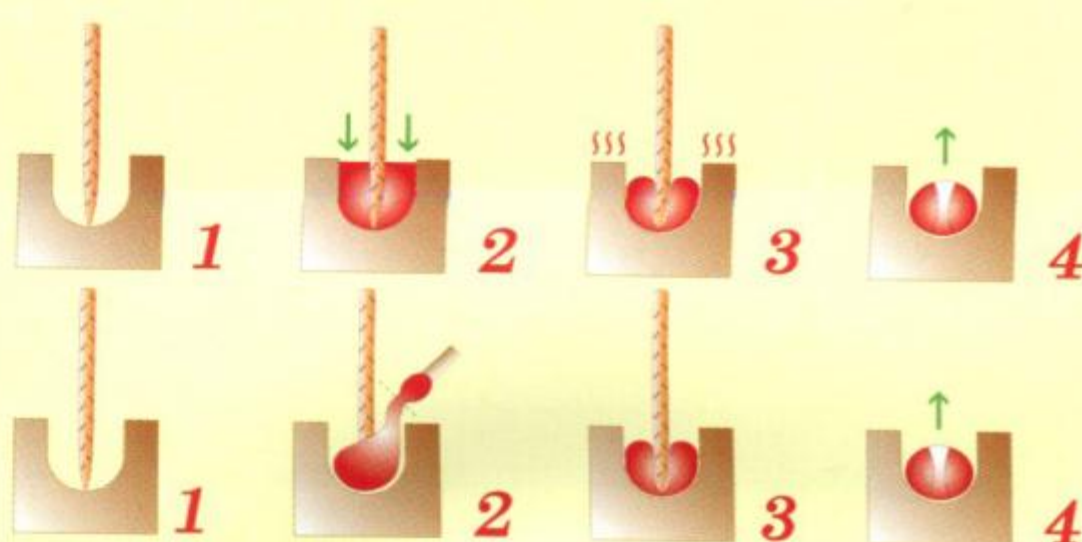
การทำแบบพั้น

การทำแบบพับ

การหล่อแก้วลงในเบ้าหลอมหรือแม่พิมพ์

การติดต่อโลกภายนอก และพัฒนาการของบ้านเมืองในสยามประเทศ

จากความเจริญรุ่งเรืองของระบบการค้าภายใน
อุษาคเนย์และการค้านานาชาติทางทะเลของโลก
โบราณที่เชื่อมระหว่างตะวันตกและตะวันออก ส่งผล
ให้อ่าวสยามและคาบสมุทรสยามมีสถานะเป็น
ศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงพุทธ-
ศตวรรษที่ 5-10 ทำให้ชุมชนหลายส่วนในอุษาคเนย์
เติบโตและมีการจัดระบบองค์กรทางการเมืองการ
ปกครองชัดเจนขึ้น และเริ่มต้นพัฒนาสู่การเป็นรัฐ
เริ่มแรก ในสยามประเทศมีรัฐเริ่มแรกเช่นนี้เกิดขึ้น
จำนวนไม่น้อย รัฐเหล่านี้พัฒนาขึ้นด้วยปัจจัยสำคัญ
หลายประการ ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยจากภายใน

ปัจจัยภายนอก

- **การขยายตัวทางการค้าของโรม** ตั้งแต่
พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา การค้าระหว่างอินเดีย-
โรมขยายตัวมากขึ้นโดยเฉพาะสินค้าต่างแดนเพื่อเป็น
ของประดับบารมี รวมถึงสินค้าอย่างเครื่องเทศ ของป่า
ของทะเลต่างๆ ในดินแดนไทยได้พบโบราณวัตถุซึ่ง
เป็นสินค้าที่มาจากโรม เช่น ตะเกียงโรมันจากเมือง
อเล็กซานเดรียอายุพุทธศตวรรษที่ 3-4 หรือเหรียญ
กษาปณ์โรมัน เป็นต้น

- **การขยายตัวทางการค้าของจีน** นับแต่สมัย
ราชวงศ์ฉิน (ซึ่งรวมจีนเป็นแผ่นดินเดียว ปกครองราว
พุทธศตวรรษที่ 3-4) และราชวงศ์ฮั่น (ปกครองจีน
ช่วงพุทธศตวรรษที่ 4-8) จีนให้ความสนใจการค้ากับ
ต่างประเทศมากโดยเฉพาะของแปลกและของหายาก
ที่แสดงฐานะทางสังคม ในเอกสารเฉียนฮั่นชู กล่าวถึง
คณะกรมชันที้ที่เดินทางไปอินเดียราว พ.ศ. 443 โดย
ได้เดินทางผ่านสยามประเทศซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะ
เป็นส่วนคาบสมุทรสยาม ซึ่งสอดคล้องกับการพบ
โบราณวัตถุจีนสมัยฮั่นในเขตคาบสมุทรสยาม

- **การสนับสนุนการค้าของพุทธศาสนา** ใน
อินเดีย ศาสนาพุทธมีส่วนสำคัญต่อการขยายตัวทาง
การค้ากับต่างแดน เพราะศาสนาพราหมณ์ให้ความสำคัญ
กับวรรณะบริสุทธิ์จึงปฏิเสธการซื้อขายกับคน
ต่างชาติและรังเกียจการเดินทาง แต่ศาสนาพุทธมิได้
ตั้งข้อรังเกียจในเรื่องนี้ ความเชื่อทางพุทธศาสนาจึง
สอดคล้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มพ่อค้าผู้มีส่วนสำคัญใน
การแพร่ความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาสู่ดินแดน
อุษาคเนย์ด้วย นอกจากนี้การขยายตัวของชุมชน
สัมพันธ์กับการเกิดวัดวาอารามด้วยหลักความคิดใน

การถวายเป็นสิ่งต่างๆ ให้แก่ศาสนสถาน นอกจากนี้ยังพบเครื่องรางที่นิยมกันในพุทธศาสนาในเขตศูนย์กลางทางการค้าหลายแห่งในสยามด้วย เช่น สัญลักษณ์รูปสิงห์ ไตรรัตน์ะ ศรีวิไล โค ช้าง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธได้แพร่กระจายอย่างกว้างขวาง เพราะปรัชญาความคิดของพุทธศาสนาเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการทางการค้า พร้อมกับที่ระบบเครือข่ายทางการค้าแพร่กระจายออกไปด้วย ระบบเครือข่ายทางการค้าของชมพูทวีปครอบคลุมระบบเศรษฐกิจโลกโบราณ ปรากฏการบริจาทานสำหรับคณะสงฆ์เป็นสิ่งของสำคัญทางการค้า รวมทั้งการสร้างวัดและศาสนสถานบนเส้นทางทางการค้าสำคัญโดยฆราวาสที่เป็นพ่อค้า

• **การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม** การเข้ามาของพุทธศาสนาและการเกิดระบบเครือข่ายทางการค้า ก่อให้เกิดการรวมตัวของประชาชนเพื่อประกอบกิจการค้าและผลิตสินค้าเพื่อป้อนเข้าสู่ระบบการค้าดังกล่าว เช่น แหล่งผลิตเครื่องประดับและลูกปัด การที่ผู้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ได้มั่นคงนี้ส่วนหนึ่งก็เนื่องจากพุทธศาสนาที่หลอมรวมความต่างทางสังคม ภาษา และชาติพันธุ์ของผู้คนเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พุทธศาสนาจึงเหมาะสำหรับชุมชนโบราณเหล่านี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมาก นอกจากการค้าของชุมชนเหล่านี้จะขยายตัวควบคู่กับการขยายตัวของพุทธศาสนาแล้ว สิ่งหนึ่งที่พัฒนาควบคู่กันมาคือ การจัดระเบียบทางสังคมที่มีชุมชนศูนย์กลางแวดล้อมด้วยชุมชนบริวาร โดยชุมชนศูนย์กลางมักเป็นเมืองท่าใหญ่ที่มีการติดต่อการค้ากับภายนอกและตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล ซึ่งชุมชนศูนย์กลางจะมีผู้ปกครองที่รวมเครือข่ายทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เกิดพัฒนาการของรัฐเล็กๆ ในส่วนคาบสมุทรสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-8

ปัจจัยภายใน

• **ความร่ำรวยทรัพยากร** อนุภาคนี้ขึ้นชื่อในเรื่องการเป็นแหล่งทรัพยากรโดยเฉพาะจำพวกของป่า โลหะ เครื่องเทศ และไข่มุก ทรัพยากรเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการพัฒนาของชุมชนบ้านเมือง และรัฐในอนุภาคนี้ โดยเฉพาะช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-10 ที่การใช้ทรัพยากรเหล่านี้ผนวกเข้ากับระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติที่รุ่งโรจน์ในภูมิภาคนี้

• **ความสามารถทางการเดินเรือ** ประสิทธิภาพและความสามารถในการเดินเรือของผู้คนในอนุภาคนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแพร่กระจายและขยายตัวของกลุ่มผู้พูดภาษาออสโตรนีเซียน (Austronesian) กลุ่มคนเหล่านี้อพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานโดยการเดินเรือตัดข้ามท้องสมุทร เหตุนี้คนในอนุภาคนี้มีความจึงสามารถที่โดดเด่นคือ ความสามารถในการสร้างแพหรือเรือพาย จากความชำนาญในการเดินเรือทำให้ผู้คนในอนุภาคนี้สามารถติดต่อและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทักษะและความชำนาญนี้มีส่วนสำคัญในช่วงเวลาที่ภูมิภาคนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการค้านานาชาติทางทะเลและส่งผลต่อการเกิดรัฐต่างๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-8

• **การพัฒนาระบบการจัดองค์กร** การพัฒนาของศูนย์กลางการค้าที่สัมพันธ์กับระบบการค้านานาชาติทางทะเลได้ก่อให้เกิดความจำเป็นในการจัดหาและรวบรวมสินค้าต่างๆ ที่ตลาดต้องการ จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการจัดระบบองค์กรเพื่อจัดการทรัพยากรจากหลายชุมชน โดยเฉพาะของป่าที่ได้จากชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปในดินแดนตอนในของสยาม

• **การพัฒนาระบบการปกครอง** จากการจัดระบบองค์กรเพื่อจัดหาสินค้า สิ่งที่พัฒนาควบคู่กันไปคือการจัดระบบการปกครองให้มีประสิทธิภาพ เพื่อควบคุมการดำเนินการทางการค้า การผลิตและระบบ

เศรษฐกิจให้ดำเนินไปด้วยดี ดังที่มีการพบตราประทับ
เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่มีอายุในราวพุทธศตวรรษ
ที่ 7-11 ตราประทับนี้เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่
สื่อสารเพื่อการจัดระบบองค์กรที่มีความสลับซับซ้อน
และการแบ่งกลุ่มบุคคล เช่น กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่ม
พ่อค้าและผู้ผลิตสินค้า กลุ่มจัดหาของป่า กลุ่มช่าง
ฝีมือ กลุ่มชาวไร่ชาวนา เป็นต้น นอกจากนี้มีการจัด
ระบบเงินตราและการผลิตเหรียญกษาปณ์เพื่อใช้ใน
ท้องถิ่นด้วย

3 บ้านเมืองในแถบสยาม ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16

จาก การที่บ้านเมืองในบริเวณอ่าวสยามและคาบสมุทรสยามในช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายระบบการค้านานาชาติระหว่างโลกตะวันตกและตะวันออก ส่งผลให้เกิดพัฒนาการของชุมชนที่เติบโตและมีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง มีการรับวัฒนธรรมจากภายนอกทั้งด้านศาสนาและระบบการเมืองการปกครอง โดยเป็นไปในลักษณะของการคัดสรรแนวทางและความคิดบางอย่างจากอินเดียมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของชุมชนและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

ปัจจัยสนับสนุนและพัฒนาการของเมืองท่าต่างๆ ในบริเวณอ่าวสยามและคาบสมุทรสยาม ทำให้ที่นี่กลายเป็นอู่อารยธรรมของการเกิดชุมชนเมืองในยุคแรกเริ่มของสยามประเทศ อารยธรรมดังกล่าวรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมสำคัญคือ วัฒนธรรมทวารวดี (Dvaravati Culture) ที่โดดเด่นอยู่ในดินแดนแถบอ่าวสยาม และวัฒนธรรมตามพรลิงค์ (Tambralinga Culture) ที่โดดเด่นอยู่ในบริเวณคาบสมุทรสยาม

พุทธศตวรรษที่ 11-16 เป็น
ช่วงเวลาที่วัฒนธรรมทวารวดี
เติบโตและรุ่งเรืองแพร่หลาย
ในดินแดนสยามประเทศ
เอกลักษณ์หนึ่งของวัฒนธรรม
ทวารวดีคือ พระธรรมจักร
ที่ทำจากศิลา อันแสดงถึงการที่
พุทธศาสนาเป็นความ
เชื่อหลักของคนในยุคนั้น

เมืองในอ่าวสยาม

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบขณะนี้ยืนยันว่า บริเวณอ่าวสยามหรือภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบันเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรยุคต้นนาม **ทวารวดี (Dvaravati)** ที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ซึ่งในเอกสารจีนโบราณเรียกว่า “โถ-โล-โป-ตี้” (To-lo-po-ti) สันนิษฐานว่าตรงกับชื่อภาษาสันสกฤตที่อยู่บนเหรียญกษาปณ์พบที่เมืองโบราณนครปฐมและอุทองที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณย” แปลว่า บุญกุศลของพระราชาแห่งทวารวดี

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 ปรากฏแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำล้อมรอบเป็นจำนวนมากอยู่ตามแนวขอบของที่ราบภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบัน แหล่งโบราณคดีเหล่านี้เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานของชุมชนทั้งนี้ในช่วงเวลานั้นระดับของน้ำทะเลอยู่ลึกเข้าไปในดินแดนตอนในมากกว่าปัจจุบัน สามารถที่จะใช้เส้นทางน้ำเดินทางสู่ชุมชนโบราณเหล่านั้นได้ แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ตั้งอยู่บริเวณที่ใกล้แม่น้ำทำให้แม่น้ำสามารถไหลเข้าหล่อเลี้ยงคูน้ำที่ล้อมรอบชุมชนได้

สำหรับศาสนสถานขนาดใหญ่ที่สร้างในแนวคูน้ำขนาดใหญ่และสำคัญหลายแห่งพบในเขตลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำลพบุรี ลุ่มน้ำป่าสัก ลุ่มน้ำบางปะกง และบางแห่งที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ และชยันนาทโดยตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยา

เมืองสำคัญสมัยทวารวดีที่อยู่ในเขตอ่าวสยาม ได้แก่ เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม และเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี

- 1 **ธรรมจักรศิลาเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมทวารวดี**
- 2 **ดินเผารูปใบห้านาคที่มีลักษณะเป็นชาวต่างประเทศ พบที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ประติมากรรมนี้อาจเป็นพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายกับผู้คนในดินแดนสยามสมัยทวารวดี**
- 3 **เจดีย์สมัยทวารวดีที่เมืองอุทอง**
- 4 **พระพุทธรูปสมัยทวารวดีภายในถ้ำฤๅษีเทือกเขา จังหวัดราชบุรี เขาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และถูกดัดแปลงให้เป็นแหล่งจาริกทางพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน**
- 5 **ตราประทับดินเผารูปเรือสำเภา พบที่เมืองโบราณนครปฐม แสดงถึงการที่ชาวทวารวดีรู้จักการเดินเรือสำเภาและสัมพันธ์กับการค้าทางทะเล**
- 6 **พระพิมพ์รูปพระโพธิสัตว์สมัยทวารวดี**

ลักษณะเมืองสมัยทวารวดี

เมืองในสมัยทวารวดีหลายแห่งจะมีคูน้ำและคันดินล้อมรอบเมือง ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากภาพถ่ายทางอากาศ เมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะคูน้ำและคันดินของเมืองคล้ายๆ กันคือ คันดินที่เป็นแนวกำแพงเมืองจะมีลักษณะทรงรีหรือทรงกลมแบบไม่สม่ำเสมอ จะแตกต่างกับเมืองในยุคหลังที่มีลักษณะเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำล้อมรอบ 1-3 ชั้น

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณสมัยทวารวดีคือ เมืองอินทร์บุรีในจังหวัดสิงห์บุรี และเมืองบนอำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์

■ เมืองอุททอง

อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี

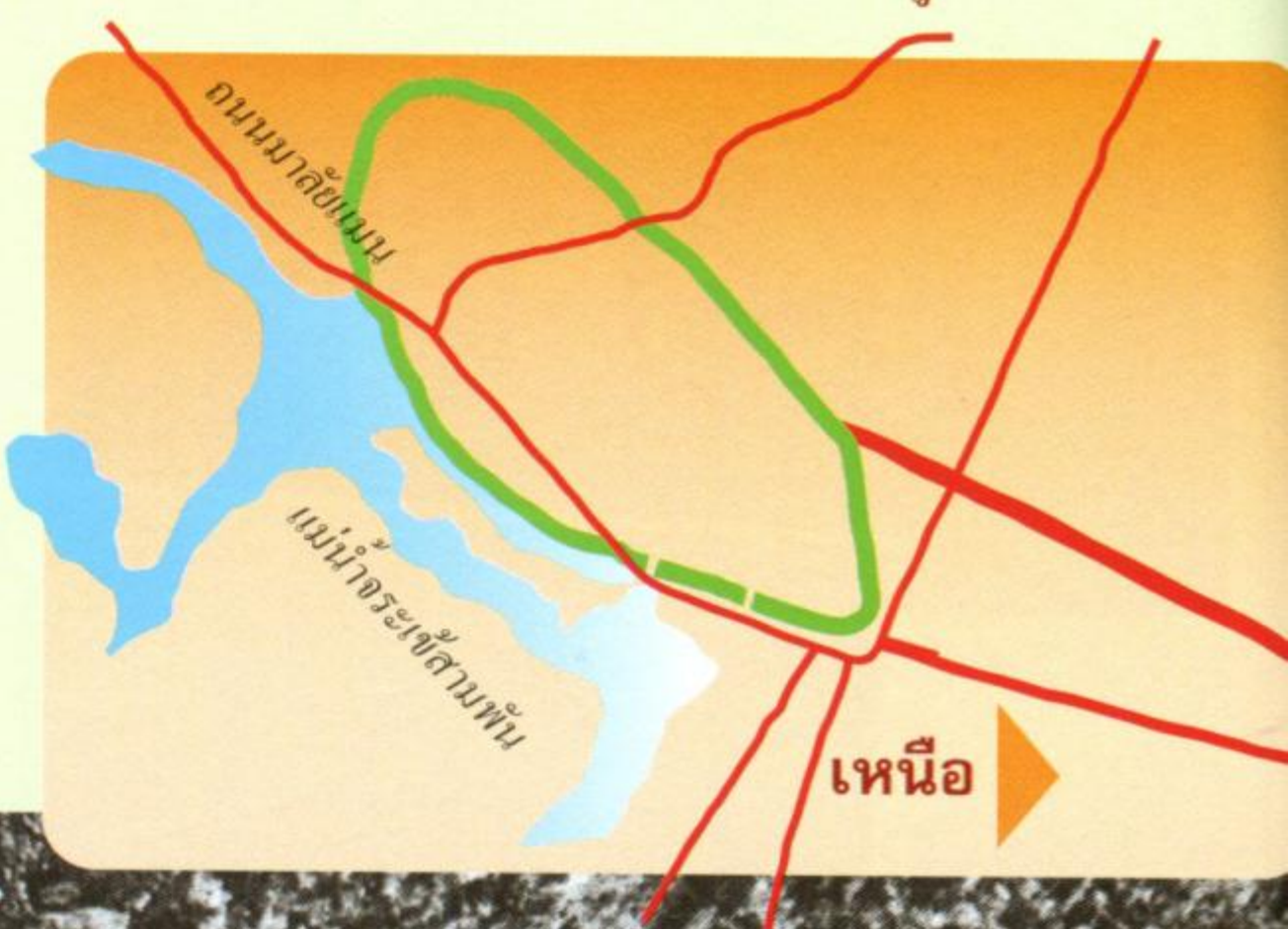
เมืองโบราณอุททองเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ กว้างประมาณ 840 เมตร ยาว 1,690 เมตร มีแนว กำแพงเมืองล้อมรอบ 1 ชั้น ชุมชนแห่งนี้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในระบบการค้านานาชาติมาตั้งแต่สมัยก่อน ประวัติศาสตร์แล้ว ดังที่พบต่างหูแบบลิงลิงโอในวัฒนธรรมสำริด

ในเขตเมืองโบราณอุททองนี้พบโบราณสถานและ โบราณวัตถุมากมาย เช่น ลูกปัดทำจากแก้ว หิน และ ทองคำ ตราประทับ แม่พิมพ์สำหรับหล่อวัตถุและ เครื่องประดับ และโบราณวัตถุหลายอย่างบ่งบอกว่า เมืองนี้มีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางรุ่นต้นของพุทธ ศาสนาในดินแดนสยาม โดยเฉพาะธรรมจักรศิลาซึ่งเป็นสัญลักษณ์พุทธศาสนา

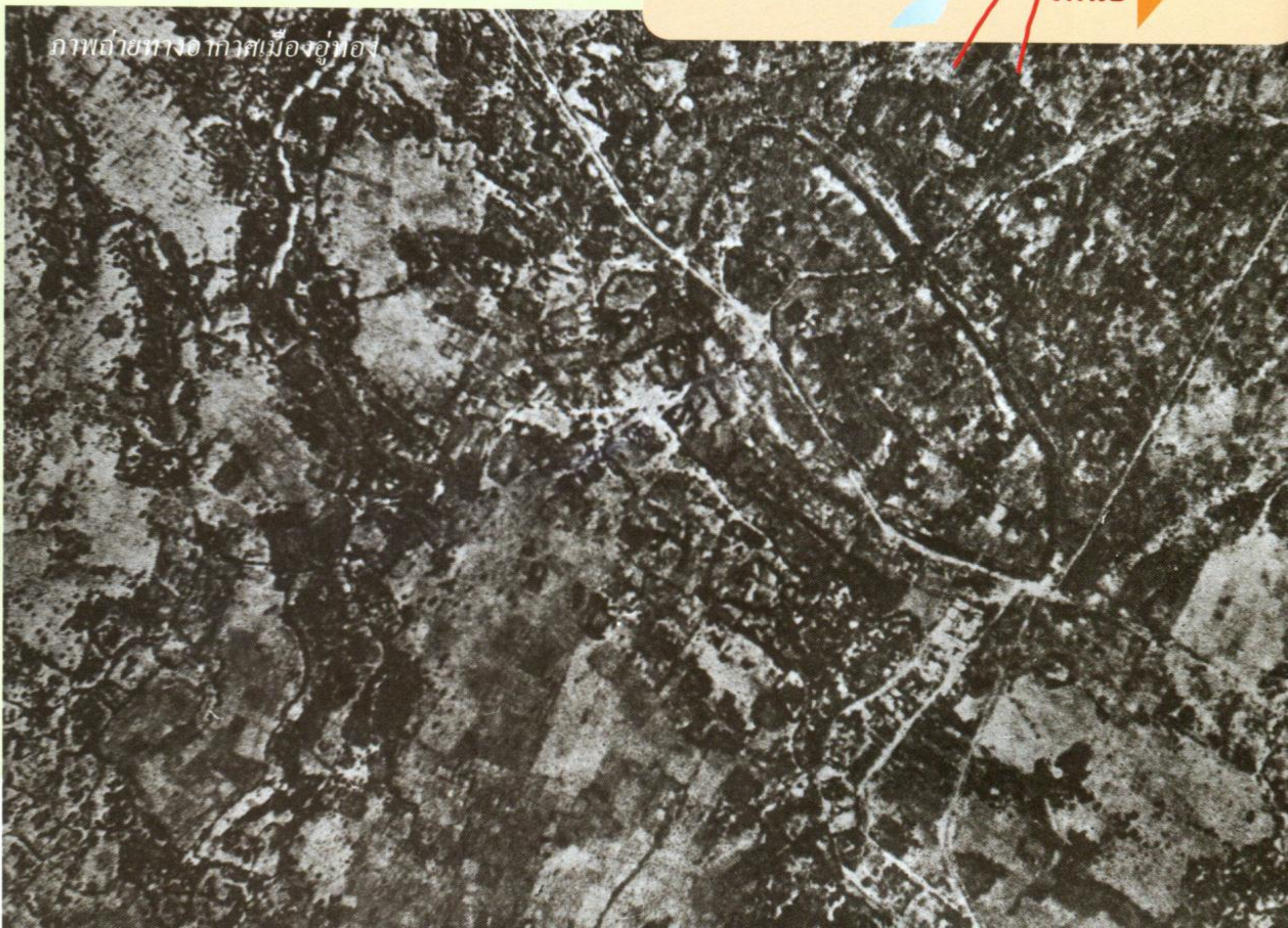

1

ภาพถ่ายเส้นแสดงลักษณะของเมืองอุททอง

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองอุททอง

2

3

4

5

6

7

- 1 แผ่นดินเผาเป็นภาพพระสงฆ์
อุ้มบาตร พุทธศตวรรษที่ 7-9
- 2 ดินเผารูปใบหน้าบุคคล
อายุสมัยทวารวดี
- 3 พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี
ทำด้วยสำริด พบที่เมืองอู่ทอง
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15
- 4 ตราประทับดินเผาจารึก
เป็นตัวอักษรปัลลวะว่า
ศิวะพรหมฤเตา แปลว่า
พระศิวะ พระพรหม พระวิษณุ
ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดทั้งสาม
ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- 5 ลูกปัดแก้วสีทองพบที่
เมืองอู่ทอง
- 6 เหรียญเงินด้านหน้าเป็นรูป
แม่โคและลูก ด้านหลังมีจารึก
ว่า “ศรัทวารวดี ศุวรปุณณะ”
พบที่โบราณสถานคอกช้างดิน
เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- 7 เครื่องประดับทำจากทองคำ
ที่พบในเมืองอู่ทอง

เจดีย์หมายเลข 1 เมืองอู่ทอง

■ เมืองโบราณนครปฐม

อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

เมืองโบราณนครปฐมเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่
แห่งหนึ่ง คือกว้าง 2,000 เมตร และยาว 3,700 เมตร
กึ่งกลางเมืองเป็นที่ตั้งของเจดีย์จุลประโทน ซึ่งเป็น
สถูปก่ออิฐขนาดใหญ่ที่มีร่องรอยการก่อสร้างหลายสมัย
แสดงถึงความสำคัญของพระสถูปนี้

ภายในเขตเมืองโบราณยังพบโบราณวัตถุจำนวน
มาก ที่สำคัญคือ เหรียญกษาปณ์ที่มีจารึกอักษรอินเดีย
ใต้ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 และมีภาพหม้อน้ำ
หรือปูลณฆะ (Purnaghata) และเหรียญมีภาพแม่โค
กับลูกโคซึ่งล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดม
สมบูรณ์ นอกจากนี้ยังพบตราประทับดินเผาจำนวน
มากที่นิยมใช้ในหมู่พ่อค้า ธรรมจักรศิลาที่บางชิ้น
มีวงกลมรอบอยู่หน้าธรรมจักรอันเป็นสัญลักษณ์ของ
ปางปฐมเทศนา รวมทั้งการพบพระพุทธรูปทั้งที่สลัก
ด้วยหินและทำจากสำริด เป็นต้น จากการพบพระ
พุทธรูปและสิ่งเกี่ยวเนื่องทางพุทธศาสนาบ่งบอกว่า
เมืองนครปฐมโบราณนี้มีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลาง
ทางพุทธศาสนาที่สำคัญของทวารวดี

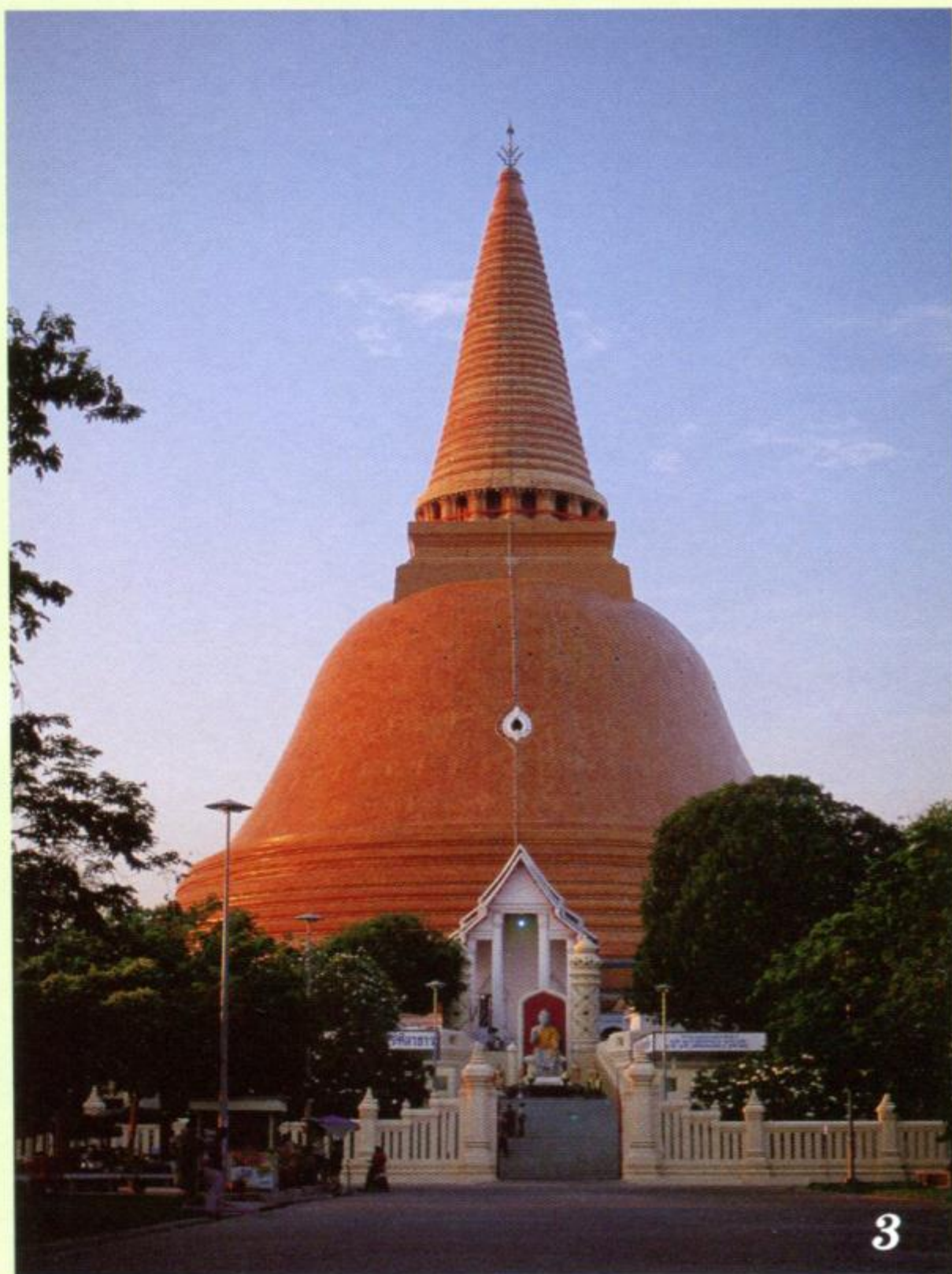
จากการขุดค้นทางโบราณคดีในเขตที่อยู่อาศัย
ของเมืองโบราณนครปฐม พบโบราณวัตถุเช่น เครื่อง
ประดับและเครื่องมือทำจากสำริด แวดินเผา ที่ใช้
ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติ-
ศาสตร์เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณนี้เป็น
ที่อยู่อาศัยในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13-15 และ
อาจถูกทิ้งร้างไปในช่วงที่แม่น้ำเปลี่ยนทางเดินในราว
กลางพุทธศตวรรษที่ 15-16

1

2

3

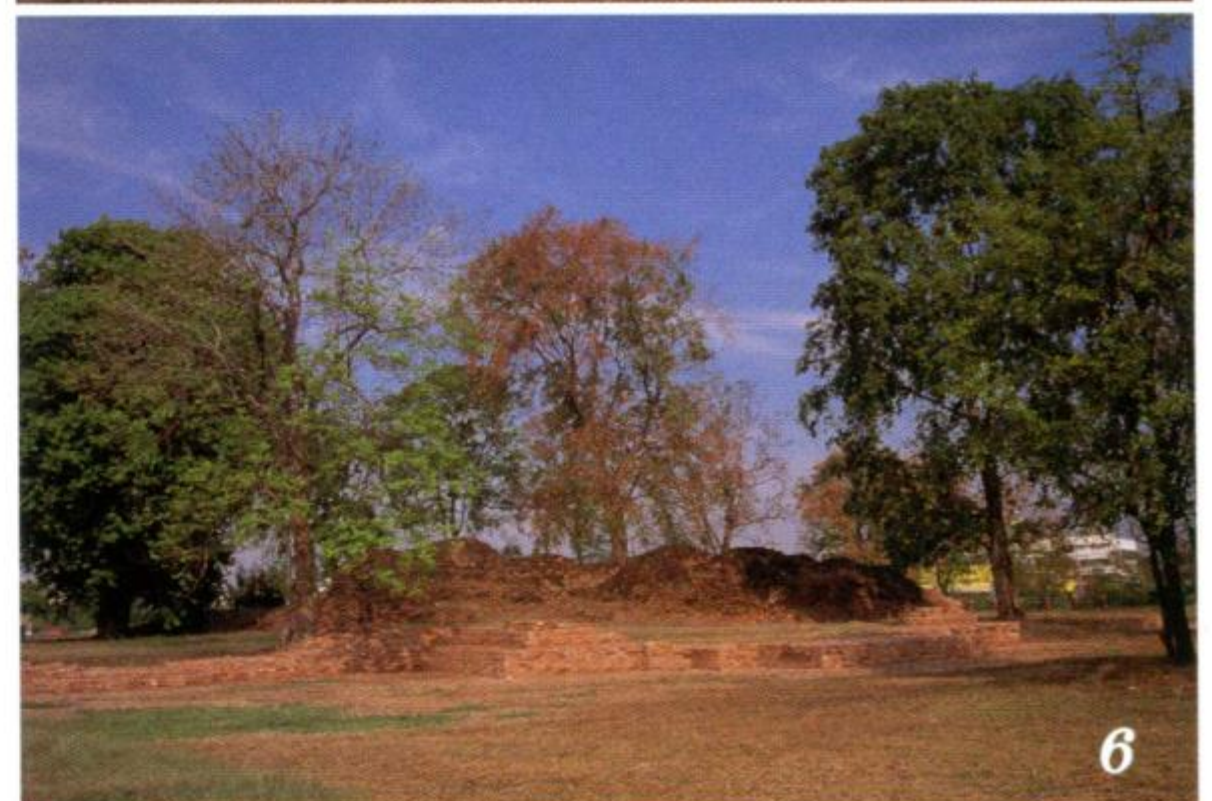
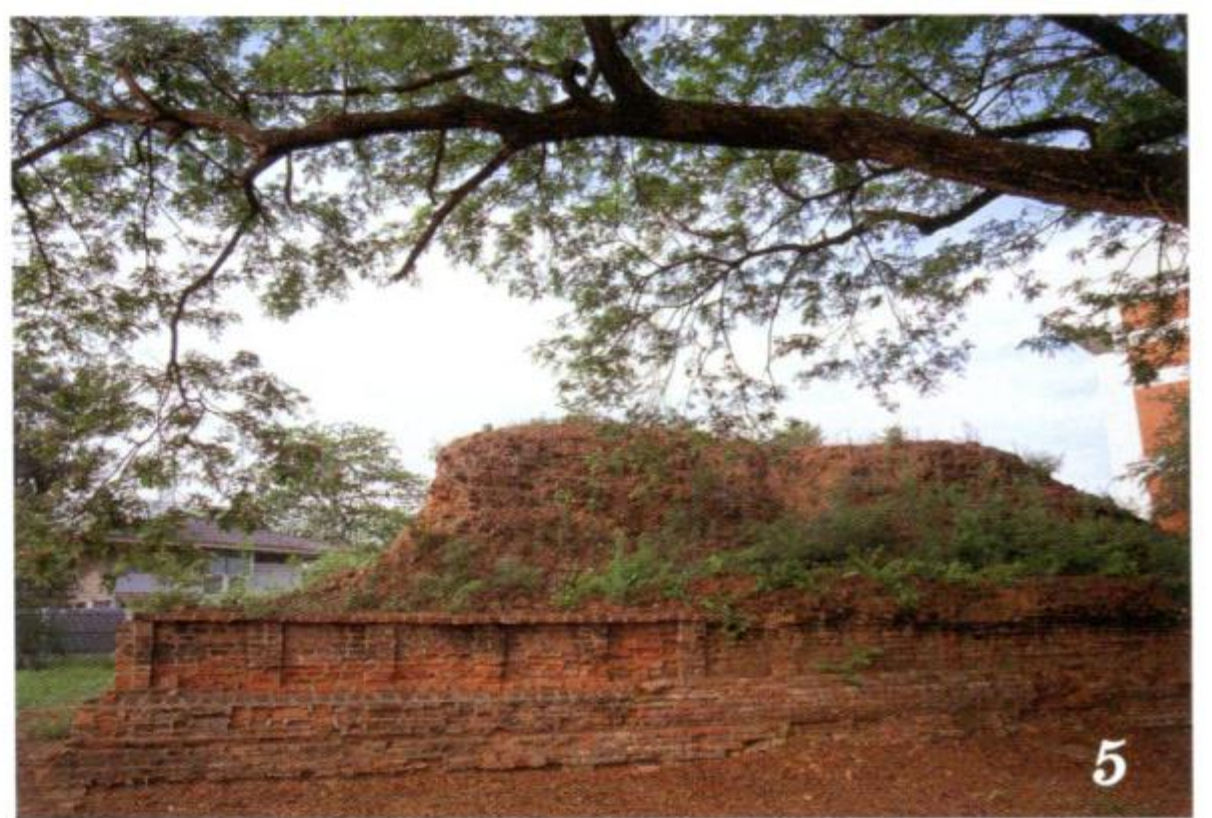

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณนครปฐม

ภาพลายเส้นแสดงลักษณะของเมืองโบราณนครปฐม

- 1 เศียรพระพุทธรูปปูนปั้น พบที่
วัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม
- 2 แผ่นศิลาจำหลักลายสัญลักษณ์มงคลคือ
ช้าง หม้อน้ำ หอยสังข์ และธรรมจักร
- 3 พระปฐมเจดีย์ที่สร้างครอบพระเจดีย์
สมัยทวารวดี
- 4 ดินเผารูปใบห้าน้ำบุคลิกแบบต่างๆ
พบที่วัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม
- 5 เจดีย์จุลประโทน พระสถูปขนาดใหญ่
ภายในเมืองโบราณนครปฐม
- 6 พระเจดีย์ที่วัดพระเมรุ โบราณสถาน
สมัยทวารวดีที่สำคัญอีกแห่งของ
เมืองโบราณนครปฐม

■ เมืองโบราณคูบัว

อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

เมืองโบราณคูบัวเป็นเมืองขนาดใหญ่มาก กว้างประมาณ 200 เมตร ยาว 800 เมตร ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลโบราณ ทำให้เมืองนี้เป็นอีกเมืองที่อยู่ในเครือข่ายการค้านานาชาติ ดังที่ได้พบกลองมโหระทึกสำริดจากวัฒนธรรมดองซอน

ภายในเมืองโบราณคูบัวพบศาสนสถานในพุทธศาสนาหลายกลุ่มทั้งภายในและภายนอกแนวคูเมือง โดยศาสนสถาน que พบภายในวัดโฆลงเป็นแห่งหนึ่งที่สำคัญ ตั้งอยู่บริเวณจุดศูนย์กลางของเมืองโบราณคูบัว มีลักษณะคล้ายกับสถูปจุลประโทนของเมืองนครปฐมโบราณ นอกจากนี้ยังพบโบราณวัตถุ เช่น พระโพธิสัตว์ปุนปั้น พระพุทธรูปดินเผา ปูนปั้นประดับสถูป เป็นต้น

ภาพถ่ายทางอากาศ
เมืองคูบัว

- 1 เศียรพระโพธิสัตว์ปูนปั้น
- 2 พระพิมพ์พบที่เมืองคูบัว
องค์พระขนาดด้วยธรรมจักร
และหมอนน้ำซึ่งเป็น
สัญลักษณ์มงคล
- 3 ปูนปั้นรูปคนกระจากฐาน
พระสถูปเมืองคูบัว
- 4 ปูนปั้นรูปพระโพธิสัตว์
- 5 พระสถูปวัดโขลง
ภายในเขตเมืองโบราณคูบัว
จังหวัดราชบุรี
- 6 ปูนปั้นภาพนักดนตรีสตรี
ที่แสดงลักษณะการแต่งกาย
และทรงผมของ
ผู้หญิงสมัยทวารวดี

6

เมืองโบราณสมัยทวารวดีในเขตลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก

■ เมืองโบราณจันเสน

อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

เป็นเมืองโบราณที่มีลักษณะค่อนข้างกลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 780 เมตร จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในชั้นดินระดับล่างสุด และในชั้นดินระดับถัดมาพบหลักฐานเป็นสิ่งของจากภายนอก เช่น หวีงาช้างจากอินเดีย ภาชนะต่างๆ รวมทั้งตราประทับ โบราณวัตถุเหล่านี้บอกถึงการที่เมืองโบราณนี้มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอินเดียในช่วงเวลานี้

ลักษณะผังเมืองโบราณจันเสน

เมืองโบราณสมัยทวารวดีในเขตลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก

■ เมืองโบราณชัยจำปา

อำเภอลำลูกเกด จังหวัดลพบุรี

เมืองโบราณชัยจำปามีขนาดกว้างประมาณ 700 เมตร ยาวประมาณ 834 เมตร เมืองโบราณแห่งนี้มีร่องรอยผู้คนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มาสู่สมัยทวารวดี โบราณวัตถุที่พบมากในแหล่งโบราณคดีนี้คือแผ่นดินเผารูปคชลักษณ์ (Gaja-Laksmi) และรูปท้าวกุเวร (Kubera) ซึ่งเป็นเทพในคติศาสนาฮินดู โดยโบราณวัตถุที่พบมีลักษณะในศิลปะแบบเดียวกับที่พบที่เมืองโบราณนครปฐม เชื่อว่าน่าจะเป็นเครื่องรางของพ่อค้า

1

1 ตราประทับพบที่จันเสน

2 หวีงาช้างพบที่จันเสน

3 ภาพวาดลวดลายที่

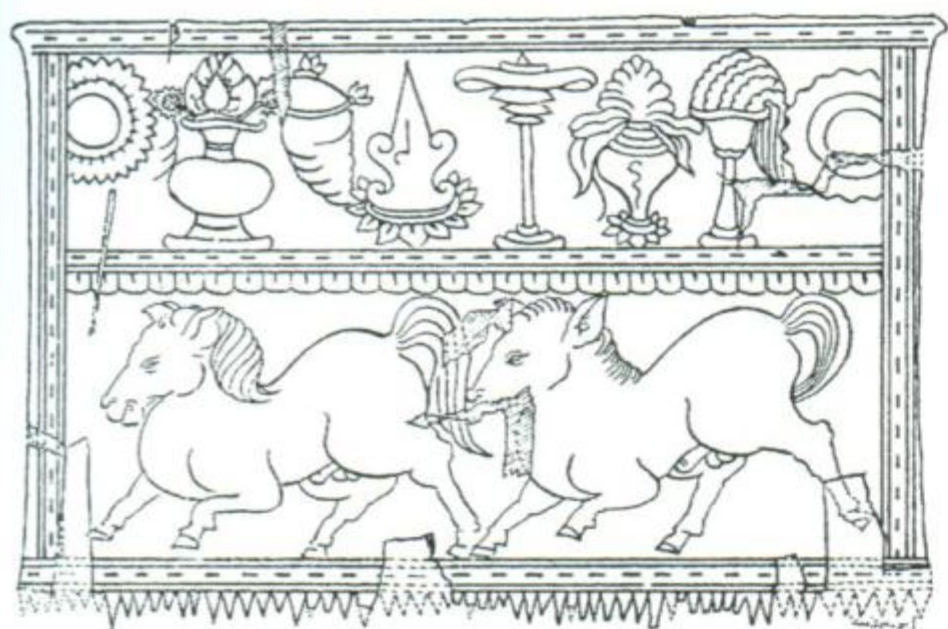
ถอดแบบมาจากหวีงาช้าง

(ที่มา : สังคมและวัฒนธรรมจันเสน)

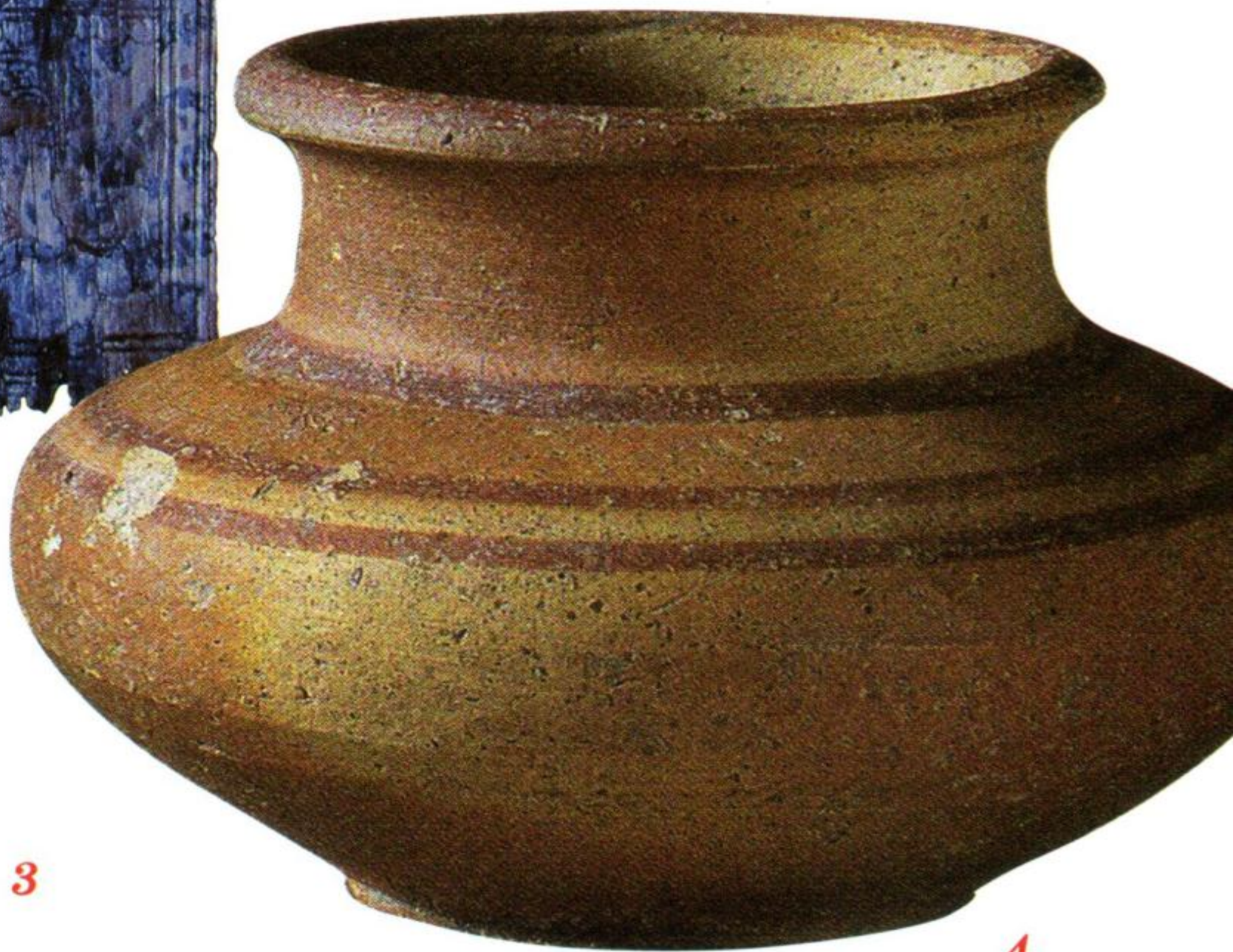
4 หม้อดินเผาสมัยทวารวดีพบที่จันเสน

2

3

4

คชลักษณ์ มีความหมายว่าอย่างไร

คชลักษณ์เป็นภาพของ
พระลักษมี ชายาของพระนารายณ์
(หนึ่งในสามเทพสูงสุดของ
ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู) ประทับนั่ง
บนดอกบัว มีช้างขนานอยู่ด้านซ้าย
และขวา โดยช้างอยู่ในท่าใช้วงชู
หมอน้ำมนต์รดองค์พระลักษมี
ภาพนี้เป็นสัญลักษณ์มงคล
มีความหมายถึงความเป็นสิริมงคล
และความอุดมสมบูรณ์

■ เมืองโบราณลพบุรี

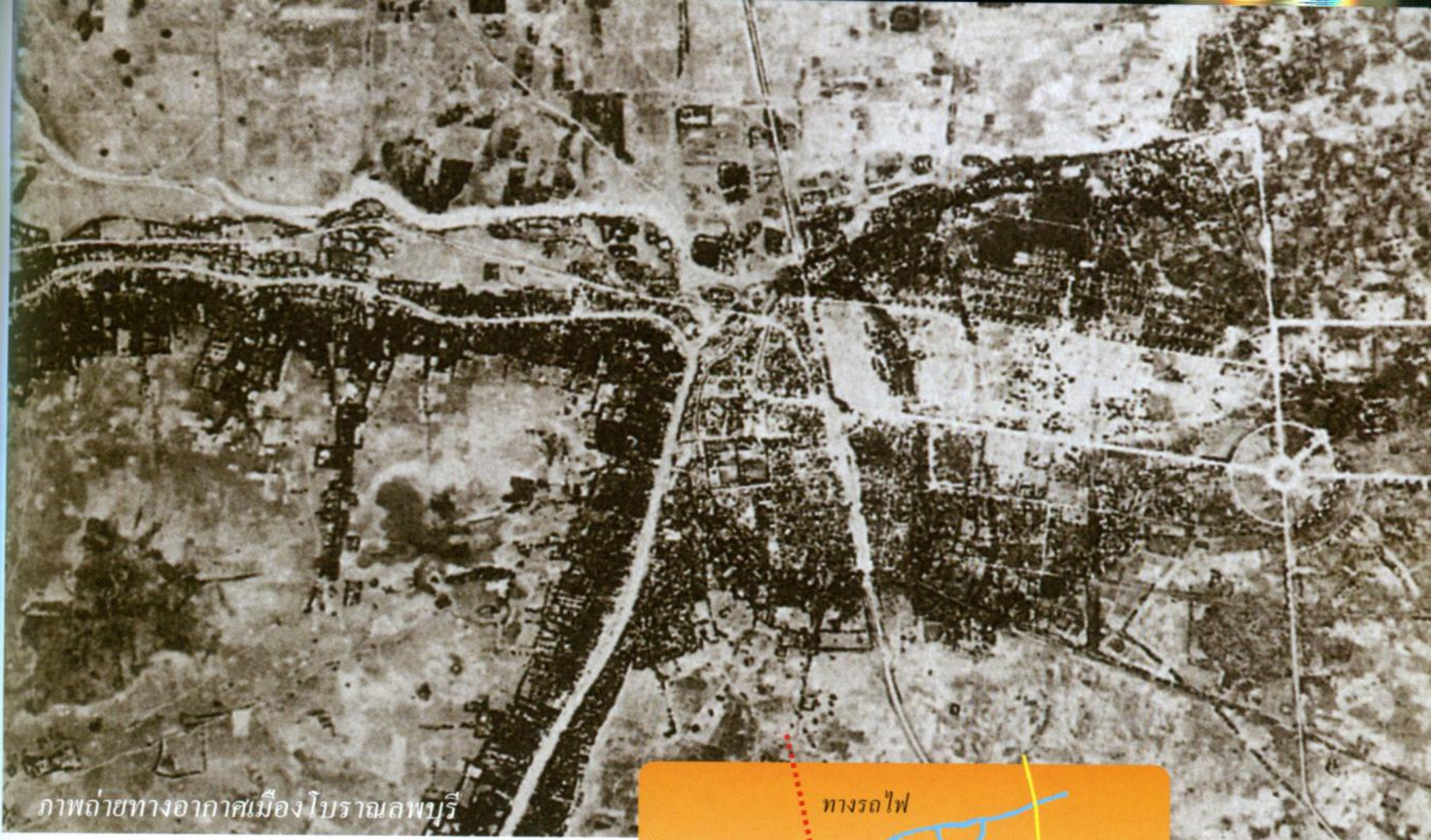
อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

พื้นที่เกือบทั้งหมดของเมืองโบราณแห่งนี้ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชนของตัวเมืองลพบุรีจึงยากที่จะทำการสำรวจตรวจสอบผังเมืองเก่าได้ อีกทั้งการพบหลักฐานทางโบราณคดีมีเพียงเล็กน้อย แต่ก็พอแสดงให้เห็นว่าเมืองนี้เป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของทวารวดี โดยเฉพาะการพบเหรียญกษาปณ์ บนเหรียญมีจารึกนาม “ลวปุระ” (Lavapura) ซึ่งเป็นการยืนยันถึงชื่อในระยะแรกเริ่มของเมืองนี้

ภายในตัวเมืองมีโบราณสถานในศิลปะขอมคือ พระปรางค์วัดนครโกษา ภายใต้อาสนวิหารโบราณสถานนี้ขุดพบซากสถูปสมัยทวารวดีองค์หนึ่ง สถูปดังกล่าวมีการประดับตกแต่งลวดลายด้วยปูนปั้นและดินเผา ศิลปะแบบทวารวดี

เมืองโบราณลพบุรีนี้มีพัฒนาการสืบเนื่องต่อมาจากสมัยทวารวดีจวบจนปัจจุบัน

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณลพบุรี

- 1 ปูนปั้นรูปยักษ์ สมัยทวารวดี
พบที่กลางเมืองโบราณลพบุรี
- 2 พระพนัสบดี รูปเคารพในความเชื่อ
พุทธศาสนาลัทธิหินยาน เป็นภาพ
พระศรีศากยมุนีขนาดด้วยพระอินทร์
และพระพรหมประทับเหนือครุฑ
พบที่เมืองโบราณพรมหิน
ในเขตจังหวัดลพบุรี
- 3 ลูกปัดสมัยทวารวดีพบในบริเวณ
ใกล้เคียงเมืองโบราณลพบุรี
- 4 เหรียญเงินรูปพระอาทิตย์ครึ่งดวง
มักพบตามเมืองโบราณสมัยทวารวดี
- 5 พระปรางค์วัดนครโกษาที่สร้างทับฐาน
ของสถูปสมัยทวารวดี
- 6 พระนารายณ์จากศาลพระกาฬ ลพบุรี
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13
แสดงความเชื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
ที่ปรากฏในเมืองละโว้ในสมัยทวารวดี

ภาพถ่ายเส้นแสดงลักษณะของเมืองโบราณลพบุรี

6

■ เมืองโบราณศรีเทพ

อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

เมืองโบราณศรีเทพเป็นเมืองที่มีพัฒนาการมาจากชุมชนในระดับหมู่บ้านจนกลายมาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำป่าสัก ผังเมืองระยะแรกเป็นรูปวงรีหรือรูปไข่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1,500 เมตร ต่อมาเมื่อชุมชนขยายใหญ่เป็นชุมชนระดับเมือง ปรากฏร่องรอยของการขยายเมืองไปทางตะวันออกของชุมชนเดิม โดยอาณาบริเวณใหม่นี้ครอบคลุมพื้นที่ 4.7 ตารางกิโลเมตร หลักฐานที่พบบอกให้รู้ว่าที่นี่มีผู้คนอยู่อาศัยมาตั้งแต่ยุคเหล็กมาจนถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18-19

โบราณวัตถุและโบราณสถานที่พบมีทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ได้พบประติมากรรมรูปเคารพของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หลายองค์ เช่น พระวิฆณุ พระกฤษณะ และพระสุริยะ ที่แสดงถึงการรับอิทธิพลศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ (Gupta) และหลังคุปตะ (Post Gupta) ที่มีอายุระหว่าง พ.ศ. 1043-1343

ศรีเทพเป็นเมืองสำคัญของทวารวดี ภายในเมืองศรีเทพมีศาสนสถานตั้งอยู่ในจุดศูนย์กลางเมือง เช่นเดียวกับเมืองโบราณนครปฐมและคูบัว คือ เขาคลังไถ ซึ่งเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา รวมทั้งการพบธรรมจักรศิลาขนาดใหญ่ พระพุทธรูป และพระพิมพ์จำนวนมาก และหลังจากพุทธศตวรรษที่ 15 เมื่ออาณาจักรขอมได้แพร่ขยายอำนาจเข้าสู่พื้นที่ในเขตลุ่มน้ำมูลรวมทั้งเมืองศรีเทพด้วย ดังที่มีศาสนสถานในศิลปะขอมหลายแห่งในเมืองนี้

- 1 โบราณสถานเขาคลังไถ
กลางเมืองโบราณศรีเทพ
- 2 ธรรมจักรศิลาขนาดใหญ่พบที่เมืองศรีเทพ
- 3 เทวรูปพบที่เมืองศรีเทพ แสดงถึงการนับถือ
ศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏควบคู่กับ
พุทธศาสนาในเมืองโบราณนี้
- 4 ลายปูนปั้นรูปคนแคะที่ส่วนฐานของ
โบราณสถานเขาคลังไถ

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองศรีเทพ

ภาพลายเส้นแสดงลักษณะของเมืองศรีเทพ

3

4

เมืองโบราณสมัยทวารวดีในกลุ่มน้ำบางปะกง

■ เมืองพระรถ

อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ตัวเมืองมีขนาด 750 เมตร ยาว 1,500 เมตร จากการขุดค้นพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานสมัยทวารวดีมาตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 12-17 โดยได้พบเศษภาชนะดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161-1449) และราชวงศ์ซ้อง (พ.ศ. 1503-1822) รวมทั้งภาชนะจากบริเวณตอนล่างของเมโสโปเตเมียหรืออิหร่านด้วย

เมืองโบราณสมัยทวารวดีในกลุ่มน้ำบางปะกง

■ เมืองศรีมโหสถ

อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี

เมืองศรีมโหสถมีขนาดกว้าง 700 เมตร ยาว 1,500 เมตร จากหลักฐานทางโบราณคดีบ่งบอกว่าเมืองนี้เป็นเมืองศูนย์กลางการค้าใหญ่และสำคัญในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกง

นอกจากโบราณวัตถุอย่างลูกปัดนานาชนิดที่พบแล้ว ภายในเมืองมีโบราณสถานซึ่งมีลักษณะอิทธิพลศิลปะแบบอมราวดีของอินเดีย คือ ภาพจำหลักศิลาแลงที่ขอบสระแก้ว ส่วนที่โบราณสถานสระมรกต พบรอยพระพุทธรูปจำหลักบนศิลาแลงซึ่งมีอิทธิพลศิลปะแถบลุ่มน้ำกฤษณา-โคทาวารีของอินเดียเช่นกัน

ภายหลังอิทธิพลขอมแพร่ขยายสู่เมืองศรีมโหสถ ปรากฏศาสนสถานขอมหลายแห่ง และเมืองนี้มีนามที่รู้จักในหมู่ชนชาติขอมว่า **ศรีวัดสะปุระ**

ภาพทางอากาศเมืองศรีมหาโพธิ์

ภาพถ่ายเส้นแสดงลักษณะของเมืองศรีมหาโพธิ์

4

- 1 ซากโบราณสถานเมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี
- 2 ภาพจำหลักรูปสัตว์ เช่น ช้าง มกร สิงห์ ที่ขอบสระแก้ว เมืองโบราณศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี
- 3 รอยพระพุทธรูปที่สระมรกต ภายในเมืองโบราณศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี
- 4 โบราณสถานก่อด้วยศิลาแลง ที่สระมรกต จังหวัดปราจีนบุรี

เมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบเมืองโบราณสมัยทวารวดีหลายแห่ง เช่น เมืองเสมาในจังหวัดนครราชสีมา เมืองนาคูในจังหวัดมหาสารคาม และเมืองฟ้าแดดสงยางในจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น ในบรรดาเมืองเหล่านี้เมืองฟ้าแดดสงยางเป็นเมืองที่มีความโดดเด่นมากที่สุด

■ เมืองฟ้าแดดสงยาง

เมืองฟ้าแดดสงยางเป็นเมืองที่มีร่องรอยคูน้ำ และคันดินที่มีการขยายต่อเติมออกไปในหลายช่วงเวลา แสดงถึงการขยายตัวของเมืองที่ใหญ่ขึ้นตามลำดับ โดยในระยะแรกสุดมีผังเมืองเป็นรูปวงรีหรือรูปไข่ ต่อมาได้ขยายไปทางด้านตะวันออกของเมืองเดิม ทำให้เมืองโบราณนี้มีขนาดกว้าง 1,000 เมตร และยาว 1,800 เมตร โบราณวัตถุโดดเด่นที่พบในเขตเมืองฟ้าแดดสงยางคือ เสาสลักจากหินขนาดใหญ่ที่พบเป็นจำนวนมาก บางชิ้นมีความสูงถึง 1.50 เมตร หลายชิ้นมีภาพจำหลักอย่างประณีตงดงามเป็นเรื่องราวในพุทธศาสนา และพบศาสนสถาน 14 แห่ง ที่เป็นโบราณสถานในศิลปะแบบทวารวดี

จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็กลงมา ส่วนหลักฐานที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานสมัยทวารวดีคือ ชามดินเผา ภาชนะดินเผาแบบกุ่มที่ เสาหิน และพระพิมพ์

1

2

- 1 เสาหินมีลายจำหลักรูปสฤป
- 2 เสาหินมีภาพจำหลักจาก
บ้านกุดโง้ง จังหวัดชัยภูมิ
- 3 พระธาตุยาकु จังหวัดกาฬสินธุ์
พระเจดีย์สมัยทวารวดี
- 4 พระนอนสมัยทวารวดี
จำหลักที่ผนังเพิงผาบนภูโป
จังหวัดกาฬสินธุ์

เรื่องเล่าบนใบเสมา

ในเมืองฟ้าแดดสงยางและเมืองอื่นๆ ในภาคอีสาน พบเสมาหินสมัยทวารวดีอยู่มาก เสาหินเหล่านี้มิได้ใช้ปักกรอบเขตพระอุโบสถอย่างในภาคกลางเท่านั้น แต่จะพบว่ามีการปักเสมาในพื้นที่หรือลานซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือพื้นที่ประกอบพิธีกรรม แสดงถึงลักษณะความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อพื้นถิ่นในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ กับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามาจากภายนอก เสาหินอีสานเหล่านี้มีลักษณะพิเศษคือ เสาหินบางชิ้นมีภาพจำหลักซึ่งนำมาจากเนื้อเรื่องในพุทธประวัติหรือชาดก โดยภาพเหล่านี้มิได้สะท้อนถึงคติความเชื่อที่ปรากฏบนภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่บันทึกลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมบางอย่างในอดีต เช่น ภาพอาคาร ลักษณะหน้าตาและการแต่งกายของผู้คน เป็นต้น ใบเสมาที่มีภาพจำหลักนี้มักทำจากหินทราย เนื่องจากสามารถนำมาแกะสลักง่ายและเป็นวัสดุหาง่ายในท้องถิ่น

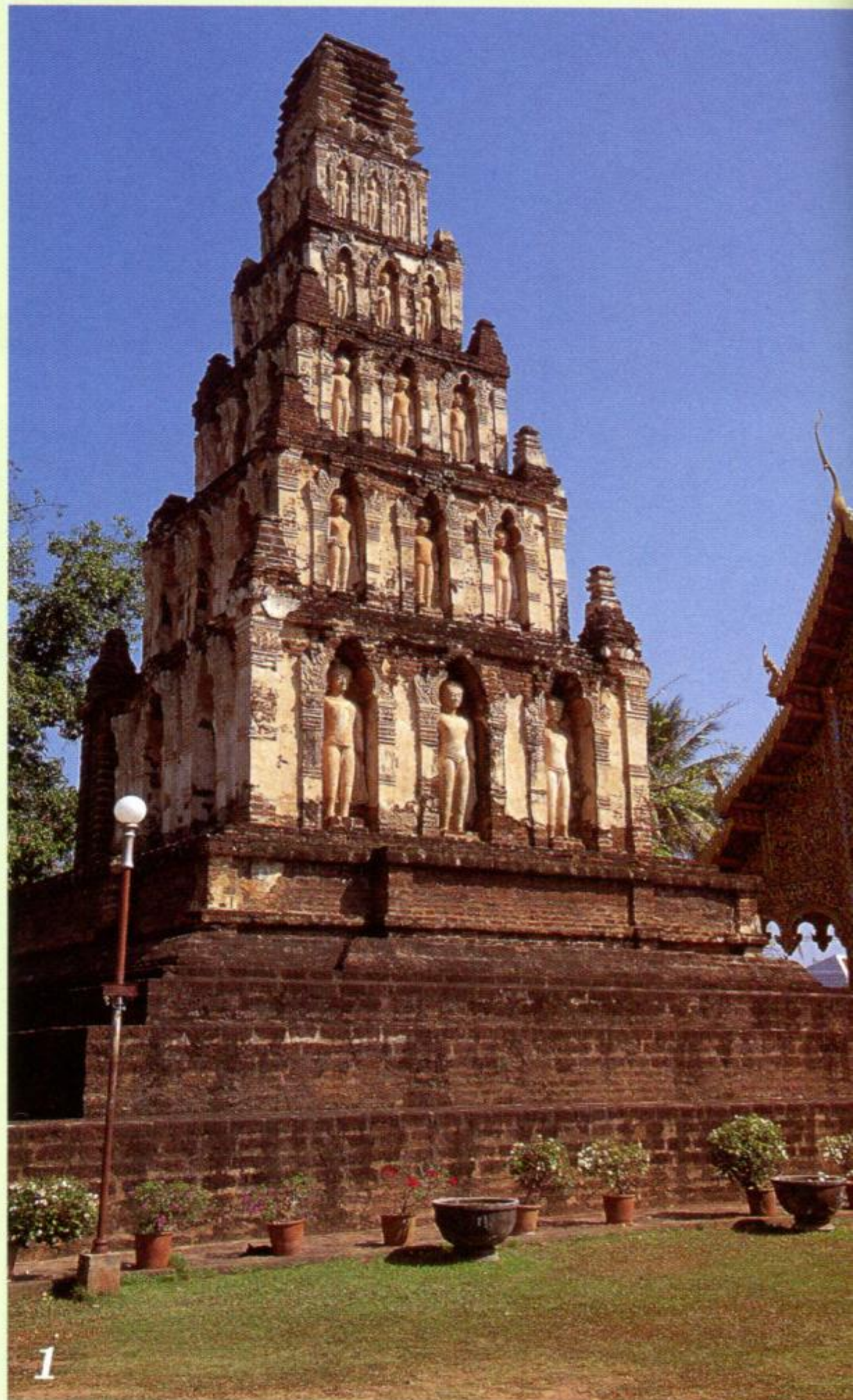
ลวดลายบนใบเสมาสมัยทวารวดี
ภาพพระนารายณ์
พบในจังหวัดกาฬสินธุ์

■ เมืองทริภุญชัย

ในดินแดนภาคเหนือมีเมืองโบราณที่ร่วมสมัยในวัฒนธรรมทวารวดีเกิดขึ้นริมฝั่งแม่น้ำกวคือ **เมืองทริภุญชัย** ตำนานจามเทวีวงศ์บอกเล่ากำเนิดของเมืองนี้สัมพันธ์กับเมืองละโว้ และสถาปนาเป็นเมืองตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 13 หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 14 โดยพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งทริภุญชัย

จากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในตัวเมืองลำพูน พบร่องรอยหลักฐานสมัยทวารวดีในชั้นดินระดับล่างสุด อยู่ในช่วง พ.ศ. 1113-1303 โดยพบภาชนะดินเผาแบบเดียวกับที่พบในชุมชนวัฒนธรรมทวารวดีภาคกลาง และในสมัยต่อมาพบร่องรอยของวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมพม่า คือพุทธศตวรรษที่ 14-17 และช่วงที่ 3 พบร่องรอยอิทธิพลของขอมที่อยู่ดินแดนไทย และพบเครื่องปั้นดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซ้องด้วย ชุมชนสมัยนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 19

ส่วนศาสนสถานภายในเมืองลำพูนที่เก่าแก่เป็นศิลปะทวารวดีในช่วงปลาย คือระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-19

1 เจดีย์กู่กุด

วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน

2 พระบรมธาตุทริภุญชัย

พระบรมธาตุเจดีย์

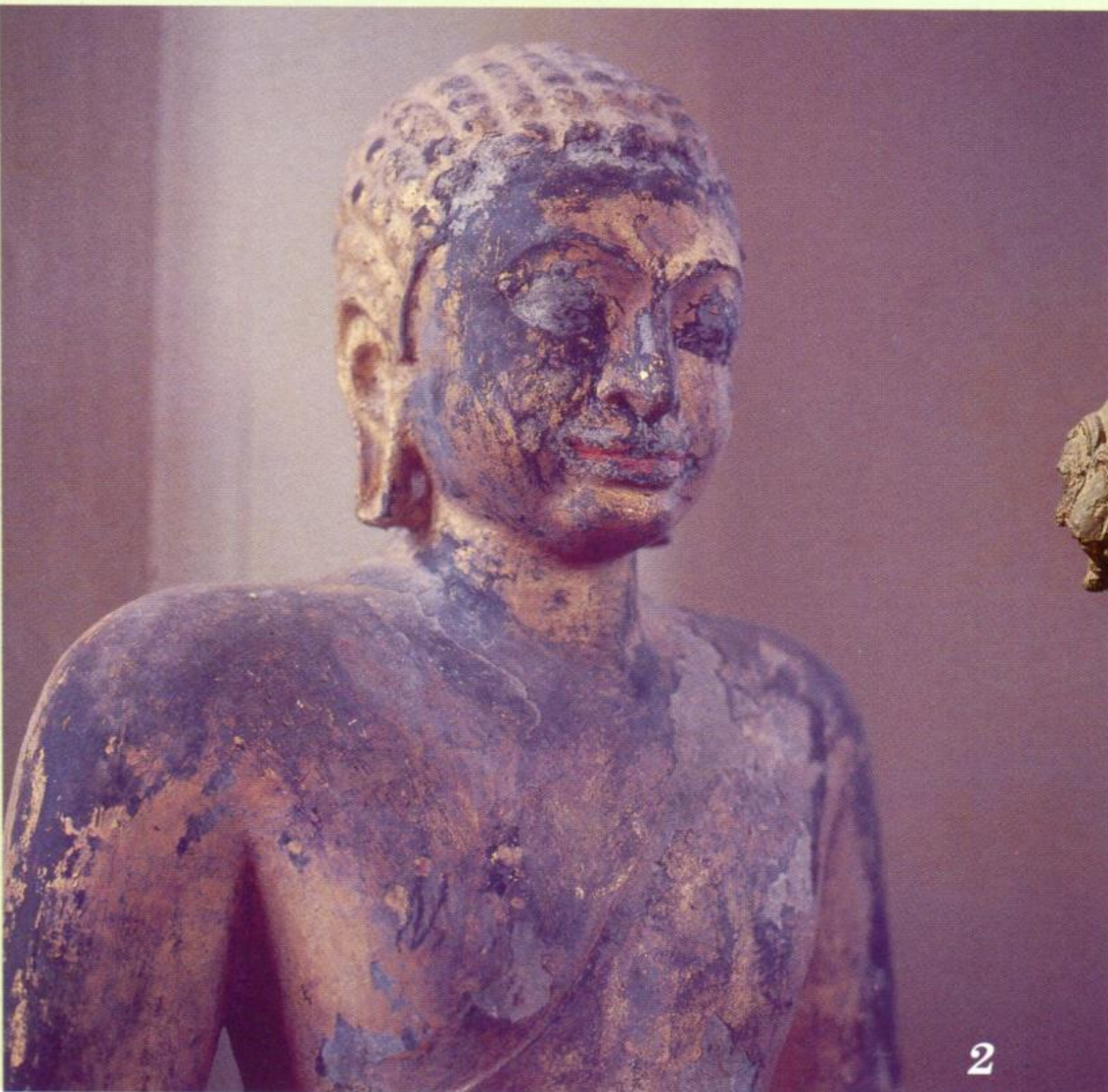
คู่มือเมืองทริภุญชัย

เมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคใต้

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-16 ปรากฏอิทธิพลของศาสนาพุทธและพราหมณ์ในชุมชนหลายแห่งของคาบสมุทรสยาม ทั้งสองศาสดำรงอยู่อย่างผสมกลมกลืน ปรากฏหลักฐานที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาในหลายเมือง เช่น เมืองโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมืองโบราณนครศรีธรรมราช และเมืองโบราณยะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นต้น เมืองเหล่านี้จึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางสำคัญของพุทธศาสนาในเวลานั้น

งานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่พบส่วนใหญ่ คล้ายคลึงกับศิลปทวารวดีในภาคกลางของไทย บอกลถึงความสัมพันธ์ทั้งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการค้าระหว่างชุมชนในสองบริเวณนี้ได้เป็นอย่างดี ดังเช่น การพบธรรมจักรศิลาหรือโบราณสถานก่อด้วยอิฐในเขตเมืองยะรัง เป็นต้น

สรุปลักษณะวัฒนธรรมทวารวดีที่พบในอ่าวสยาม

จากหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ เท่าที่พบขณะนี้สรุปได้ว่า วัฒนธรรมทวารวดีจะมีความโดดเด่นเป็นพิเศษในบริเวณอ่าวสยามหรือภาคกลางของสยามก็ตาม แต่วัฒนธรรมนี้ได้แพร่กระจายสู่อาณาจักรอื่นๆ ของสยามประเทศด้วยในระยะเวลาต่อมา ซึ่งวัฒนธรรมที่ปรากฏจะมีลักษณะบางประการร่วมกัน เช่น การวางผังเมือง การก่อสร้างอาคารสถานที่ การผลิตเครื่องมือ เครื่องประดับ และภาชนะดินเผา เป็นต้น

จากหลักฐานประเภทจารึกแสดงให้เห็นว่าผู้รู้หนังสือของวัฒนธรรมนี้มีความรู้จักคุ้นเคยกับภาษา 3 ภาษา คือ ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี และภาษามอญโบราณ

จากการศึกษาวิเคราะห์เหรียญกษาปณ์ที่ผลิตในสมัยทวารวดี สันนิษฐานได้ว่าการรับความคิดบางประการจากอินเดียโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐและความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินของทวารวดีจะอุปถัมภ์วัดในพุทธศาสนา แต่ก็ทรงกระทำพิธีกรรมที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ด้วย ดังเห็นได้จากโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในเมืองทวารวดีหลายแห่ง ทั้งนี้เพื่อให้พระองค์ทรงมีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ศาสนาพราหมณ์จึงมีบทบาทสำคัญในทวารวดีด้วย ในส่วนของพุทธศาสนานั้น ทวารวดีได้รับอิทธิพลมาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาหลายแห่งในอนุทวีปอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งที่พุทธศาสนิกายต่างๆ รุ่งโรจน์ส่งผลให้ศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาของวัฒนธรรมมีความหลากหลายมากที่สุดวัฒนธรรมหนึ่ง

- 1 พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี พุทธสถานเก่าแก่ในภาคใต้
- 2 พระพุทธรูปทวารวดีมีอิทธิพล ศิลปะคุปตะจากอินเดีย
- 3 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- 4 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมืองในคาบสมุทรสยาม

อาณาบริเวณคาบสมุทรสยามมีปัจจัยที่โดดเด่น 2 ประการ ที่ส่งเสริมการเติบโตของบ้านเมืองในเขตนี้ คือ ประการแรก เป็นแหล่งที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติ มั่งคั่ง โดยเฉพาะแร่ธาตุ และประการที่สอง ตั้งอยู่ใน จตุยุทศาสตร์บนเส้นทางการค้าในระบบเครือข่าย การค้านานาชาติทางทะเลระหว่างเมดิเตอร์เรเนียน กับจีน

นับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 1 เป็นต้นมา ชุมชนในช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์บน คาบสมุทรสยามหลายแห่งได้เริ่มก้าวสู่การเป็นเมือง ท่าทางการค้าในระบบเครือข่ายการค้านานาชาติ พร้อมกับการเริ่มพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งอุตสาหกรรม การผลิตลูกปัด รัตนชาติ และเครื่องประดับ เพื่อป้อน ให้ตลาดการค้าดังกล่าว อีกทั้งยังพบโบราณวัตถุ ประเภทสินค้าที่มีการผลิตจากต่างแดนเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันกับที่มีการพัฒนาเส้นทางขนส่ง ข้ามคาบสมุทร (Trans-Peninsula Route) ที่เชื่อม ระหว่างชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันออกกับตะวันตกของ คาบสมุทรสยามหลายสาย บริเวณคาบสมุทรสยาม

ยังเป็นแหล่งที่มีอ่าวที่เหมาะสมสำหรับเรือสินค้าจอด แวะพัก และมีคลังสินค้าที่เอื้ออำนวยต่อการขนถ่าย สินค้าในระบบการค้านานาชาติดังกล่าว

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-7 เอกสารโบราณ ของจีนบันทึกเกี่ยวกับคาบสมุทรสยามในฐานะที่เป็น สะพานเชื่อมเส้นทางการค้าทางทะเลที่ทอดตัวอยู่ ระหว่างจีนและอินเดีย โดยชาวจีนได้เดินทางโดยทาง บกหรือเส้นทางข้ามคาบสมุทรเพื่อต่อไปยังอินเดีย และบริเวณนี้มีสินค้าฟุ่มเฟือยหลายชนิดซึ่งเป็นที่ ต้องการของจีน ส่วนในเอกสารอินเดียกล่าวถึงสถานที่ หลายแห่งที่ตั้งบนคาบสมุทรนี้ว่ามีฐานะเป็นเมืองท่า การค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองท่าตะโกลา (Takola)

ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เอกสารอินเดียกล่าวถึง เมืองศูนย์กลางการค้าบนคาบสมุทรสยามอีกแห่ง คือ เมืองท่ากะมะลิงหรือตะมะลิง (Kamaling or Tamaling) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองตามพรลิงค์ ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุในช่วง พุทธศตวรรษที่ 11-12

- 1 เหรียญสาสสะเนียน (Sassanian) หรือเหรียญอิหร่าน อายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 11 เป็นเหรียญเงินต่างประเทศที่พบในภาคใต้
- 2 เหรียญจากอินเดียใต้ที่พบในภาคใต้
- 3 เทวรูปพระวิษณุ สมัยพุทธศตวรรษที่ 15-16 พบที่สุราษฎร์ธานี

■ เมืองท่าตามพรลิงค์

เมืองท่าตามพรลิงค์ (Tambralinga) อยู่ทางชายฝั่งทะเลอันดามันตะวันออกของคาบสมุทรมลายู โดยตั้งอยู่ริมอ่าวสยามบริเวณอ่าวนครศรีธรรมราชหรืออ่าวปากพนัง พื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นแนวสันทรายเก่าที่ทอดตัวเป็นแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ ยาวเลียบเคียงชายฝั่งทะเล มีลำน้ำหลายสายที่เกิดจากเทือกเขาตอนกลางไหลมาบรรจบกันในบริเวณเมืองโบราณนี้ก่อนไหลลงสู่อ่าวนครศรีธรรมราชทางตะวันออก ชุมชนนี้จึงอยู่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำของลำคลองหลายสาย ทำให้ที่นี่เป็นแหล่งปลูกข้าวที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของคาบสมุทร

จากหลักฐานทางโบราณคดี เมืองโบราณนี้เป็นเมืองท่าโบราณขนาดใหญ่ มีอาณาเขตกว้างขวางมาก ประกอบขึ้นจากชุมชนโบราณที่เป็นศูนย์กลางการค้าใหญ่ย่อยที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงหลายแห่ง เช่น ทางทิศเหนือมีชุมชนโมคลาน (อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช) ทางใต้มีชุมชนที่บ้านท่าเรือ (อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช) เป็นศูนย์กลาง ชุมชนเหล่านี้ติดต่อถึงกันโดยอาศัยลำน้ำหลายสายที่ไหลล้อมเมืองท่าตามพรลิงค์ จากการพบเหรียญกษาปณ์จำนวนมากที่ผลิตในท้องถิ่นช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 8 บอกให้รู้ว่าในช่วงเวลานั้นนอกจากเมืองท่านี้จะเป็นเมืองสำคัญในระบบเครือข่ายการค้านานาชาติแล้ว ยังเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าสำคัญภายในภูมิภาคด้วย

จากความเจริญทางด้านการค้าทำให้อิทธิพลอารยธรรมอินเดียแพร่เข้าสู่เมืองท่าตามพรลิงค์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอารยธรรมศาสนาซึ่งรุ่งโรจน์ควบคู่กับการค้า พุทธศาสนาปรากฏอิทธิพลในดินแดนนี้ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 2-8 และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-10 พบพระพุทธรูปในศิลปะอมราวดีของอินเดีย

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ยังปรากฏอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย ซึ่งนับถือพระนารายณ์หรือพระวิษณุเป็นเทพสูงสุด จึงพบประติมากรรมพระวิษณุด้วย และในราวพุทธศตวรรษที่ 11 จารึกหุบเขาช่องคอยบอกถึงการสถาปนาศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย (นับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด) ในดินแดนนี้

ศาสนาสำคัญทั้งสองศาสนาจากอินเดียนี้เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการพัฒนารัฐตามพรลิงค์ ซึ่งเป็นรัฐสำคัญในคาบสมุทรมลายูตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา

2

- 1 พระวิษณุพบที่หอพระนารายณ์ นครศรีธรรมราช
เป็นเทวรูปที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในดินแดนสยาม
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10
- 2 ชายฝั่งทะเลอ่าวไทยบริเวณเมืองนครศรีธรรมราช

■ ลักษณะเครือข่าย ของเมืองในวัฒนธรรม ตามพรลิงค์

จากศิลาจารึกหลายหลักซึ่งพบในเขตเมือง นครศรีธรรมราชประมวลเรื่องราวให้รู้ว่า ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ลัทธิไศวนิกายได้สถาปนาผู้นำของตามพรลิงค์ขึ้นเป็นเทพ-กษัตริย์ (God-King) ของรัฐตามพรลิงค์ หรือ “ตามพระลิงเคสวระ” (พระอิศวรแห่งตามพรลิงค์) มีข้อความที่บอกนัยว่าผู้ที่สถาปนาเทพ-กษัตริย์ดังกล่าวคือ “คณะพราหมณ์ของพระอคสตีมหาตมัน” ซึ่งเป็นพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายจากภาคใต้ของอินเดีย ที่สืบสายลงมาจากพระอคัสตยะ (พราหมณ์ชาวอารยันผู้มีบทบาทโดดเด่นในการเผยแพร่ลัทธิไศวนิกาย)

จากการที่คณะพราหมณ์จากอินเดียสามารถสถาปนาลัทธิไศวนิกายลงอย่างมั่นคงในรัฐตามพรลิงค์ และสถาปนา กษัตริย์แห่งรัฐขึ้นเป็นพระคิเว เทพสูงสุดแห่งรัฐ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นต้นมา ส่งผลให้ระบบความเชื่อนี้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางในคาบสมุทรมลายู และรุ่งเรืองมาถึงพุทธศตวรรษที่ 16 จากความเชื่อในลัทธินี้ได้มีการเลือกพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรมลายูสถาปนาเป็นตี่รณะ (Tirtha) ที่สำคัญมากมาย และมีการสร้างเทวาลัยในตี่รณะเหล่านั้นเพื่อเป็นที่จาริกแสวงบุญทางศาสนา

ตี่รณะแต่ละแห่งสร้างขึ้นในรูปจำลองแผนภูมิของจักรวาลหรือ **มณฑล** (Mandala) อันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นที่ประทับของพระคิเว ซึ่งจะทรงประทับอยู่ ณ จุดศูนย์กลางของมณฑล โดยปรากฏลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ในรูปคิวงคิง ซึ่งมีทั้งคิวงคิง (Shiva Linga)

ที่สร้างขึ้นหลายรูปแบบ และคิวงคิงที่เป็นยอดเขาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เรียกว่า ลิงคบรรพต (Linga Parvata) ซึ่งเป็น **สวายัมภูลิงคะ** (Svayambhu Linga) รูปแบบหนึ่ง

ทั้งนี้รูปแบบทางศิลปะของสถาปัตยกรรมของเทวาลัยในตี่รณะและมณฑลทุกแห่งในรัฐตามพรลิงค์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 จะมีลักษณะเหมือนกัน แสดงความเป็นเอกภาพทางวัฒนธรรมในการสร้างศาสนสถานและระบบความเชื่อของลัทธิไศวนิกายในรัฐนี้ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งจะแตกต่างจากวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาที่แม้จะมีปรากฏในเขตคาบสมุทรมลายู แต่ก็ไม่ได้โดดเด่นเท่าลัทธิไศวนิกาย โดยวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาในช่วงเวลาเดียวกันนี้จะเน้นการปรับแต่งถ้ำที่เกิดตามธรรมชาติให้เป็นศาสนสถานสำคัญที่เรียกว่า เจดีย์วิหาร อันเป็นความคิดที่สืบเนื่องมาจากการเจาะหรือปรับแต่งถ้ำให้เป็นพุทธสถานของชาวอินเดียโบราณ การปรับแต่งถ้ำที่เกิดตามธรรมชาติให้เป็นเจดีย์สถานมีการทำสืบเนื่องต่อมาภายในรัฐตามพรลิงค์จนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังได้นำความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ของอินเดียมาปรับใช้ โดยการสถาปนา น้ำตกหลายแห่งของลำคลองหลายสายภายในรัฐตามพรลิงค์ให้เป็นตี่รณะ เช่น น้ำตกพรหมโลก จังหวัดนครศรีธรรมราช น้ำตกกรุงชิงผืนแสนห้าในเทือกเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในทำนองเดียวกับที่เกิดขึ้นในตี่รณะที่เป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำคงคาในเทือกเขา

น้ำตกกรุงชิงฝนแสนห่าในเทือกเขาหลวง นครศรีธรรมราช

หิมาลัยในอินเดีย รวมทั้งมีการสลักร่องน้ำและหน้าผาเชื่อมต่อออกมาจากยอดเขาที่เป็นลิงคบรรพตให้มีลักษณะเป็นหน้าผาน้ำตก เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการเสด็จลงมาจากรวงสวรรค์ของพระแม่คงคา เช่น ลิงคบรรพต ณ มณฑลละเขาคา แม่คงคาคักดีลิตีจะไหลลงสู่คลองท่าทน ส่วนที่ลิงคบรรพต ณ มณฑลละเขาหวับน แม่คงคาคักดีลิตีไหลลงสู่แม่น้ำตาปี เป็นต้น ระบบความเชื่อและการสร้างสรรค์ให้เป็นตามความเชื่อดังกล่าวทำให้น้ำในคลองท่าทน และแม่น้ำตาปีเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์เฉกเช่นแม่น้ำคงคา

ด้วยเหตุนี้แม่น้ำลำคลองสายสำคัญของรัฐตามพรลิงค์เกือบทั่วคาบสมุทรมุขจึงมีฐานะดั่งแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ และรัฐให้ความสำคัญและความคุ้มครองเต็มที่ ดังในจารึกที่พบในเทวาลัยวัดพระเดิม (ร้าง) ประกาศว่า “คงคา” เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ “ผู้ใดทำอันตราย” ผู้นั้น “จะถูกล่ามเสีย” ดังนั้นตลอดแนวยาวของแม่น้ำลำคลองที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้จึงเป็นที่ตั้งของตึระสำคัญ

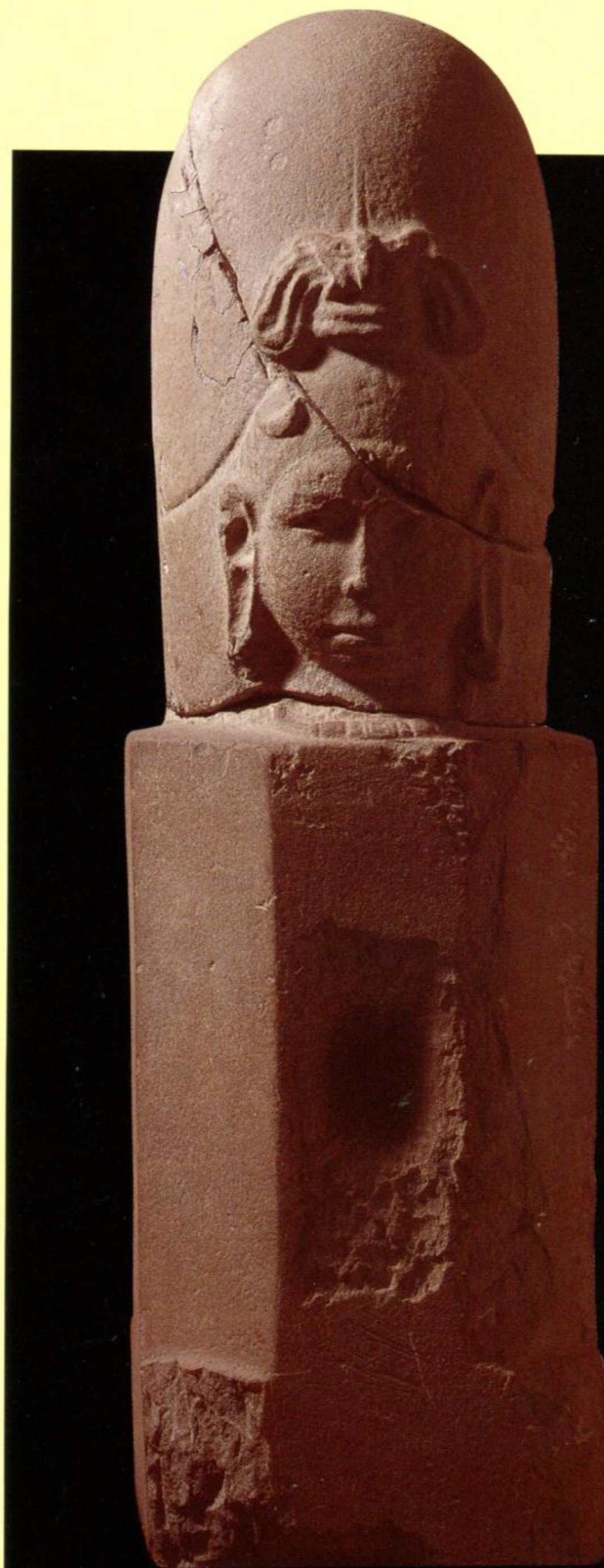

ต๋ิรณะคืออะไร

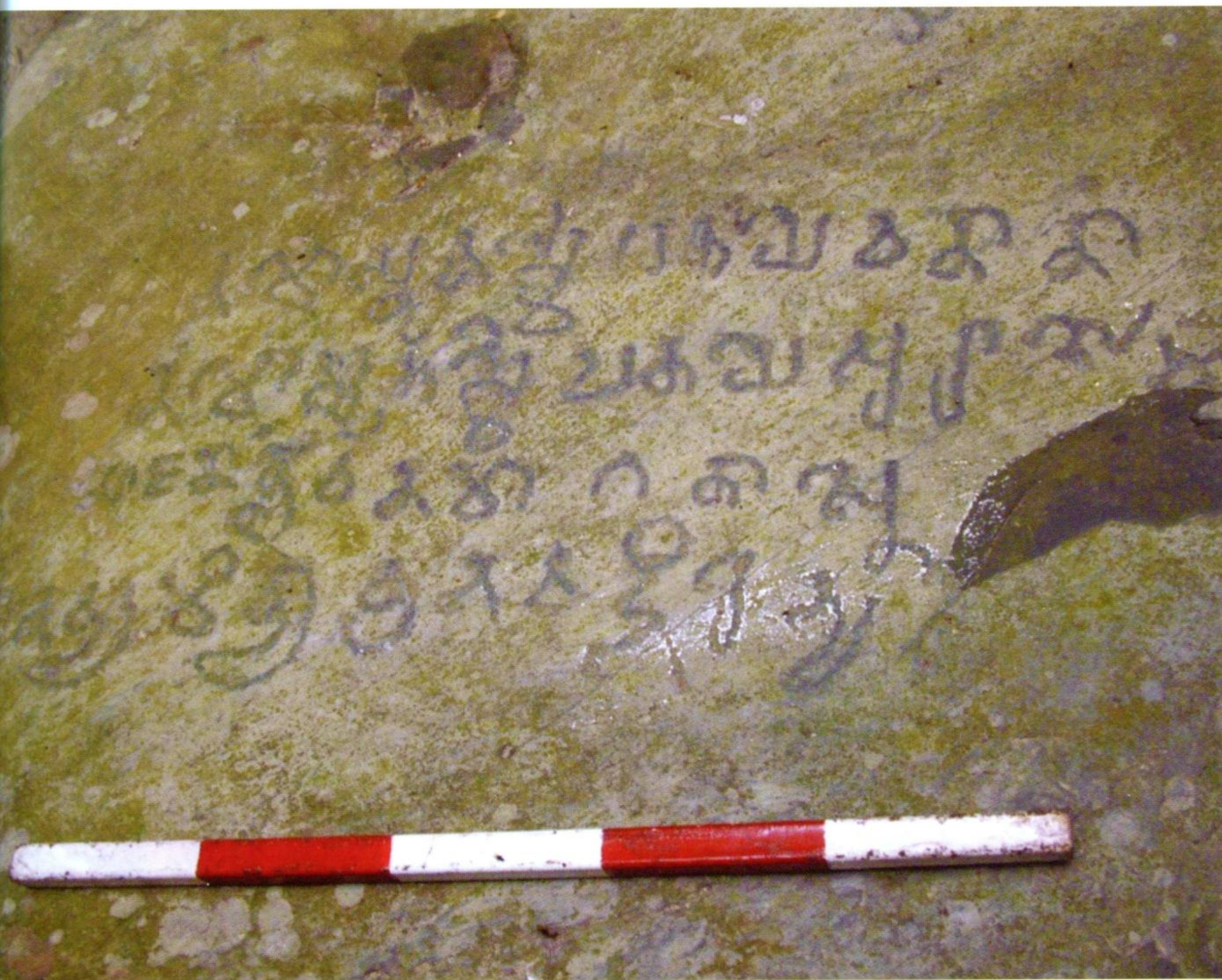
ต๋ิรณะ (Tirtha) มาจากรากศัพท์ในภาษาสันสกฤตว่า “ตฤ” (tr) แปลว่า “การก้าวข้ามขึ้นไป” แปลว่า “สถานที่สำหรับการลุยน้ำข้ามฟาก” หรือ “สถานที่สำหรับการข้ามฟาก” ในเชิงความเชื่อหมายถึง สถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดที่ใช้สำหรับการจาริกแสวงบุญของศาสนิกชนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ โดยมีความเชื่อว่าสถานที่แห่งนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ที่เปี่ยมล้นไปด้วยพลังอำนาจ เป็นประตูดั้งอยู่ระหว่างสรวงสวรรค์กับพื้นโลก การสวดอ้อนวอนและประกอบพิธีกรรมในสถานที่แห่งนั้นจะบรรลุลความสำเร็จและความสุขความเจริญมากกว่าสถานที่แห่งอื่น ต๋ิรณะจึงอยู่ในฐานะของ “สถานที่ข้ามฟาก” ในทางจิตวิญญาณ

ในประเทศอินเดียมีต๋ิรณะหลายพันแห่ง แต่ละแห่งมีรูปแบบและแผนผังที่หลากหลาย ต๋ิรณะหลายแห่งสืบเนื่องในความศักดิ์สิทธิ์ยาวนานจนไม่สามารถสืบสาวประวัติศาสตร์ไปถึงรากเหง้าได้ อย่างกรณีของเมืองกาซี (Kashi) และแม่น้ำคงคา (River Ganges) เป็นต้น ต๋ิรณะที่ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้มีทั้งที่เป็นเมือง แม่น้ำ ลำธาร น้ำตก สระน้ำ ยอดเขา ภูเขา หุบเขา ทะเล เกาะ แหวม ชายฝั่งทะเล และเทวาลัย เป็นต้น

สำหรับเทวาลัยซึ่งเป็นต๋ิรณะรูปแบบหนึ่งนั้น ในประเทศอินเดียส่วนใหญ่สร้างด้วยหิน มักจะมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม แผนผังเป็นภาพจำลองของจักรวาลซึ่งมีเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดประทับอยู่ตรงจุดศูนย์กลาง

เอกมุขลึงค์ เป็นสิวลึงค์ที่จำหลักพระพักตร์พระศิวะที่ส่วนยอด ทำจากศิลา พบที่อำเภอท่าชนะ สุราษฎร์ธานี

ศิลาจารึกเขาช่องคอย บอกถึงการสถาปนาศาสนาพราหมณ์ในดินแดนคาบสมุทรมนี้

ในอุษาคเนย์ปรากฏวัฒนธรรมการสร้างเทวาลัยโดยทั่วไปในดินแดนที่ปรากฏอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เทวาลัยที่พบมีทั้งที่สร้างด้วยอิฐและหิน โดยยังคงรูปแบบและแผนผังคล้ายคลึงกับที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดียในแต่ละช่วงเวลา

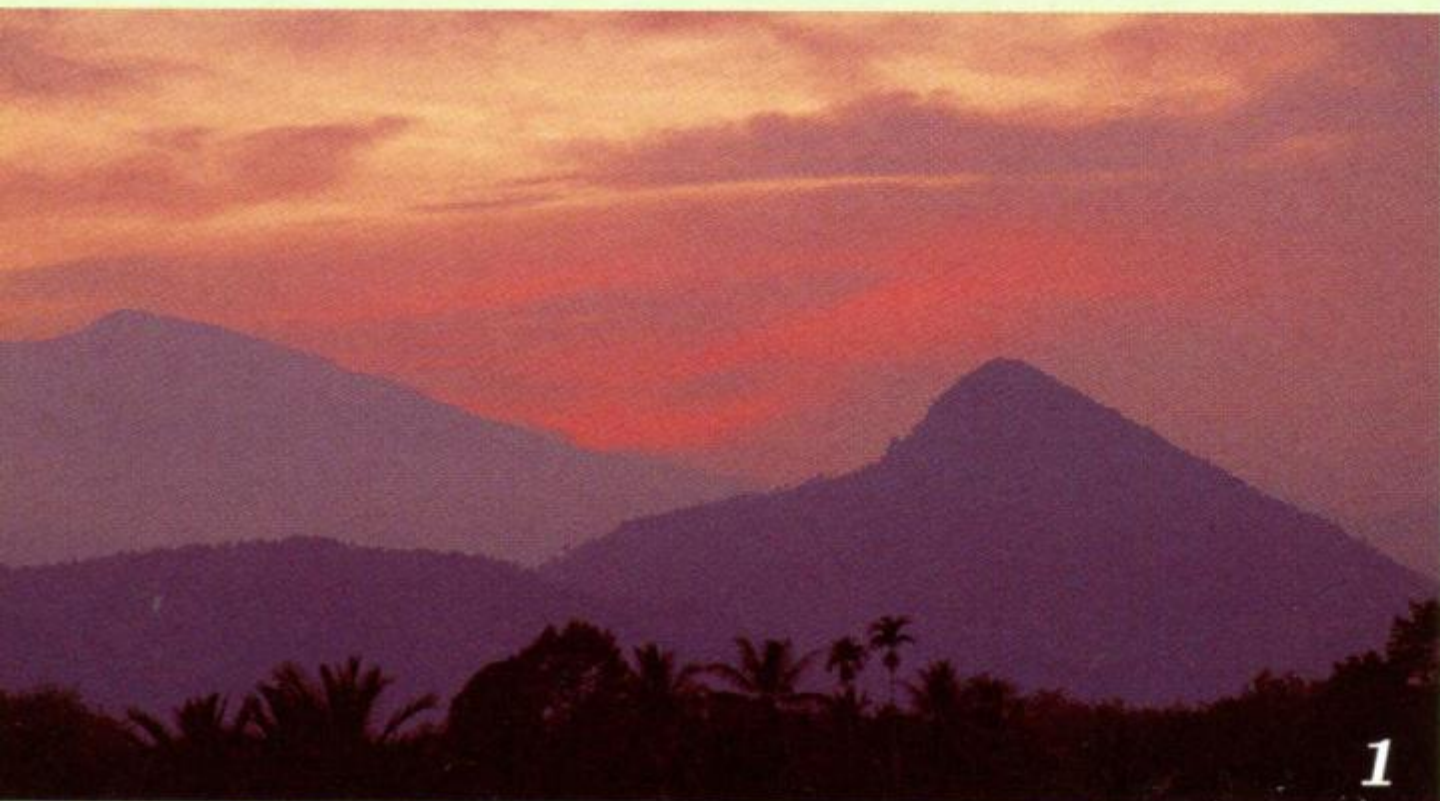
ในกรณีของคาบสมุทรมสยามนั้นเป็นดินแดนที่ปรากฏอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีความเก่าแก่และหนักแน่นกว่าดินแดนใดๆ ในภูมิภาค

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากร่องรอยที่หลงเหลืออยู่ขณะนี้แสดงให้เห็นว่า ระบบความเชื่อเกี่ยวกับตึระเป็นไปในทำนองเดียวกันกับที่ปรากฏในประเทศอินเดีย แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปริมาณมากที่สุดคือตึระในรูปแบบ “เทวาลัย” ซึ่งส่วนใหญ่สร้างขึ้นด้วยอิฐที่ใช้หินเป็นโครงสร้างหลัก สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 11-16

■ 12 มณฑลแห่งตามพรลิงค์*

จากการสถาปนาตึระในวัฒนธรรมตามพรลิงค์ ตึระเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นกลุ่มหรือมณฑล โดย ตึระหลายๆ แห่งมารวมกันเข้าเป็นมณฑลขนาดใหญ่เป็นกลุ่มๆ แต่ละกลุ่มจะมีตึระขนาดใหญ่แห่งหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง และมีตึระขนาดเล็กหรือสำคัญรองลงมาตั้งเรียงรายออกมา ในเขตคาบสมุทรสยาม สามารถจัดแบ่งกลุ่มตึระที่พบนี้เป็น 12 กลุ่ม ซึ่งต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและขึ้นตรงต่อมณฑลราชธานีซึ่งเป็นมณฑลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุด มีรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มมณฑลราชธานี กลุ่มนี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า หาดทรายแก้ว ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเมือง

โบราณและชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช มณฑลแห่งนี้อาจเป็นศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นที่ประทับของพระคิวัะ มีลำน้ำที่ถือว่าเป็นลำน้ำศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไหลลงมาจากน้ำตกที่เป็นตึระสำคัญหลายสายมาบรรจบกัน ทั้งจากตึระที่น้ำตกพรหมโลกและน้ำตกในเทือกเขาควนลำแพน ซึ่งลำน้ำเหล่านี้จะไหลล้อมหาดทรายแก้วทุกด้านก่อนไหลลงสู่อ่าวนครศรีธรรมราชทางด้านตะวันออก ตึระที่เป็นศูนย์กลางของมณฑลนี้คือโบราณสถานหมายเลข 1 หรือเทวาลัยวัดพระเดิม (ร้าง) ถัดมาจะมีตึระสร้างรายล้อมอีก 18 แห่ง ลักษณะของสิ่งก่อสร้างที่พบก่อด้วยอิฐ ประติมากรรมที่พบมากที่สุดคือคิวัลิ่งค์และฐานโยนีศิลา นอกจากนี้ยังมีการพบจารึกที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายมากที่สุดด้วย จารึกเหล่านี้บอกให้รู้ถึงลักษณะการปกครองในรัฐตามพรลิงค์ เช่น การสถาปนาเทพกษัตริย์แห่งรัฐตามพรลิงค์ การปกครองของ “เทวราช” ที่อาศัยรูปแบบของพราหมณ์ภายใต้ระบบมณฑล กฎหมายของพราหมณ์ในการคุ้มครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์และระบบคงคา เป็นต้น ความศักดิ์สิทธิ์ของมณฑลแห่งนี้ยังมีปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณในระยะหลังอีกด้วย

2. กลุ่มมณฑลคลองท่อน อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลกลุ่มที่ 1 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนและที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีศูนย์กลางอยู่ในเทือกเขาควนลำแพน อำเภอจุฬาภรณ์ นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นที่ตั้งของต้นน้ำคลองท่อนที่ไหลเชื่อมลำน้ำอื่นอีกหลายสาย ถัดลงมาทางด้านล่างจากน้ำตกควนลำแพนเป็นที่ตั้งของยอดเขาที่มีการสลักให้เป็น

* แนวคิดนี้ผู้เขียนนำมาจากทฤษฎีของ ดร.ปรีชา นุ่นสุข ที่เขียนไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก

ลึงคบรรพต ซึ่งเป็นสวายัมภูลึงคะอีกแห่งหนึ่ง พบจารึกใช้อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต สลักในราวพุทธศตวรรษที่ 11 อันเป็นระยะแรกๆ ที่ลัทธิไศวนิกายแพร่เข้ามา จารึกนี้ประกาศการสถาปนาลัทธิไศวนิกายในรัฐ

ถัดมาจากเทือกเขาเป็นที่ราบลุ่ม มีตึระตั้งอยู่ 2 แห่งคือ ตึระวัดสระเหวียง (อำเภอรัตนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช) และตึระวัดพระเพรง (อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช) โดยแห่งแรกอยู่ริมคลองเสาธงซึ่งเป็นเส้นทางที่จะผ่านช่องเขาตอนกลางของคาบสมุทรใต้ ตึระสร้างบนเนินดินขนาดใหญ่มีคูน้ำล้อมรอบ ส่วนตึระที่วัดพระเพรงถูกทำลายไปมาก สันนิษฐานว่าอาจสร้างบนเนินดินที่มีคูน้ำล้อมรอบ พบประติมากรรมพระวิษณุที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 8-10

- 1 เทือกเขานครศรีธรรมราช แหล่งต้นน้ำและเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของรัฐตามพรลิงค์
- 2 น้ำตกพรหมโลก หนึ่งในน้ำตกสำคัญที่ถูกสถาปนาให้เป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์
- 3 เสาประดับกรอบประตูจากตึระวัดพระเดิม (ร้าง)
- 4 ศิวลึงค์และโยนีจากตึระฐานพระสยามในมณฑลราชธานี
- 5 โยนีจากตึระวัดเพชรจริกในมณฑลราชธานี
- 6 ชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมจากตึระวัดโพธิ์ (ร้าง)

3. กลุ่มมณฑลคลองโมคลาน อยู่ทางทิศเหนือของมณฑลราชธานี มณฑลกลุ่มนี้มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ ประกอบด้วยตึระ 18 แห่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ตึระวัดโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ตึระบางส่วนตั้งอยู่ในเขตเทือกเขานครศรีธรรมราชอันเป็นต้นน้ำของลำน้ำหลายสายที่ไหลลงสู่อ่าวไทยทางด้านตะวันออก ในตึระทุกแห่งพบซากศาสนสถานหรือเทวาลัยที่สร้างด้วยอิฐ พบศิวิลิ่งค์ โยนี และประติมากรรมเทพ ที่วัดโมคลานพบส่วนฐานเทวาลัยที่มีการสร้างและบูรณะต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 8-15 นับเป็นตัวอย่างที่ดีของสถาปัตยกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ของวัฒนธรรมตามพรลิงค์ที่มีการสร้างขึ้นบนสันทรายเก่าริมฝั่งทะเล

4. กลุ่มมณฑลคลองกลาย อยู่ทางทิศเหนือของมณฑลคลองโมคลาน มีคลองกลายและคลองสาขาเป็นระบบคงคาของกลุ่ม ประกอบด้วยตึระ 8 แห่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ตึระบ้านทุ่งพันหมายเลข 1 (ตำบลกลาย อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช) ภายในตึระแต่ละแห่งพบสระน้ำโบราณและเศษอิฐที่เป็นส่วนของเทวาลัย ศิวิลิ่งค์และโยนีศิลา รวมทั้งพบประติมากรรมศิลารูปพระคเณศ

5. กลุ่มมณฑลคลองท่าหน อยู่ทางทิศเหนือของมณฑลคลองกลาย มีตึระมากถึง 28 แห่ง ศูนย์กลางอยู่ที่เขาคา อำเภอลิชล จังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นภูเขายู่อริมคลองท่าหน ภูเขานี้ถูกดัดแปลงให้เป็นเทวสถานทั้งลูก จึงมีการขุดแนวคูน้ำล้อมรอบถัดเข้าไปมีแนวกำแพงล้อมเป็นชั้นๆ หลายชั้น บนยอดเขา มีการปรับแต่งโขดหินให้เป็นสิงคบรรพต รวมทั้งการสลักร่องน้ำจากสิงคบรรพตให้ต่อเนื่องลงมาสู่หน้าผาหน้าตกที่ไหลลงสู่คลองท่าหน ทำให้คลองท่าหนและลำน้ำสาขาเป็นแม่น้ำ

ศักดิ์สิทธิ์ ที่นี้นอกจากจะพบศิวิลิ่งค์และโยนีศิลา ยังพบประติมากรรมพระวิษณุ และเทพอื่นๆ

6. กลุ่มมณฑลคลองท่าควาย อยู่ทางทิศเหนือของมณฑลคลองท่าหน ประกอบด้วยตึระ 11 แห่ง มีตึระคลองท่าควายหมายเลข 1 (บ้านท่าควาย อำเภอลิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช) เป็นศูนย์กลาง โดยตั้งอยู่บนเกาะที่มีลำน้ำโบราณล้อมรอบ พบแผ่นทองคำรูปเต่าและดอกไม้ม ซึ่งอาจใช้ในพิธีกรรมประดิษฐานสิ่งมงคลและศักดิ์สิทธิ์ลงในกรุที่ส่วนฐานอาคาร และพบโยนีศิลาซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ มีด้านข้างสูงและมีลวดลายสลักคล้ายภาพในศิลปะจามที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

7. กลุ่มมณฑลคลองท่าเรือ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลคลองท่าควาย ประกอบด้วย ตีระ 5 แห่ง มีตีระวัดนาขอม (ร้าง) (อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช) เป็นศูนย์กลาง ในตีระนี้พบศิวิลิ่งคศิลา ส่วนใหญ่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 มีอยู่องค์หนึ่งลักษณะแตกต่างจากที่เคยพบ เป็นศิวิลิ่งคแบบเหมือนจริง สูงราว 5 เซนติเมตร สลักด้วยเปลือกหิน เป็นศิวิลิ่งคชนิดจลลิ่งคะ (Chala Linga-หมายถึงศิวิลิ่งคที่เคลื่อนย้ายได้) ที่สามารถพกติดตัวได้

1. โบราณสถานที่เขาคา อำเภอสิชล นครศรีธรรมราช
2. โยนีจากตีระท่าควาย หนึ่งในมณฑลคลองท่าควาย
3. โบราณสถานโมกลาน
4. ศิวิลิ่งคจากตีระวัดนาขอม (ร้าง) ในมณฑลคลองท่าเรือ
5. โยนีจากตีระทุ่งพัน หนึ่งในมณฑลคลองกลาย
6. เทวรูปพระวิฆณุจาก ตีระวัดตาเณร (ร้าง) ในมณฑลคลองโมกลาน

8. กลุ่มมณฑลแม่ น้ำตาปี มณฑลแห่งนี้มีแม่ น้ำตาปีเป็นระบบคงคาของมณฑล พื้นที่ส่วนใหญ่กินอาณาบริเวณกว้างใหญ่ของอ่าวบ้านดอน มีตึระรวม 8 แห่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ตึระเขาหัวบนหรือเขาศรีวิชัย (อำเภอพนพิณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี) เขาหัวบนอยู่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่ น้ำตาปี เป็นเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตลูกปัดและเครื่องประดับในระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติแห่งหนึ่ง ภูเขาแห่งนี้เป็นตึระที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดอีกแห่งหนึ่งในวัฒนธรรมตามพรลิงค์

9. กลุ่มมณฑลคลองท่าชนะ อยู่ถัดมาทางทิศเหนือของมณฑลแม่ น้ำตาปี และเป็นมณฑลที่ตั้งอยู่เหนือสุดของรัฐตามพรลิงค์ ประกอบด้วยตึระ 2 แห่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ตึระวัดพระพิฆเนศวร์ (ร้าง) (อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี) ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตลูกปัดคือแหล่งโบราณคดีท่าชนะ ตึระแห่งนี้มีขนาดใหญ่มาก พบศิวิลิ่งค์ โยนี ประติมากรรมพระคเณศและพระวิฆณุจำนวนมาก พบศิวิลิ่งค์องค์หนึ่งมีรูปแบบที่เรียกว่า เอกมุขลิ่งค์ คือการสลักพระพักตร์ของพระคเณศไว้บนส่วนยอดของศิวิลิ่งค์

10. กลุ่มมณฑลแม่ น้ำตาทะกัวป่า เป็นมณฑลเพียงแห่งเดียวของรัฐตามพรลิงค์ที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรสยาม มีแม่ น้ำตาทะกัวป่าเป็นระบบคงคาของมณฑล ประกอบด้วยตึระ 3 แห่ง มีตึระควนพระเหนือหรือเขาพระเหนือ (อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา) เป็นศูนย์กลาง ควนพระเหนือเป็นเขาขนาดเล็ก ตั้งอยู่ปากแม่ น้ำตาทะกัวป่า บนยอดเขาตัดแปลงโขดหินยอดเขาให้เป็นลึงคบรรพตและสร้างเทวาลัยแห่งหนึ่ง ในขณะที่ตึระบริวารคือ ตึระเกาะคอเขาเป็นตึระที่

1

ตั้งอยู่ในบริเวณสถานี่การค้าที่สำคัญ และตึระเขาพระนารายณ์พบเทวรูปพระวิฆณุที่สร้างในศิลปะแบบปัลลวะ ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 14

11. กลุ่มมณฑลทะเลสาบสงขลา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลคลองท่าชนะ มีอาณาบริเวณครอบคลุมลุ่มน้ำขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของคาบสมุทรสยาม ประกอบด้วยตึระ 9 แห่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ตึระเขาควา อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นภูเขาขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ระหว่างชายฝั่งทะเลอ่าวสยามกับชายฝั่งทะเลสาบสงขลา ภูเขาภูนี้เทพกษัตริย์สถาปนาให้เป็นลึงคบรรพต ซึ่งที่ผาด้านล่างของลึงคบรรพตมีการเจาะสลักถ้ำ 2 แห่ง แต่ละแห่งมีการสลักร่องน้ำจากรูปเคารพที่ประดิษฐานไว้ภายในถ้ำออกมาเชื่อมต่อกับร่องน้ำที่ไหลลงมาจากลึงคบรรพต และรอบภูเขาสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมาก

12. กลุ่มมณฑลแม่ น้ำปัดตานี ตั้งอยู่ทางทิศใต้สุดของเมืองระบบมณฑลของรัฐตามพรลิงค์ ประกอบด้วย 8 แห่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ตึระบ้านวัดหรือเมืองโบราณบ้านวัด (อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี) ซึ่งเป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ มีขนาดใหญ่ และมีศาสนสถานตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก พบศิวิลิ่งค์ โยนี และพระสุริยะสำริด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-16

- 1 พระวิษณุ ทำจากศิลา พบที่
เขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน
สุราษฎร์ธานี อายุราว
พุทธศตวรรษที่ 12-13
- 2 เทวรูปพระวิษณุ จากตึระ
วัดศาลาทั้ง มณฑลแม่ น้ำปัด
ปัตตานี
- 3 ลึงคบรรพตบนยอดเขาของ
ตึระเขาควหา ในมณฑล
ทะเลสาบสงขลา
- 4 หน้าผาที่มีร่องน้ำระหว่าง
ลึงคบรรพตและถ้ำที่อยู่เบื้องล่าง
ของตึระเขาควหา แสดงถึง
ความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์หรือ
แม่คงคาในศาสนาพราหมณ์
- 5 ถ้ำคูที่ถูกสลักขึ้นได้หินภูเขา
ที่อาจจะเป็นลึงคบรรพต
ที่เขาพนมดา

สรุปวัฒนธรรมตามพรลิงค์

แม้ว่าระบบมณฑลอันศักดิ์สิทธิ์ของรัฐตามพรลิงค์ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 จะเป็นหน่วยของระบบโครงสร้างทางสังคมอย่างหนึ่งของรัฐที่ส่งผลให้วัฒนธรรมทางด้านระบบความเชื่อของชุมชนภายในรัฐมีความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพอย่างแท้จริงภายใต้อำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของเทพกษัตริย์ หรือความเป็นพระคิเวแห่งตามพรลิงค์ของกษัตริย์แห่งรัฐก็ตาม แต่ผลที่เกิดขึ้นได้จำกัดแค่ภายในขอบเขตของความมั่นคงทางด้านสังคมของรัฐเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจและการปกครองด้วย โดยในทางเศรษฐกิจนั้น ตีระทุกแห่งและมณฑลทุกกลุ่มเป็นศูนย์กลางที่มีผู้คนเข้ามารวมตัวกันเพื่อตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและทำมาหากินอยู่อย่างหนาแน่นรายรอบศาสนสถาน ประกอบกับตีระและมณฑลเหล่านั้นล้วนตั้งอยู่ท่ามกลางสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมสำหรับการทำมาหากินทั้งสิ้น เช่น ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มเหมาะแก่การปลูกข้าว อยู่ในที่ราบเชิงเขาเป็นแหล่งของป่า เป็นต้น ทำให้ตีระและมณฑลแต่ละแห่งกลายเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานความมั่งคั่งและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของรัฐ

ในทางการเมืองการปกครอง ด้วยเหตุที่กษัตริย์ของรัฐตามพรลิงค์ทรงเป็นพระคิเว จึงทรงเป็นหัวหน้าในทางศาสนาของรัฐด้วย มณฑลและตีระทุกแห่งต้องขึ้นต่อพระองค์ ทำให้ทรงสามารถใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผ่านลงไปทาง

องค์กรทางศาสนาทุกระดับ ทุกมณฑล และทุกตีระ ระบบโครงสร้างของมณฑลเหล่านี้ส่งผลให้หน่วยทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของรัฐตามพรลิงค์ได้เข้ามารวมกันหรือบูรณาการเข้าเป็นหน่วยเดียวกันอย่างแท้จริง

จากการขุดค้นทางโบราณคดี พบว่าอาจมีช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งที่มณฑลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะมีความโดดเด่นเป็นพิเศษ เช่น กลางพุทธศตวรรษที่ 14-15 มณฑลแห่งราชธานี มณฑลแม่น้ำตาปี และมณฑลแม่น้ำตะกั่วป่ารุ่งเรืองขึ้นเป็นพิเศษในระบบการค้านานาชาติ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานจากราชวงศ์ปาละทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียแพร่เข้ามาในกลุ่มมณฑลของรัฐตามพรลิงค์ โดยเรียกรูปแบบศิลปะที่ปรากฏว่า ศิลปะศรีวิชัย

อิทธิพลของพุทธศาสนานิกายมหายานในมณฑลของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายในรัฐตามพรลิงค์ สะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ทางศาสนาของรัฐตามพรลิงค์ที่ทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนในจารึกหลักที่ 27 (ศิลาจารึกวัดมเหยงคณ์) สะท้อนให้เห็นว่าในพุทธศตวรรษที่ 12 กษัตริย์แห่งตามพรลิงค์ทรงทะนุบำรุงทั้ง “คณะสงฆ์” และ “คณะพราหมณ์ของพระอศติมหาตมัน” และในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งพบทั้งเทวรูปและพระพุทธรูปที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-15 อยู่ในที่เดียวกันด้วย

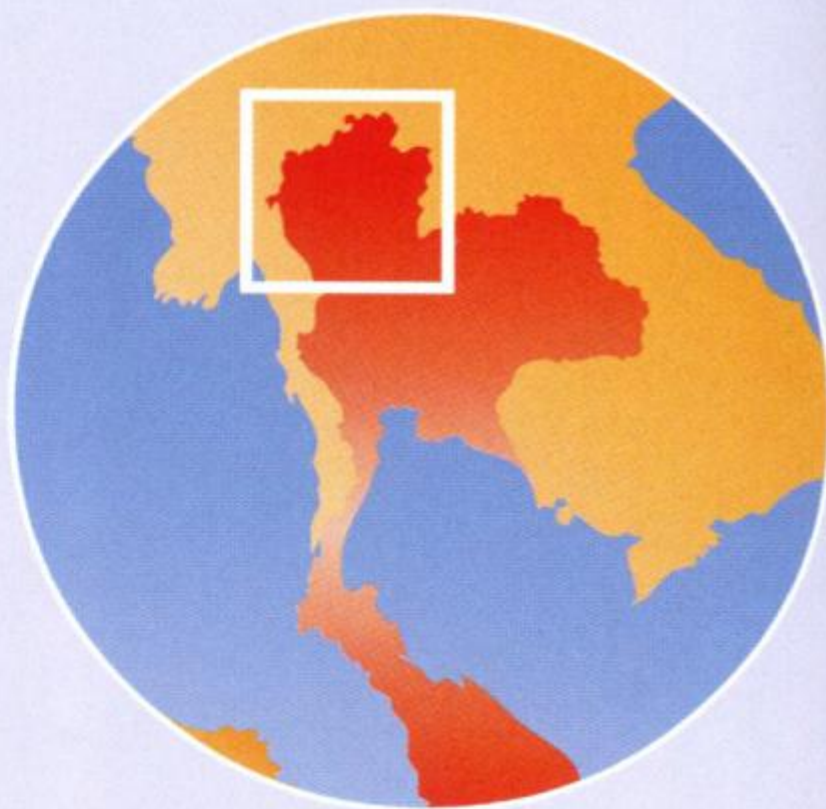
ความหมายของ ศิวลึงค์

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนับถือเทพเจ้าสูงสุด 3 องค์คือ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม โดยมีการแบ่งเป็นนิกายว่านิกายไศวนับถือเทพองค์ใดเป็นเทพสูงสุด ลัทธิไศวนิกายนับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด มีรูปเคารพเป็นสัญลักษณ์ที่แทนองค์พระศิวะคือ ศิวลึงค์ เป็นประติมากรรมลักษณะแท่งทรงกลม ส่วนปลายมน เป็นสัญลักษณ์หมายถึงอวัยวะเพศชาย มักพบตั้งอยู่บนฐานที่เรียกว่า ฐานโยนี ซึ่งหมายถึงอวัยวะเพศหญิง ทั้งศิวลึงค์และโยนีมีความหมายเชิงสัญลักษณ์หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของสรรพสิ่ง เหตุนี้ตามศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย ทั้งวัดระฆังโฆสิตารามตามพรลิงค์และปราสาทหินของขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มักจะพบศิวลึงค์และฐานโยนีประดิษฐานอยู่ภายในเทวสถานหรือปราสาทประธาน

ศิวลึงค์

4 ภาคเหนือของสยาม ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18

ช่วง พุทธศตวรรษที่ 11-16 เกิดรัฐหลายรัฐ
ในบริเวณอ่าวสยามและคาบสมุทรสยาม ซึ่งรัฐเหล่านี้
สัมพันธ์กับระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติที่เชื่อม
ระหว่างตะวันตกและตะวันออก การเติบโตของบ้าน
เมืองในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นเฉพาะ
บริเวณอ่าวสยามเท่านั้น แต่รวมถึงดินแดนตอนใน ดัง
ปรากฏร่องรอยของวัฒนธรรมทวารวดีทั้งในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของประเทศไทย
บ้านเมืองในดินแดนตอนในเหล่านี้ได้เติบโตและ
รุ่งเรืองสืบเนื่อง ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16
เป็นต้นมา สำหรับเมืองในภาคเหนือที่เจริญรุ่งเรืองใน
ช่วงเวลานี้ได้แก่ **หริภุญชัย**

แผนที่ภาคเหนือแสดงแม่น้ำ ภูเขา และ
ที่ตั้งเมืองหริภุญชัย และเมืองบริวาร
ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18

เจดีย์กุฎ

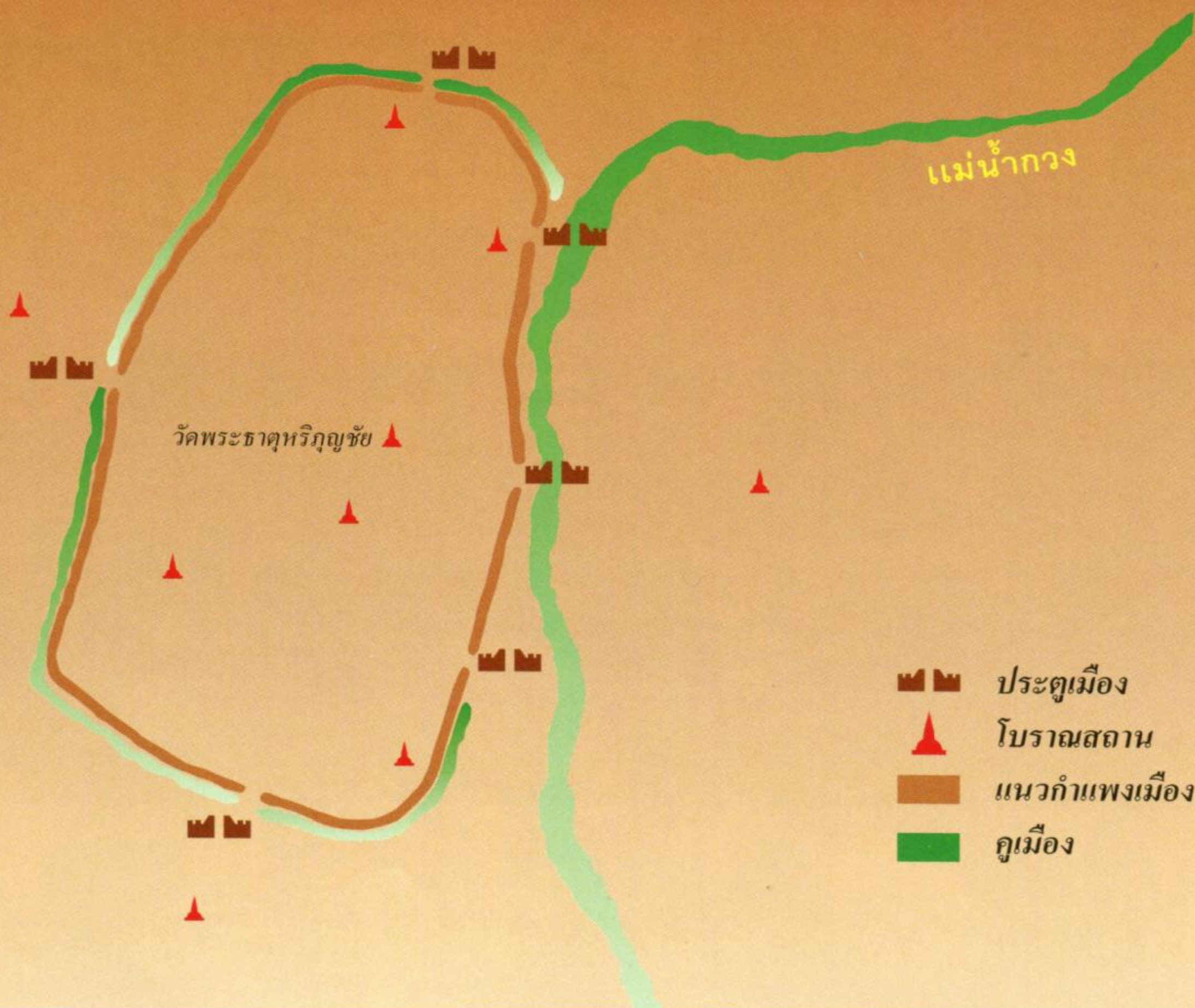

ศรีบุญชัย

เมืองโบราณลำพูนหรือที่เรียกว่าเมืองศรีบุญชัย มีเรื่องราวความเป็นมาบอกเล่าในรูปแบบของตำนานเมืองที่แสดงให้เห็นว่าเริ่มต้นมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 14 แล้ว เมืองนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำกวังฝั่งเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน เป็นเมืองโบราณที่มีการตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องมายาวนาน

ตำนานจามเทวีวงศ์หรือพงศาวดารเมืองศรีบุญชัย ชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานมูลศาสนา ล้วนแต่เป็นเอกสารโบราณที่เล่าถึงความเป็นมาของบ้านเมืองทางเหนือของแดนสยาม อธิบายการเกิดเมืองที่สัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยเล่าว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จเยือนบริเวณที่เป็นเมืองลำพูน

หรือศรีบุญชัยนี้เพื่อโปรดสัตว์ และทรงพยากรณ์ว่าต่อไปจะเกิดเมืองศรีบุญชัยและเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระองค์ด้วย หนึ่งพันปีต่อมา มีฤาษีห้าองค์ร่วมกันสร้างเมืองนี้ขึ้น และได้เชิญพระนางจามเทวีแห่งเมืองละโว้มาปกครองเมืองนี้ พระนางได้เสด็จมาพร้อมด้วยช่างฝีมือและผู้มีความรู้แขนงต่างๆ ทำให้พุทธศาสนาลัทธิหินยานจากภาคกลาง รวมทั้งความเชื่อ ศิลปกรรม แนวคิดการปกครอง และศิลปวัฒนธรรมจากภาคกลางของสยามประเทศเข้ามามีบทบาทในบ้านเมืองเขตลุ่มแม่น้ำปิง

1

- 1 แม่น้ำกวัง คูเมืองหริภุญชัย
ทางด้านตะวันออก
- 2 ภาพถ่ายทางอากาศ
เวียงหริภุญชัย
มีแนวกำแพงและคูน้ำ
ล้อมรอบเวียง 1 ชั้น

จากการศึกษาในปัจจุบัน พบว่าเมืองหริภุญชัยเป็นเมืองศูนย์กลางสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 โดยปรากฏเมืองบริวารที่รับวัฒนธรรมหริภุญชัยกระจายในแอ่งที่ราบลุ่มจนถึงแอ่งเชียงใหม่ ที่ตั้งของเมืองอยู่ในจุดที่สามารถเชื่อมต่อกับดินแดนทางใต้ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาด้วยแม่น้ำ และเชื่อมต่อกับดินแดนตอนในของทางภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรของป่า นอกจากนี้ในตำนานยังบอกถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหริภุญชัยกับบ้านเมืองทางด้านตะวันตก เช่น เมืองสะเทิม เมืองท่าตอน และเมืองพะโค (หงสาวดี) เป็นต้น ส่วนหนึ่งเพราะการใช้เมืองท่าชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันตก หรืออาจเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ดังมีตำนานกล่าวว่า ใน พ.ศ. 1590 ชาวลำพูนได้อพยพหนีภัยโรคระบาดไปที่เมืองพะโค (หงสาวดี) ช่วงระยะเวลาหนึ่ง เหตุนี้จึงมีประเพณีเดือน 12 ของชาวเหนือที่จะลอยอาหารในแม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำนำลงไปที่ทางใต้ อุทิศแก่ญาติที่เมืองพะโค

สายวงศ์ของพระนางจามเทวีครองหริภุญชัยจนถึง พ.ศ. 1835 รัฐที่รุ่งเรืองแห่งนี้จึงถูกพญามังรายแห่งเมืองเชียงรายเข้ายึดครองได้ ทำให้หริภุญชัยยุติบทบาทในฐานะศูนย์กลางทางการเมืองในภาคเหนือ แต่ยังคงเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดให้แก่ราชธานีของรัฐล้านนาที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงเวลาต่อมาคือ เชียงใหม่

3

- 1 ชุ่มประดิษฐานพระพุทธรูปที่พระเจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี ลำพูน
- 2 พระเจดีย์เมืองเวียงท่ากาน ซึ่งเป็นเวียงสำคัญ ในอาณาเขตของหริภุญชัยและล้านนา ในเวลาต่อมา
- 3 ดินเผารูปบุคคล ศิลปะสมัยหริภุญชัย

รู้จักจารึกหริภุญชัย

ศิลาจารึกสมัยหริภุญชัยส่วนใหญ่ทำขึ้นจากหินทราย มีขนาดค่อนข้างใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นหลักฐานที่สร้างขึ้นใน สมัยที่เมืองหริภุญชัยรุ่งเรือง (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18) จำหลักด้วยอักษรมอญโบราณ มีทั้งที่ใช้ภาษามอญและ ภาษาบาลี ปัจจุบันพบจารึกสมัยหริภุญชัย 7 หลัก เก็บรักษา อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย จังหวัดลำพูน เนื้อหาในจารึกส่วนใหญ่กล่าวถึงการบำเพ็ญกุศลทาง พุทธศาสนาของกษัตริย์หริภุญชัย ทำให้ทราบถึงนามกษัตริย์ และการสร้างวัดหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดบางแห่ง การใช้ภาษามอญในจารึกแสดงถึงการรับวัฒนธรรม พุทธศาสนาผ่านมาจากมอญในพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรพุกาม

ภายหลังเมื่อหริภุญชัยอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ ล้านนาซึ่งได้รับพุทธศาสนาจากทางสุโขทัย จึงใช้ภาษาไทยใน การบันทึกเรื่องราวทางศาสนา โดยจารึกที่ใช้อักษรไทยและ ภาษาไทยที่เก่าแก่สุดที่พบในล้านนาคือ ศิลาจารึกวัดพระยืน สร้างใน พ.ศ. 1912

จารึกพระเจ้าสวาทิสิทธิ

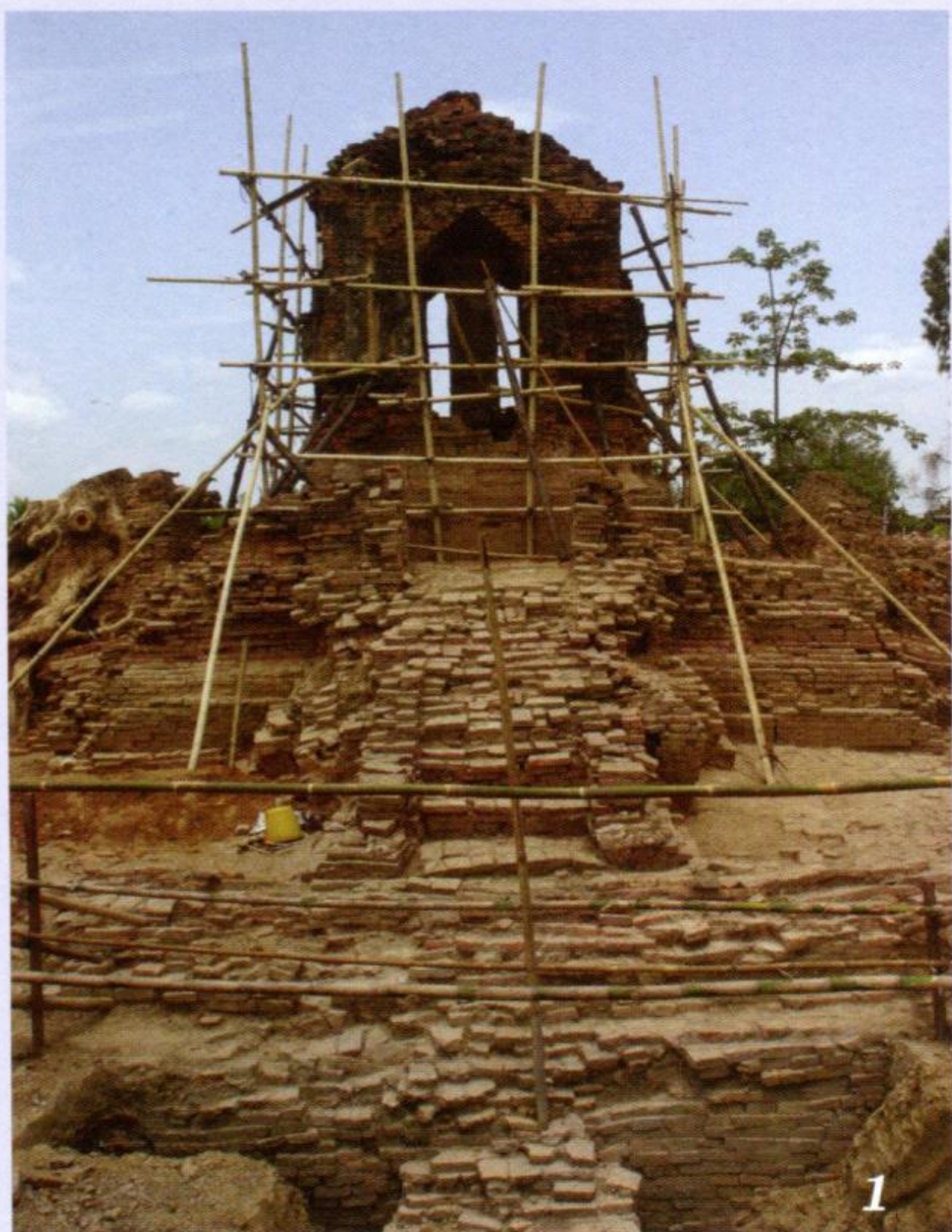

จารึกวัดบ้านหลวง

การขุดค้นทางโบราณคดี ในวัฒนธรรมหริภุญชัย

จากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีสำคัญเขตอำเภอเมือง ลำพูน ที่หน้าศาลากลางจังหวัด และที่วัดสังฆารามพบร่องรอยการอยู่อาศัยเก่าสุดคือ สมัยวัฒนธรรมหริภุญชัยมาจนถึงสมัยล้านนา ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 และร่องรอยการอยู่อาศัยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน เว้นแต่ที่แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ซึ่งในระดับชั้นดินลึกที่สุดพบร่องรอยการอยู่อาศัยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือยุคโลหะตอนปลาย โดยพบโครงกระดูกมนุษย์ฝังร่วมกับเครื่องมือเหล็ก

กล่าวโดยสรุปแล้ว ระยะแรกปรากฏชุมชนบริเวณกลางเมืองลำพูนซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดและวัดพระบรมธาตุหริภุญชัยปัจจุบัน พบ

โบราณวัตถุจำพวกภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดี มีอายุในราว พ.ศ. 1313 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 14

ชุมชนในระยะที่สองยังคงมีวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลาง วัฒนธรรมมอญ และพุกาม ดังที่มีการพบพระพิมพ์ขี้ผึ้งพุทธคยาที่แพร่หลายในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 และในวัฒนธรรมทวารวดีในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชนระยะที่สามเป็นชั้นวัฒนธรรมหริภุญชัยที่สัมพันธ์กับพุกาม รวมถึงมีการติดต่อกับจีน ดังที่พบเครื่องเคลือบสมัยราชวงศ์ซ่ง รวมทั้งการพบพระพิมพ์ในพุทธศาสนานิกายมหายาน อิทธิพลศิลปะขอมแบบบายนหลายแบบ

ระยะที่สี่เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยล้านนา พบเครื่องปั้นดินเผาจากเตาพื้นเมืองล้านนา มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนและเหม็ง

ระยะที่ห้า ระยะการอยู่อาศัยสมัยรัตนโกสินทร์ที่สืบเนื่องถึงปัจจุบัน พบเครื่องลายครามจีนที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24-25

3

- 1 พระเจดีย์หน้าวัดเกาะกลาง อำเภอป่าซาง
ลำพูน ส่วนฐานของเจดีย์มีลักษณะเป็น
ทรงกลม อาจได้รับอิทธิพลศิลปะพุกาม
- 2 พระพิมพ์สมัยหริภุญชัย
- 3 เครื่องปั้นดินเผา ศิลปะหริภุญชัย
- 4 เศียรพระพุทธรูป สำริด
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16
- 5 พระพุทธรูปดินเผาสำหรับประดับ
ศาสนสถาน ศิลปะหริภุญชัย
- 6 วัดมหาวัน วัดยุคแรกของเมืองหริภุญชัย

4

5

6

ศิลปะหริภุญชัย

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่พบในเขตจังหวัดลำพูนและใกล้เคียงที่สร้างสรรค์ขึ้นในช่วงก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ. 1839) เป็นศิลปะที่มีรูปแบบเฉพาะเรียกว่า **ศิลปะหริภุญชัย**

■ สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมในศิลปะหริภุญชัยที่เหลืออยู่ถึงปัจจุบันนี้ ที่เก่าที่สุดมีอายุไม่เก่าไปกว่าสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 คืออยู่ในรัชสมัยพระเจ้าสรรพลธิ์ ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องที่ปรากฏในจารึกที่กล่าวว่า ในรัชสมัยของพระองค์มีการบูรณปฏิสังขรณ์สถูปเก่าที่พังเพราะเหตุแผ่นดินไหว โบราณสถานสำคัญในศิลปะหริภุญชัยได้แก่

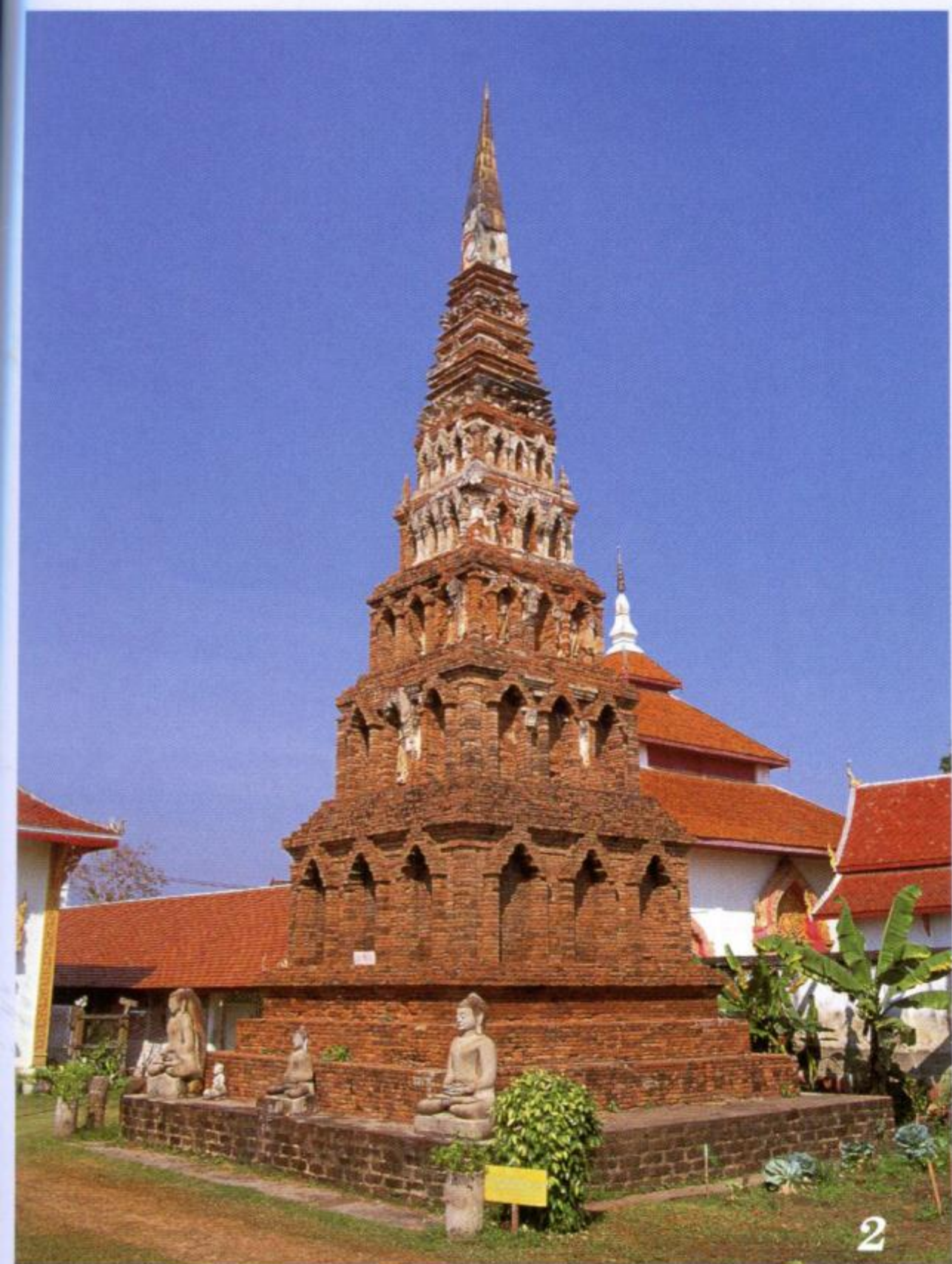
วัดพระบรมธาตุหริภุญชัย พระบรมธาตุหริภุญชัยเป็นปูชนียสถานสำคัญของเมือง สร้างโดยพระเจ้าอาทิตย์ราช (กษัตริย์องค์ที่ 32) เมื่อ พ.ศ. 1607 เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จากเรื่องราวในตำนานจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์บอกให้รู้ว่า แต่เดิมองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงปราสาท สูง 12 ศอก แต่ได้รับการปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนกลายมาเป็นเจดีย์ทรงกลมระฆังแบบล้านนา

ภายในวัดมีพระเจดีย์อีก 2 องค์ที่สำคัญคือ

สุวรรณเจดีย์ (ปทุมวดีเจดีย์หรือพระธาตุเหลี่ยม) เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม ประวัติน่าพระนางปทุมวดี อัครมเหสีของพระเจ้าอาทิตย์ราชทรงสร้าง พระเจดีย์นี้พร้อมกันกับที่พระสวามีสร้างพระธาตุหริภุญชัย พระเจดีย์นี้มีชั้นประดิษฐานพระพุทธรูปยืนชั้นละ 3 ชั้นซ้อนลดหลั่นขึ้นไป 5 ชั้น

พระเจดีย์เชียงยืน (เจดีย์เชียงยัน) เป็นพระเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยม ทรงปราสาทห้ายอด มีชั้นจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืนอยู่ทั้งสี่ด้าน ถัดจากเรือนธาตุขึ้นไปเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลม มีลวดลายปูนปั้นประดับ

- 1 เจดีย์พระบรมธาตุหริภุญชัย
พระบรมธาตุเจดีย์คู่เมืองหริภุญชัย
- 2 สุวรรณเจดีย์
- 3 พระเจดีย์เชียงยืน
เป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด
- 4 องค์ระฆังของพระบรมธาตุเจดีย์หริภุญชัย
ปิดแผ่นทองที่คุ้นเคยเป็นภาพ
พระพุทธรูปในปางลีลา
และปางประทับยืน

วัดจามเทวีหรือวัดกู่กุด ภายในวัดนี้มีพระเจดีย์เก่าแก่ 2 องค์คือ **พระเจดีย์กู่กุด**หรือเจดีย์สุวรรณจังโกฏ ในตำนานพื้นเมืองทางเหนือเล่าความเป็นมาว่า พระเจดีย์นี้เป็นพระสถูปที่พระเจ้ามหันตยศ โอรสของพระนางจามเทวีโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิของพระราชมารดา โดยก่อเป็นสถูปทรงเหลี่ยม มีชั้นพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยประดิษฐานโดยรอบด้านละ 3 ชั้น และซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 5 ชั้น แบบเดียวกับสุวรรณเจดีย์ที่วัดพระบรมธาตุหริภุญชัย ซึ่งชั้นจระนำพระเจดีย์นี้แสดงถึงการรับรูปแบบศิลปะที่หลากหลายจนพัฒนามาเป็นรูปแบบศิลปะเฉพาะของหริภุญชัย

พระเจดีย์อีกองค์คือ **รัตนเจดีย์** เป็นพระเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม มีชั้นประดิษฐานพระพุทธรูปยืนทั้งแปดด้าน ส่วนยอดหักหาย

วัดพระยืน วัดนี้อยู่นอกกำแพงเมืองหริภุญชัย สันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างขึ้นในสมัยพญาธรรมิกราช ผู้ครองหริภุญชัยสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมาถูกทิ้งร้างจนกระทั่งใน พ.ศ. 1912 พระเจ้าก็องนา (แห่งเชียงใหม่) โปรดให้บูรณะเพื่อถวายเป็นที่จำพรรษาของพระสุมนเถระ

วัดดอยติ หรือพระธาตุดอยติ เป็นวัดที่สร้างบนเนินเขาเตี้ยนอกเมืองลำพูน ที่นี่มีพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดใหญ่คนจริงในปางประทับนั่งห้อยพระบาท สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นปางปฐมเทศนาตามแบบอย่างของพระพุทธรูปศิลปะทวารวดีที่นิยมในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา

กู่ช้าง เป็นเจดีย์ทรงกลมฟาง สูงประมาณ 8 เมตร ส่วนปลายตัด ตำนานเล่าว่าเป็นที่ฝังศพช้างคู่บารมีพระนางจามเทวี ลักษณะของเจดีย์องค์นี้เป็นแบบเก่าคล้ายกับเจดีย์ที่เมืองพุกาม ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18

- 1 พระเจดีย์กู่กุด
- 2 รัตนเจดีย์ เป็นเจดีย์เก่าแก่
รุ่นเดียวกับพระเจดีย์กู่กุด
- 3 ชุ่มจรแนะนำประดิษฐานพระพุทธรูป
ยืนสูง 9 ศอก เจดีย์วัดพระยืน
- 4 กู่ช้าง
- 5 พระเจดีย์วัดพระยืน
- 6 พระพุทธรูปศิลา วัดพระธาตุคอกยติ

■ ประติมากรรม

ประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่พบในขณะนี้ สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก เป็นประติมากรรมที่มีลักษณะคล้ายกับศิลปะทวารวดีในภาคกลางและภาคตะวันออก เนืองเนื้อของสยามประเทศ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ได้แก่ ศีรษะพระพุทธรูปดินเผา พระพิมพ์ดินเผา ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ บนดอกบัว มีประภาณทลล้อมรอบ ด้านข้างมีสถูปจำลองและเครื่องสูง ประติมากรรมพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิที่สลักจากหินทราย พระพุทธรูปศิลาแลงปางประทับนั่งห้อยพระบาท เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ประติมากรรมในสกุลช่างศรีวิชัยที่เกิดจากการผสมผสานศิลปะสกุลช่างต่างๆ แล้วพัฒนาจนมีรูปแบบเฉพาะตน ส่วนใหญ่สร้างในช่วง

พุทธศตวรรษที่ 17-18 นิยมสร้างด้วยอิฐและดินเผา ที่พบมากคือ

- **ประติมากรรมแบบลอยตัว** เช่น พระพุทธรูปปางสมาธิ ประติมากรรมดินเผาทั้งเศียรพระพุทธรูปและพระสาวก

- **ประติมากรรมแบบนูนสูง** เป็นประติมากรรมที่ใช้ประดับพุทธสถาน เช่น ศีรษะพระพุทธรูปดินเผา ศีรษะพระสาวกและฤาษีดินเผา

- **พระพิมพ์** เป็นโบราณวัตถุที่พบมากในเมืองศรีวิชัย ซึ่งพระพิมพ์ของลำพูนนี้เป็นที่นิยมของนักเล่นพระเครื่องปัจจุบันด้วย พระพิมพ์ที่พบแบ่งได้เป็น 4 แบบคือ

แบบแรก เป็นแบบที่ทำเลียนแบบศิลปะอินเดียสมัยปาละ ซึ่งแพร่หลายในพม่าสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 แถบเมืองศรีเกษตร เมืองแปร และเมืองพะโค ส่วนในสยามประเทศพบมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะที่นครปฐม กาญจนบุรี สุพรรณบุรี

1

2

3

4

5

6

ช่วงเวลาที่ยุควัฒนธรรมทวารวดีรุ่งเรือง ซึ่งพบแม่พิมพ์ของพระพิมพ์แบบนี้ที่ลำพูนด้วย แสดงให้เห็นว่ามีการผลิตแพร่หลายในวัฒนธรรมหริภุญชัย

แบบที่สอง เป็นพระพิมพ์ในศิลปะหริภุญชัย ซึ่งสามารถแยกย่อยได้อีกตามรูปแบบต่างๆ คือ พระพิมพ์แบบปรกโพธิ์ ซึ่งพระรอดและพระลือจัดอยู่ในพระพิมพ์กลุ่มนี้ พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าแวดล้อมด้วยพระสาวก พระพิมพ์รูปสามเหลี่ยมเป็นภาพพระพุทธรูปทรงเครื่อง

แบบที่สาม พระพิมพ์ที่เรียกว่าแบบตรีกาย ภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องในปางมารวิชัย ด้านข้างมีพระพุทธรูปทรงเครื่องข้างละองค์ เป็นพระพิมพ์ในพุทธศาสนานิกายมหายานที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ด้วย

แบบที่สี่ ทำด้วยแผ่นเงินและแผ่นทองคำ ส่วนใหญ่ทำเป็นลายคูนูน สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18

9

10

7

8

- 1 พระพุทธรูปหินทราย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 มีอิทธิพลศิลปะทวารวดี
- 2 เศียรพระพุทธรูปดินเผา ศิลปะหริภุญชัย
- 3 เศียรพระพุทธรูปดินเผา ศิลปะหริภุญชัย
- 4 พระสาวกดินเผา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18
- 5 เศียรเทวดาดินเผา ศิลปะหริภุญชัย
- 6 พระพิมพ์ดินเผา
- 7 พระพิมพ์หริภุญชัยแบบที่เรียกว่า พระละโว้
- 8 พระตรีกาย
- 9 พระพุทธรูปคูนูนทำด้วยเงิน
- 10 พระพุทธรูปคูนูนทำด้วยทอง

5 เมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ สยามระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18

ใน ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 อันเป็นช่วงเวลา
ที่วัฒนธรรมทวารวดีรุ่งเรืองในบริเวณอ่าวสยามหรือ
แถบภาคกลาง และได้แพร่เข้าสู่ดินแดนตอนในอย่าง
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีศูนย์กลางหลายแห่งที่เกิด
ขึ้นร่วมสมัยในวัฒนธรรมทวารวดี วัฒนธรรมทวารวดี
ในภาคอีสานจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญของพัฒนาการ
ของชุมชนบ้านเมืองในภูมิภาคนี้ในระยะเวลาต่อมา คือ
ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา

ภูมิศาสตร์โบราณคดี ของภาคอีสาน

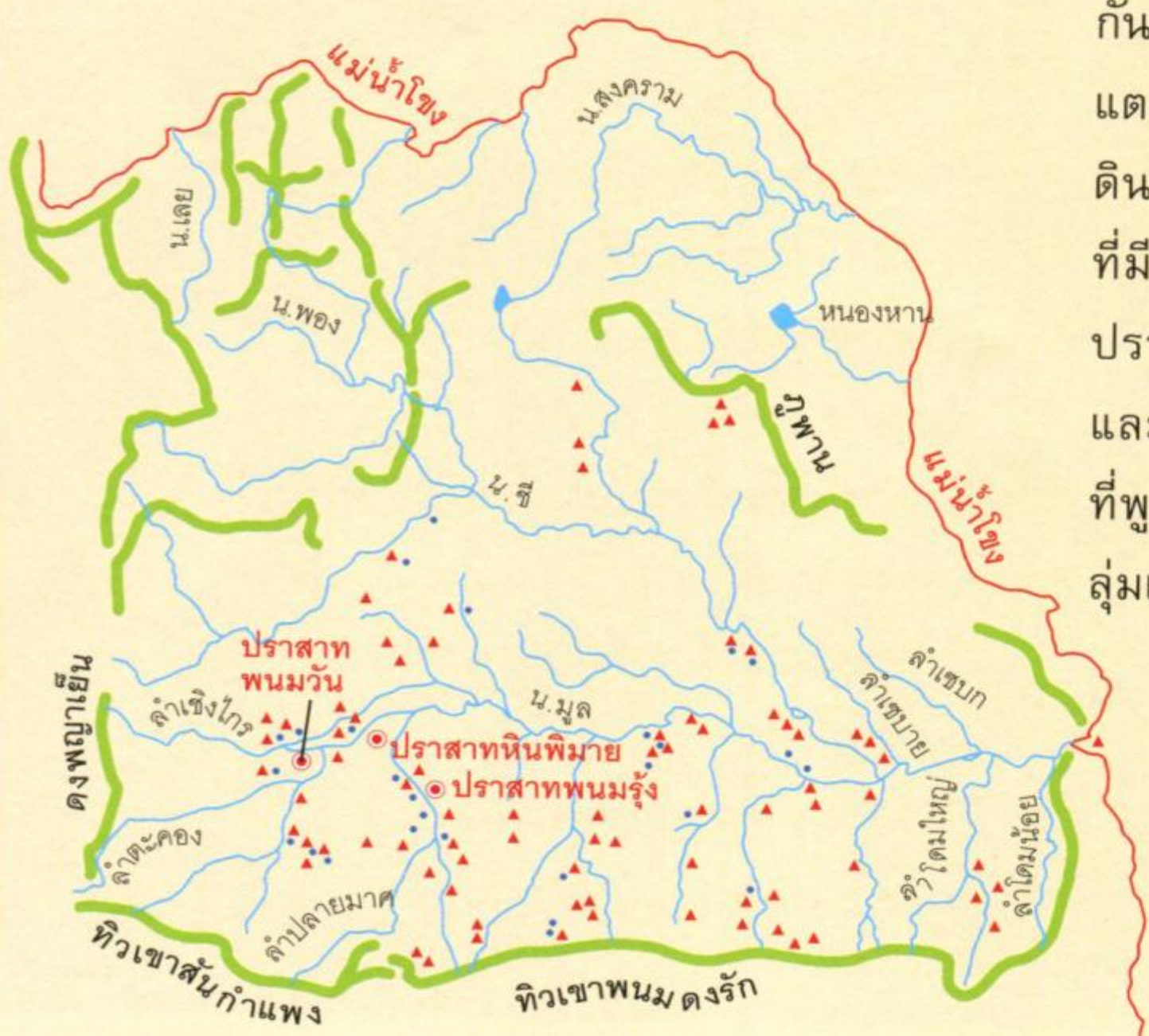
ภาคอีสานมีแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำมูลและ
แม่น้ำชี แม่น้ำทั้งสองสายไหลมาบรรจบกันที่จังหวัด
อุตรธานีก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง มีเทือกเขาเพชรบูรณ์
และเทือกเขาพนมดงรักที่ทอดตัวเป็นแนวยาวกั้น
ดินแดนนี้กับแดนเขมรต่ำ มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นทาง
สำคัญสำหรับการคมนาคม และจากอีสานสามารถ
เดินทางเข้าสู่เขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยผ่านลงมา
ทางตอนล่างของกลุ่มน้ำป่าสัก

บริเวณตอนกลางและตอนล่างของกลุ่มแม่น้ำมูล
เป็นส่วนหนึ่งที่รวมเข้ากับรัฐเจนละ (Chenla) ดังที่
พบแบบแผนทางวัฒนธรรมที่เหมือนกันคือ การสร้าง
ศาสนสถานรุ่นแรกด้วยอิฐ ส่วนตอนบนของกลุ่มแม่น้ำ
มูลและแม่น้ำชีมีแบบแผนของโบราณสถานคล้ายคลึง
กันกับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลางของสยาม ความ
แตกต่างที่ชัดเจนระหว่างสองวัฒนธรรมที่ปรากฏใน
ดินแดนอีสานนี้ อาจเกิดจากรากเหง้าทางวัฒนธรรม
ที่มีการสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่ง
ปรากฏกลุ่มคนที่พูดภาษาเขมรในบริเวณตอนกลาง
และตอนล่างของกลุ่มแม่น้ำมูล ในขณะที่พบกลุ่มคน
ที่พูดภาษามอญในเขตตอนบนของกลุ่มแม่น้ำมูลและ
ลุ่มแม่น้ำชี

▲ ปราสาทหิน

● ธรรมศาลาและอโรคยาศาล

แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
แสดงจุดที่ตั้งปราสาทหินสำคัญ
ซึ่งเป็นชุมชนสมัยพุทธศตวรรษที่ 16-18

ปราสาทพนมรุ้ง

พัฒนาการของบ้านเมือง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ชุมชนสมัยทวารวดีที่สำคัญในแดนอีสาน เช่น ชุมชนโบราณที่เมืองฟ้าแดดสงยางในจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่อยู่ตอนกลางของกลุ่มน้ำชี ชุมชนเมืองโบราณเสมาในจังหวัดนครราชสีมา ทางเขตลุ่มแม่น้ำมูล โดยชุมชนโบราณที่เมืองฟ้าแดดสงยางนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ ชุมชนโบราณเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ทั้งโครงสร้างผังเมืองรวมถึงลักษณะโบราณสถานที่มีส่วนฐานก่อด้วยอิฐ ซึ่งตกแต่งลวดลายดินเผาโดยรอบ

ส่วนที่เมืองเสมาพบจารึกอายุสมัยพุทธศตวรรษที่ 12 จารึกด้วยภาษาสันสกฤตและเขมร กล่าวถึงการบริจาคสัตว์และข้าทาสถวายศาสนสถานโดยพระเจ้าแผ่นดินแห่งศรีจนาปุระ (Sri Chanasapura) จารึกอีกหลักเกี่ยวกับการสืบเชื้อสายของพระเจ้า

แผ่นดิน ที่ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินหลายองค์ที่ปกครองศรีจนาปุระสืบเนื่องกันมา จารึกเหล่านี้บอกให้รู้ว่ามีรัฐทางพุทธศาสนาแห่งหนึ่งที่มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง และมีอิทธิพลในลุ่มแม่น้ำมูลเป็นระยะเวลายาวนานหลายชั่วอายุคน

ส่วนหลักฐานประเภทจารีตบอกเล่าเช่นตำนานเกี่ยวกับบั้งไฟ แสดงให้เห็นถึงการสืบวงศ์วานของตระกูลหนึ่งที่ต้นตระกูลมาจากพญาขอมผู้ปกครองหนองหาน ต่อมาได้ขยายวงศ์ปกครองเมืองเล็กๆ ในบริเวณตอนกลางและตอนล่างของกลุ่มน้ำชีหลายแห่ง โครงสร้างของการปกครองแบบนี้สอดคล้องกับการก่อตัวของรัฐรุ่นต้นหลายแห่งรวมทั้งพูน้น ซึ่งเป็นการปกครองที่พระเจ้าแผ่นดินแต่งตั้งพระราชโอรสหลายพระองค์ปกครองชุมชนต่างๆ ในอาณาจักร

2

เรื่องราวจากจารึกที่พบในภาคอีสานสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของบ้านเมืองในภูมิภาคนี้ รวมทั้งความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับดินแดนที่ตั้งอยู่บริเวณตอนล่างของกลุ่มแม่น้ำโขง คืออาณาจักรขอมที่รุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-17 แต่ยังมีเมืองอีกหลายเมืองที่รักษาความเป็นอิสระ มิได้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรขอมที่เมืองพระนคร

ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งเมืองพระนคร (ครองราชย์ พ.ศ. 1724-1761) ทรงขยายอาณาเขตเข้าสู่ภาคอีสานของสยาม โดยทรงสร้างที่พักคนเดินทางหลายแห่งบนเส้นทางที่เชื่อมระหว่างเมืองพระนครกับเมืองพิมายในกลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของบรรพบุรุษของพระองค์

3

- 1 ปราสาทโนนกู่ ศาสนสถานขอม
ในเมืองโคราชปุระ
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15
- 2 ทับหลังศิลปะขอม
พบที่ปราสาทบ้านเบ็ญ
อำเภอเดชอุดม อุบลราชธานี
- 3 พระคเณศหินทราย
พบที่อุบลราชธานี
- 4 พระอรรณารีสวรรหินทราย
หมายถึง พระอิศวรและพระอุมา
รวมเป็นเทพในร่างเดียวกัน
อิทธิพลศิลปะขอม อายุราว
พุทธศตวรรษที่ 13
พบที่อุบลราชธานี

4

ชุมชนโบราณที่สำคัญในภาคอีสาน

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 ปรากฏชุมชนโบราณที่เป็นศูนย์กลางของท้องถิ่นหลายแห่งในภาคอีสาน จึงมีการค้นพบจารึกภาษาสันสกฤต มอญ และเขมรอยู่กระจัดกระจาย ที่ชี้ให้เห็นว่าระยะเวลานั้นได้เกิดเมืองเล็กเมืองน้อยที่เป็นอิสระในบริเวณนี้ โดยมีชื่อปรากฏชัดคือ **ศรีจนาศะ** และ **ศามพุกะ** ส่วนอิทธิพลทางการเมืองจากอาณาจักรขอมปรากฏในจารึกสมัย พ.ศ. 1411 จารึกอีกหลายหลักแสดงให้เห็นว่าแม้อาณาจักรขอมมีบทบาทในการปกครองในแถบนี้ แต่ก็เป็นไปอย่างหลวมๆ

แต่ในช่วงเวลาต่อมาคือ พุทธศตวรรษที่ 16-17 พัฒนาการของบ้านเมืองในเขตอีสานโดยเฉพาะในเขตลุ่มแม่น้ำมูลมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรขอมซึ่งเป็นอาณาจักรใหญ่ที่รุ่งเรืองมากในเวลานั้น มีหลักฐานที่สำคัญคือ ศิลาจารึกขอมที่พบมากมายในบริเวณนี้ และโบราณสถานที่เป็นอิทธิพลของศิลปะขอม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราสาทหินที่มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก รวมทั้งโบราณวัตถุที่สัมพันธ์กับศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายาน

จากสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 แห่งเมืองพระนคร (พ.ศ. 1432-1443) ที่มีจารึกกล่าวว่าพระองค์มีอาศรมที่เขพนมรุ้ง อันแสดงถึงความสัมพันธ์ของกษัตริย์ขอมที่มีต่อบ้านเมืองในแถบอีสานตอนล่างของลุ่มแม่น้ำมูล กษัตริย์เมืองพระนครในรัชกาลต่อมาได้แผ่พระราชอำนาจของพระองค์มาสู่เขตที่ราบสูงโคราช เช่น พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1553-1593) ปรากฏจารึกของพระองค์ในเขตที่ราบสูงโคราชตั้งแต่จังหวัดสกลนครถึงปราสาทพนมวัน นครราชสีมา ทรงมีอำนาจเหนือบริเวณรัฐประเทศ อาณาเขตของพระองค์มีลักษณะใกล้เคียงกับประเทศกัมพูชาปัจจุบัน จารึกขอมที่พบในเขตอีสานโดยเฉพาะจารึกที่อยู่ตามส่วนต่างๆ ของปราสาทหิน โดยนัยหนึ่งอาจสามารถ

ตีความถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ขอมที่มีในดินแดนที่พบมีจารึกเหล่านี้ โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผู้ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1724-1761 ทรงขยายพระราชอำนาจครอบคลุมดินแดนทั้งมวลของที่ราบสูงโคราช ที่นี้พบจารึกเกี่ยวกับโรคยาศาลหรือโรงพยาบาลที่พระองค์ให้สร้างไม่น้อยกว่า 17 หลัก โดยทางเหนือสุดพบที่เมืองชายฟอง (ในลาว) ทางตะวันตกพบที่ชัยภูมิ ทางใต้พบจารึกที่เมืองคอนบุรีทางตะวันออกเฉียงใต้ของนครราชสีมา อีกทั้งจารึกปราสาทพระขรรค์ยังกล่าวถึงการที่พระองค์โปรดให้สร้างพระพุทธรูปชัยพุทธมหานาถซึ่งเป็นรูปแทนพระองค์ไปตามเมืองต่างๆ 23 เมือง ซึ่งบางเมืองอยู่ในเขตสยามด้วย

ด้วยเหตุนี้ชุมชนโบราณที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 จึงมักจะสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะขอมที่ปรากฏในรูปแบบปราสาทหิน ทั้งนี้ปราสาทหินขนาดใหญ่และสำคัญบางแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชนสำคัญในช่วงเวลานั้น ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมวัน เป็นต้น

- 1 ประติมากรรม
พระเจ้าชัยวรมันที่ 7
พบที่ปราสาทหินพิมาย
นครราชสีมา
- 2 ปราสาทศรีขรภูมิ
อำเภอศรีขรภูมิ สุรินทร์
เป็นศาสนสถานของศาสนา
พราหมณ์-ฮินดูในระยะแรก
และต่อมาถูกดัดแปลง
ให้เป็นพุทธสถาน
- 3 ปรากฏฐานแดง บุรีรัมย์
ปราสาทหินขนาดเล็กเช่นนี้
พบแพร่กระจายมากใน
ดินแดนอีสานตอนใต้

ปราสาทหินคืออะไร

ปราสาทหินเป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะขอม ปราสาทในศิลปะขอมที่สร้างในยุคแรกจะก่อด้วยอิฐ แต่สมัยต่อมานิยมนำก้อนหินมาใช้ก่อสร้าง โดยส่วนฐานใช้ศิลาแลง ส่วนตัวอาคารตัดหินเป็นก้อนสี่เหลี่ยมมาก่อรูปซ้อนกันขึ้นเป็นอาคาร ซึ่งนิยมใช้หินทราย ปราสาทหินที่พบในดินแดนสยามสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

- ปราสาทหินที่เป็นศาสนสถานหรือสร้างเพื่อ

ถวายแด่เทพเจ้าสูงสุด ปราสาทหินประเภทนี้ มักสร้างขึ้นโดยบุคคลสำคัญ เช่น กษัตริย์หรือเจ้านาย ส่วนมากมีขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณที่สำคัญ เช่น บนภูเขาหรือใจกลางเมือง แผนผังของปราสาทประกอบด้วยปราสาทประธาน มีแนวกำแพงที่เรียกว่าโคปุระล้อมรอบ มีบารายหรือสระน้ำสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมหรือเป็นแหล่งน้ำของชุมชนในเขตปราสาทหิน

- 1 ภาพจำหลักทับหลังลาย
พระกฤษณะปราบนาคกาลียะ
ภาพทับหลังเป็นสิ่งที่
นักโบราณคดีใช้ศึกษาลวดลาย
ประกอบการตีความวิเคราะห์
อายุของปราสาทหิน
- 2 ปราสาทตาเมือนโต๊ด ศรีสะเกษ
เป็นปราสาทหินแบบ
อโรคยาศาล
- 3 ปราสาทตาเมือน ศรีสะเกษ
ปราสาทหินประเภทธรรมศาลา

ซึ่งบางแห่งมีมากกว่า 1 สระ และมีอาคารอื่นๆ เช่น บรรณาลัย (สันนิษฐานว่าเป็นอาคารเก็บ คัมภีร์ทางศาสนา) ปราสาทประธานนิยมตกแต่ง ด้วยภาพจำหลักตามส่วนประกอบต่างๆ ปราสาทหินเช่นนี้มักจะสัมพันธ์กับการเกิด ชุมชนหรือเมืองสำคัญ ซึ่งในประเทศไทยพบ ปราสาทหินเช่นนี้อยู่มากตามเมืองสำคัญทาง เขตอีสานใต้ หรือทางตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ชุมชนแถบนี้ มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรขอมเมืองพระนคร มี

ปราสาทหินประเภทนี้ในดินแดนสยาม เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น

◦ ปราสาทหินที่เป็นอโรคยาศาล หรือสถาน พยาบาลซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้าง เป็นจำนวนมาก มักเป็นปราสาทหินขนาดกลาง บางแห่งมีโดประล้อมรอบ และมีบาราย

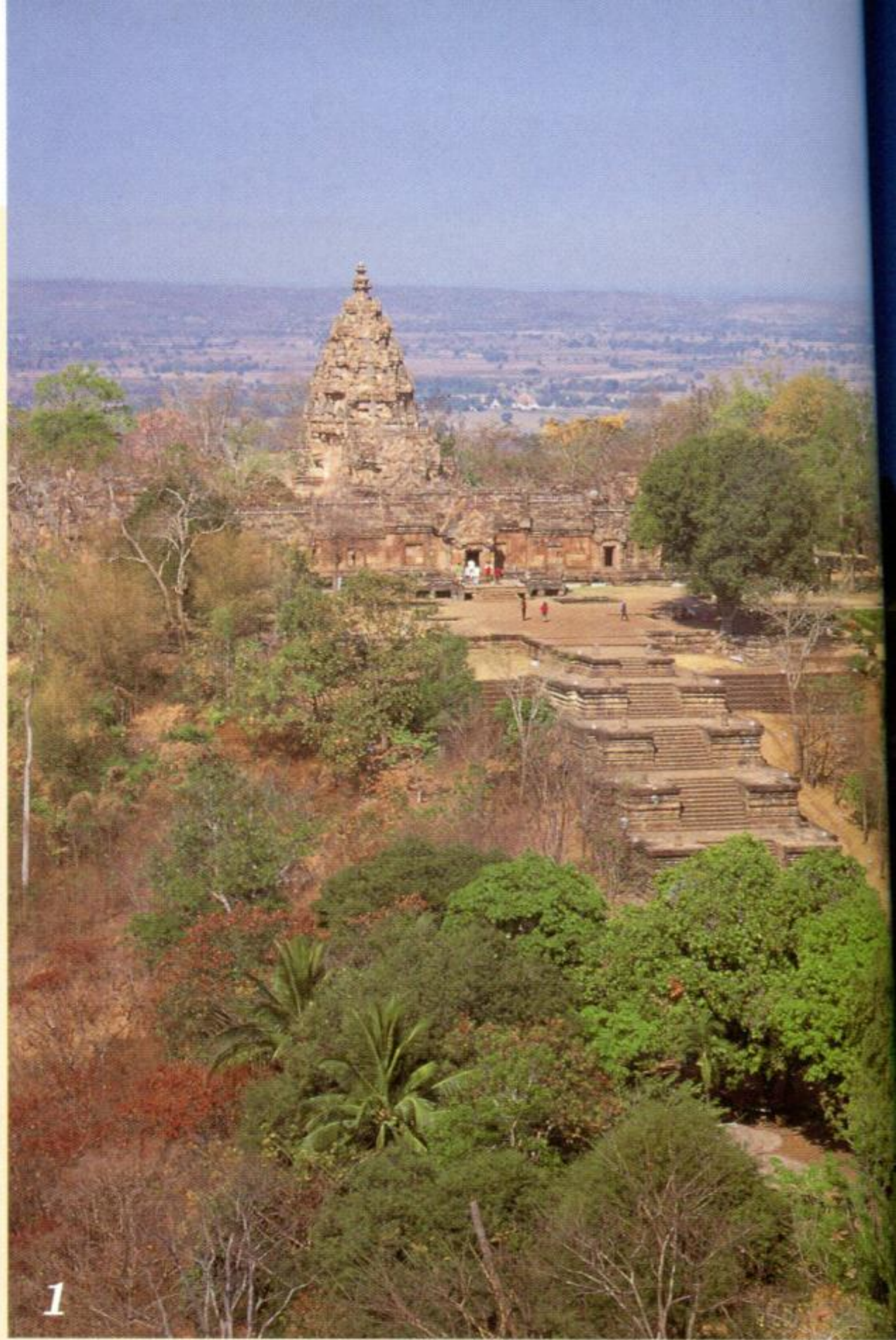
◦ ปราสาทหินที่เป็นธรรมศาลา หรือที่พัก คนเดินทาง มักเป็นอาคารหลังเดี่ยวขนาดเล็ก พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างเป็นจำนวนมาก บนเส้นทางสัญจรสมัยโบราณ

■ ปราสาทพนมรุ้ง

ปราสาทหินแห่งนี้ตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับแล้ว คือภูพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาที่อยู่ทางด้านเหนือของเทือกเขาตงรัก บนภูพนมรุ้งมีสระน้ำตามธรรมชาติที่ถูกดัดแปลงให้เป็นบารายหรืออ่างเก็บน้ำ เพื่อใช้อุปโภคบริโภคตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมขอม ที่นี้พบจารึก 10 หลัก กล่าวถึงบุคคลนามนเรนทราทิตย์ที่เป็นเชื้อสายของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แห่งเมืองพระนคร เสด็จมาบำเพ็ญพรตเป็นฤาษีที่ภูเขานี้ และจารึกที่กล่าวถึงการกัลปนาอุทิศทรัพย์สิน ข้าทาส สัตว์ ถวายแด่กมรเตงชคตพนมรุ้ง ผู้ทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนสถานนี้

ปราสาทพนมรุ้งสร้างด้วยหินทรายและศิลาแลง แผนผังของปราสาทสอดคล้องกับลักษณะของพื้นที่คือทางเดินที่เป็นทางขึ้นไปตามไหล่เขาสู่ส่วนยอดเขานั่นเป็นที่ตั้งของปราสาทประธาน ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ประดิษฐานรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์คือศิวลึงค์ ศาสนสถานแห่งนี้ก่อสร้างด้วยฝีมือประณีต เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด

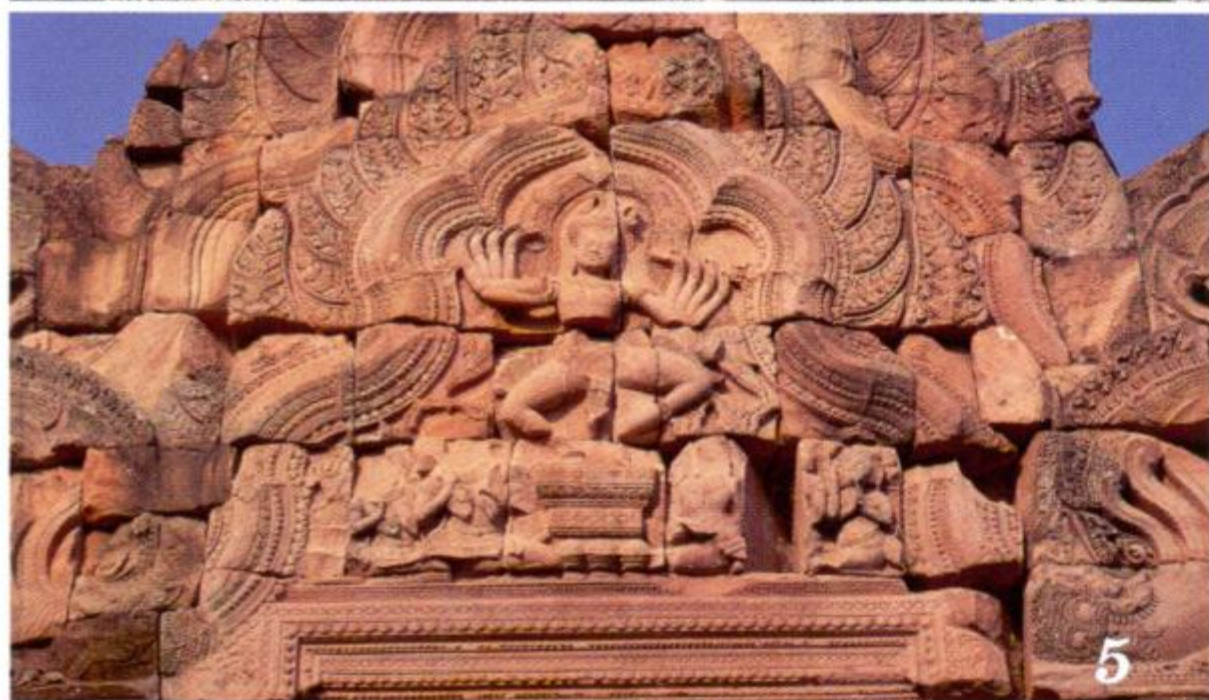
ลักษณะแผนผังของปราสาทประธานเป็นทรง

สี่เหลี่ยมจัตุรัส มีมณฑปซึ่งเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า เชื่อมต่อทางด้านหน้าคือทิศตะวันออก ลักษณะปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งเป็นศิลปะขอมแบบบาปวนสมัยปลาย (พ.ศ. 1550-1620) ต่อเนื่องกับศิลปะแบบนครวัด (พ.ศ. 1640-1715) ภายนอกปราสาทประธานตกแต่งด้วยลวดลายจำหลักตามส่วนต่างๆ เช่น ผนัง เสาประดับกรอบประตู ทับหลัง หน้าบัน เครื่องยอด เป็นต้น มีทั้งภาพเทพเจ้าคือพระศิวะและพระนารายณ์ ภาพบางตอนจากรamayana ภาพฤาษี ภาพพิธีกรรม เป็นต้น และพบพระคเณศศิลาซึ่งเป็นประติมากรรมแบบลอยตัวที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด คือในราวพุทธศตวรรษที่ 13 สันนิษฐานว่าคงเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น

ปราสาทพนมรุ้งสร้างมาตั้งแต่สมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 15-18 รวมระยะเวลาเกือบ 250 ปี

- 1 ปราสาทพนมรุ้ง
- 2 ปรangk์ประธานปราสาทพนมรุ้ง
- 3 สะพานนาคและโคปุระชั้นนอกทาง
ด้านตะวันออก ซึ่งเป็นทางเข้าหลัก
ของปราสาทแห่งนี้
- 4 ภาพจำหลักเรื่องรามายณะที่
หน้าบันของปราสาทพนมรุ้ง
- 5 ภาพจำหลักที่หน้าบันด้านตะวันออก
เป็นภาพศิวนาฏราช บอกให้รู้ว่า
ศาสนสถานนี้เป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
ลัทธิไศวนิกาย
- 6 ทับหลังพระนารายณ์บรรทมสินธุ์

■ ปราสาทหินพิมาย

ตั้งอยู่กึ่งกลางเมืองพิมายโบราณซึ่งอยู่ริมแม่น้ำมูล เมืองพิมายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายมหายานในภาคอีสานมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13-14 ต่อมาเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมแผ่พระราชอำนาจมาสู่บริเวณนี้ ได้ทรงต่อเติมและเปลี่ยนแปลงปราสาทหินพิมายและสร้างโบราณสถานอื่นเสริม

เมืองพิมายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญมาแต่ดั้งเดิม พบจารึกที่กล่าวถึงผู้ครองเมืองนามศรีเศวรวรมัน ผู้เป็นใหญ่มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เจ้าเมืองในยุคต่อๆ มามีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์ขอมหลายพระองค์

จากการสำรวจทางโบราณคดี เมืองพิมายมีแนวกำแพงเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้าง 565 เมตร ยาว 1,030 เมตร เมืองนี้มีแม่น้ำหลายสายโอบล้อม มีพัฒนาการของชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยได้พบโบราณวัตถุที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นคือภาชนะดินเผาแบบพิมายดำที่มีอายุกว่า 2,500 ปี ในสมัยทวารวดีเมืองนี้แวดล้อมด้วยเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีหลายแห่ง และในสมัยต่อมาเมื่อมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรขอมที่เมืองพระนคร เมืองพิมายได้กลายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายมหายาน

ปราสาทหินพิมายเป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ มีแผนผังรูปกากบาท ทางเข้าปราสาทหันไปทางทิศใต้ ซึ่งผิดแผกไปจากปราสาทหินแห่งอื่นๆ ที่มักหันไปทางทิศตะวันออก นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าอาจได้รับกับเส้นทางถนนจากเมืองพระนครที่มาสู่เมืองพิมายนี้ ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงจุดศูนย์กลางของเมืองโบราณพิมาย สร้างด้วยศิลาทรายสีขาว มีมณฑปเชื่อมต่อกับปราสาทประธานทางด้านทิศใต้ ภายนอกและภายในปราสาทตกแต่งอย่างสวยงามด้วย

งานจำหลักหิน มีทั้งภาพเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ภาพจากเรื่องรามายณะ แต่ที่สำคัญคือ ภาพทับหลังชั้นในของปราสาทประธานทั้งสี่ด้านเป็นภาพพุทธประวัติที่บอกให้รู้ว่าปราสาทหินแห่งนี้เป็นพุทธสถาน ภายในปราสาทประธานนี้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพสูงสุดที่มีจารึกบันทึกไว้ก็คือ กมรเตชคตวิมาย

ปราสาทหินแห่งนี้สร้างโดยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 แต่มีการสร้างสรรค์ปรับปรุงมาจนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

1

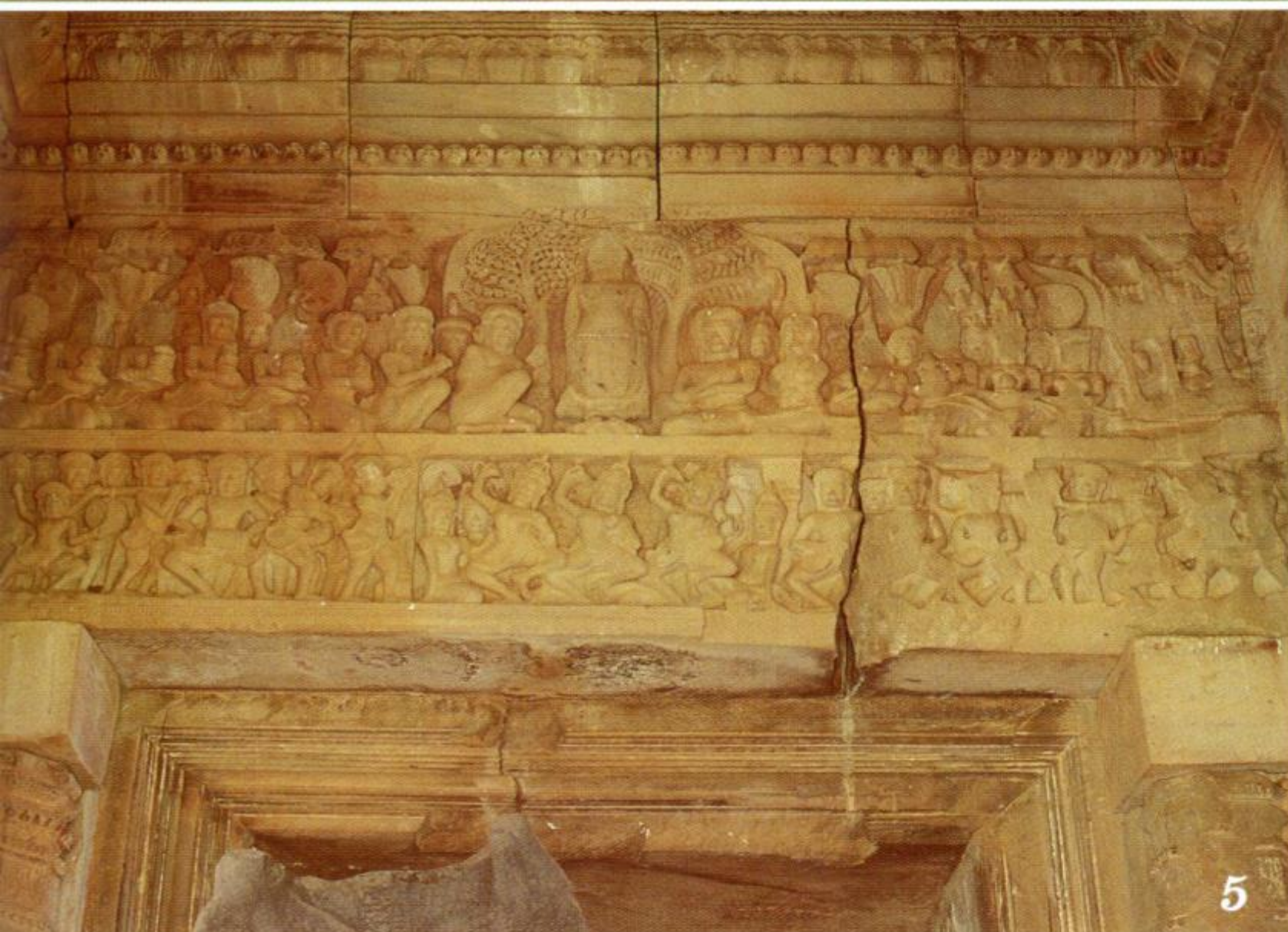
2

3

4

5

6

7

- 1 ภาชนะดินเผาแบบพิมายดำ
- 2 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทำจากหินทราย
- 3 ปราสาทหินพิมาย
- 4 หน้าบันเรื่องรามเกียรติ์ที่ประดับปราสาทหินพิมาย
- 5 ทับหลังชั้นในของปราสาทประธานเป็นภาพพุทธประวัติ
- 6 ทับหลังชั้นในของปราสาทประธานเป็นภาพพุทธประวัติ
- 7 พระพุทธรูปปางนาคปรกพบที่ปราสาทหินพิมาย
เป็นรูปเคารพสำคัญของปราสาทหินแห่งนี้ซึ่ง
เป็นพุทธสถานในนิกายมหายาน

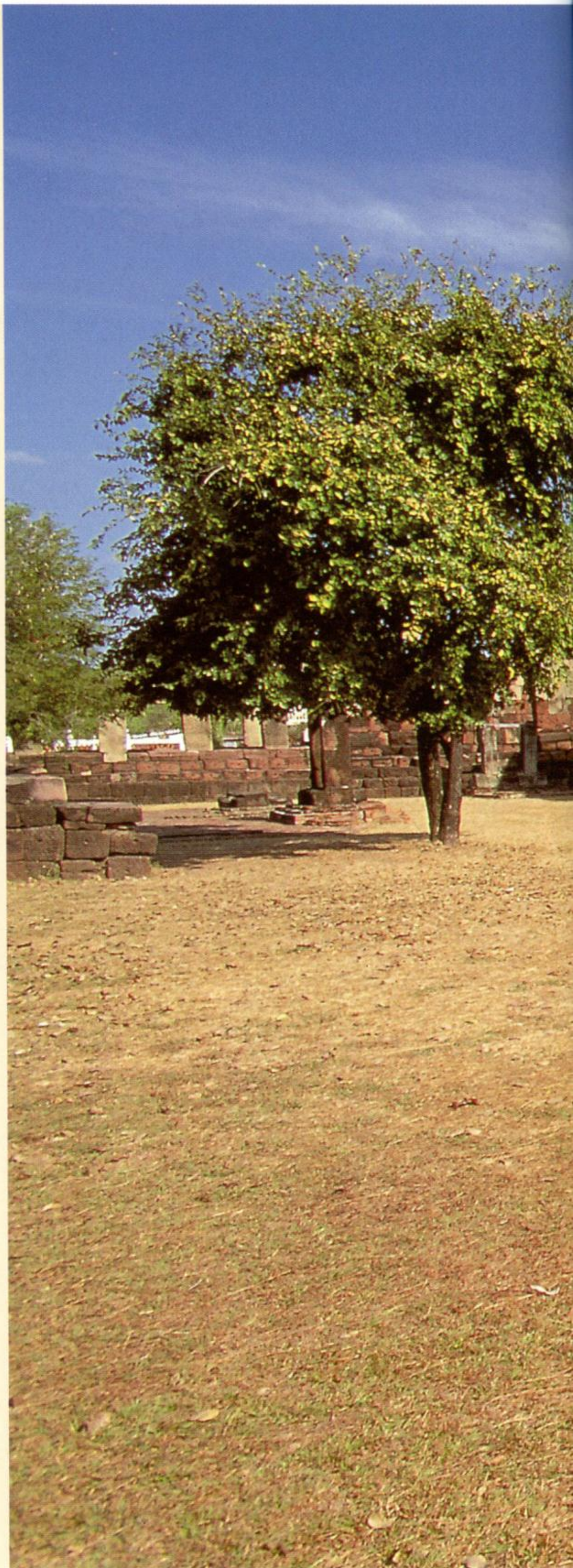
■ ปราสาทพนมวัน

ปราสาทพนมวันตั้งอยู่ในเขตวัดพนมวัน อำเภอเมือง นครราชสีมา ปราสาทแห่งนี้มีแผนผังคล้ายกับปราสาทพนมรุ้งและปราสาทหินพิมาย ปราสาทประธานมีลักษณะอิทธิพลศิลปะขอมแบบบาปวนระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่เนื่องจากเป็นปราสาทหินใหญ่อีกแห่งที่มีอาคารหลายหลัง อาคารบางหลัง รวมทั้งประติมากรรมและจารึกบางหลักมีอายุเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 15

ปราสาทพนมวันเป็นปราสาทที่สร้างยังไม่เสร็จเรียบร้อย มีการปรับปรุงและสร้างต่อเนื่องมาถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพราะพบจารึกสมัยของพระองค์ที่ปราสาทแห่งนี้ เนื่องจากปราสาทหินแห่งนี้ยังสร้างไม่เสร็จจึงไม่มีงานสลักลวดลายที่สมบูรณ์ มีแต่เค้าโครงร่างที่ค่อนข้างหยาบ

จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าปราสาทแห่งนี้สร้างทับพื้นที่ที่เคยมีชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยได้พบโครงกระดูกมนุษย์ เครื่องมือหิน และภาชนะดินเผาลายเขียนสี ทำให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนบนพื้นที่ที่สร้างปราสาทหินแห่งนี้

ปราสาทพนมวัน

6 กาบปัดธัญไทย

สมัยพุทธศตวรรษที่ 17-19

ใน ช่วงต้นของสมัยประวัติศาสตร์ของสยามประเทศ บนผืนแผ่นดินสยามปัจจุบันเป็นดินแดนที่มีกลุ่มคนหลายภาษา หลายชาติพันธุ์ อาศัยอยู่ร่วมกัน มีการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมจนเกิดบูรณาการทางวัฒนธรรมเป็นพวกเดียวกัน ผู้คนและบ้านเมืองในยุคนี้ไม่ได้หยุดนิ่ง หากมีการขยายตัวจนเกิดเป็นชุมชนบ้านเมืองขึ้นในที่ต่าง ๆ รวมทั้งบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมก็ได้อยู่ที่เดิม

ในช่วงเวลาต่อมาจากสมัยต้นประวัติศาสตร์ มีการเติบโตของบ้านเมืองและการเป็นศูนย์กลางทางการเมืองคมนาคม เศรษฐกิจ และการเมือง เปลี่ยนจากทางซีกตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปอยู่ที่ละโว้ทางซีกตะวันออก

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 เป็นต้นมา บ้านเมืองในสยามประเทศมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรใหญ่ ๆ ที่อยู่รายรอบคือ อาณาจักรพุกามทางด้านตะวันตก อาณาจักรขอมทางด้านตะวันออก ทำให้มีการแลกเปลี่ยนและรับวัฒนธรรมจากดินแดนภายนอกเหล่านี้มาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นถิ่น ก่อเกิดรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม พร้อม ๆ กับการเคลื่อนย้ายของผู้คนภายนอกต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การผสมผสานทางวัฒนธรรมและการเติบโตของสังคม เห็นได้จากการรับพุทธศานิกายมหายานจากขอมเข้ามาทำให้เกิดศาสนสถานและประติมากรรมอิทธิพลศิลปะขอมในดินแดนไทย การปรากฏอิทธิพลขอมนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่อยู่ในกระบวนการผสมผสานและวิวัฒนาการของวัฒนธรรม

มาถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ 18-19 เป็นระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจจาก

ภายนอก อาณาจักรใหญ่ที่เคยรุ่งเรืองอย่างพุกามและขอมได้เสื่อมสลายลง ดินแดนสยามมีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงทั้งเมืองบริเวณชายฝั่งทะเลและดินแดนตอนในที่อยู่ลึกเข้ามา เกิดเมืองใหม่ ๆ เช่น สุโขทัย ล้านนา และนครศรีธรรมราช ครั้นภายหลังเมื่อเกิดจารึกภาษาไทยและอักษรไทยที่สุโขทัยแล้ว ภาษาไทยและอักษรไทยมีบทบาทแทนที่ภาษาอื่นที่เคยใช้在地แดนสยามมาก่อนหน้านี้

ในประเด็นที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของคนไทย นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าการเคลื่อนย้ายของคนไทยเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยในดินแดนนี้มาเป็นเวลานานแล้ว โดยเข้ามาในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ส่งผลให้วัฒนธรรมเดิมที่วิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยทวารวดีที่มีพุทธศาสนาเป็นแกนนั้น ได้ผนวกเอาภาษาไทยและอักษรไทยมาทำหน้าที่สื่อสารและเป็นสัญลักษณ์ ก่อเกิดเป็นอารยธรรมสยามขึ้น

การเน้นความเป็นไทยหรือสยามที่เป็นกระบวนการวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม อันเกิดจากการสังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนมากมายหลายหมู่เหล่าที่เข้ามาอยู่ในดินแดนสยามประเทศนี้ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าอารยธรรม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาขึ้นมาของรัฐไทยหลายแห่งที่มีความโดดเด่นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-19 ภายใต้การสืบทอดและสั่งสมวัฒนธรรมจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้มาอย่างยาวนาน และในท้ายที่สุดของพัฒนาการ รัฐเหล่านี้ได้ผนึกกันเป็นราชอาณาจักรที่เป็นหนึ่งเดียวที่เรียกว่า “สยามประเทศ” อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันในระยะต่อมา

วัดมหาธาตุ สุโขทัย

ความหมายของคำว่า “รัฐ”

รัฐ หมายถึงหน่วยทางการเมืองการปกครองที่พัฒนาขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในกรณีของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 เป็นพัฒนาการที่ได้รับอารยธรรมอินเดีย เข้ามาปรุงแต่ง เกิดความนิยมการปกครองที่มี กษัตริย์เป็นผู้นำ กษัตริย์สามารถที่จะรวมกลุ่ม เมืองเข้าด้วยกันตั้งต้นเป็นประมุข ยกฐานะกษัตริย์ให้สูงขึ้น มีการจำแนกฐานะของเมืองเป็นเมืองเล็ก เมืองน้อยและเมืองศูนย์กลาง อำนาจกษัตริย์อิงอยู่กับศาสนาหลัก เพื่อการสร้างความเชื่อถือให้ครอบคลุมปริมาตรพลกว้างขวางขึ้น มีการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างเป็นทางการระหว่างเจ้าเมืองในฐานะกษัตริย์กับบริวาร บรรดาเมืองเล็กเมืองน้อยขึ้นต่ออำนาจสูงสุดของกษัตริย์ อำนาจของระบบกษัตริย์สามารถสืบต่อไปได้บนพื้นฐานของความชอบธรรม ความถูกต้อง และคุณลักษณะตามบรรทัดฐานที่แสดงว่า อำนาจอธิปไตยที่มีระบบระเบียบกว่าที่เคยเป็นมาได้เริ่มเข้ามาผสานกับอำนาจเฉพาะตัวของผู้นำ (Chiefdom) ที่เคยเป็นมาก่อนหน้านี้ ทำให้สามารถขยายขอบเขตอำนาจได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ภายในรัฐประกอบด้วยกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ มีการติดต่อกับบ้านเมืองใหญ่น้อยและรัฐภายนอก ผู้คนมีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อาทิ ทางด้านอักษร ภาษา ศาสนา ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น มีการจำแนกกลุ่มคนเป็นประเภทตามหน้าที่ อาทิ กษัตริย์หรือราชา เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง

ผู้นำชุมชนพื้นเมือง นักพรต นักบวช พระสงฆ์ พราหมณ์ ชาวไร่ชาวนา พ่อค้า พลับ ข้าราชการ ช่างฝีมือ และศิลปินสาขาต่างๆ เป็นต้น ระบบเศรษฐกิจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการค้า และการเกษตรกรรม รัฐโบราณเหล่านี้มีที่ตั้ง และแนวพรมแดนที่แน่นอนและชัดเจนในระดับหนึ่ง

ทั้งนี้ในทางวิชาการมีการเรียกหน่วยการเมืองการปกครองในลักษณะและช่วงเวลาที่กล่าวนี้แตกต่างกันไป บางครั้งเรียกว่าแคว้น บางครั้งเรียกว่ารัฐ และบางครั้งเรียกว่าอาณาจักร เช่น แคว้นทวารวดี รัฐทวารวดี และอาณาจักรทวารวดี เป็นต้น ในระยะหลังลงมาได้ปรากฏพัฒนาการของหน่วยทางการเมืองการปกครองที่นักวิชาการโดยทั่วไปมักจะเรียกว่า “อาณาจักร” หรือ “อาณาจักรใหญ่” ขึ้นในภูมิภาคนี้ เป็นพัฒนาการขึ้นต่อมาของการเกิดอาณาจักรใหญ่ที่มีนครราชธานีเป็นศูนย์กลางที่แน่นอน มีชนชาติเผ่าพันธุ์ตั้งหลักแหล่งปะปนกันอยู่ ใช้พื้นที่ราบลุ่มตามลำน้ำใหญ่หรือพื้นที่เหมาะสมทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก มีราชวงศ์กษัตริย์สืบเชื้อสายปกครอง ทำให้สามารถสร้างอำนาจรวมศูนย์ได้ในระดับที่สูงกว่าที่เคยมีมาในช่วงก่อนหน้านี้ รวมทั้งการสร้างกระแสวัฒนธรรมทางด้านศาสนาหรือระบบความเชื่อ ชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมทางวัตถุอื่นๆ แพร่กระจายไปได้อย่างกว้างไกล อาณาจักรใหญ่ที่สำคัญ ได้แก่ อาณาจักรขอมเมืองพระนคร อาณาจักรพุกาม และอาณาจักรอยุธยา

ในพุทธศตวรรษที่ 17-19 ปรากฏพัฒนาการของรัฐไทยขึ้นในดินแดนแทบทุกส่วนของสยาม รัฐเหล่านี้มีจำนวนไม่น้อยที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากเมืองหรือรัฐรุ่นต้นที่เคยปรากฏในบริเวณดังกล่าวมาก่อนหน้านี้ และมีอีกหลายแห่งที่พัฒนาและเติบโตใหม่ภายใต้การปรับใช้วัฒนธรรมที่สั่งสมมาแต่เดิม

การพัฒนาของรัฐเป็นผลที่สั่งสมสืบเนื่องทางสังคมและวัฒนธรรมมาจากเมืองดั้งเดิมมาแต่ครั้งวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมตามพรลิงค์ ในภาคกลางของสยามพบชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดีตามที่ต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียงหรือตำแหน่งเดียวกันกับที่เกิดเมืองสำคัญในระยะหลังลงมา หรืออาจอยู่ในเส้นทางการคมนาคมทางบกที่ติดต่อถึงกันในระยะสั้นๆ เส้นทางเหล่านี้เชื่อมโยงจากเมืองใหญ่อยานชุมชน

- 1 วัดมหาธาตุ ราชบุรี ศูนย์กลางของเมืองราชบุรีบนลุ่มน้ำแม่กลองที่เติบโตจากพื้นฐานของเมืองดั้งเดิมอย่างเมืองคูบัว
- 2 วัดมหาธาตุ เพชรบุรี ศูนย์กลางของเมืองเพชรบุรีที่เติบโตในสมัยอยุธยาสืบเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์
- 3 ภูมิทัศน์ของลุ่มน้ำแม่กลองที่ตั้งของเมืองราชบุรี

หนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง แล้วเชื่อมกับเมืองหรือรัฐที่เป็นศูนย์กลางสำคัญบริเวณชายฝั่งทะเลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 เส้นทางจากตะวันออกมาตะวันตกได้เปิดการติดต่อกับหัวเมืองมอญในพม่า และเส้นทางสายนี้เชื่อมโยงอาณาจักรขอมและพุกาม มีการปะทะสังสรรค์ทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และทางวัฒนธรรม รวมทั้งการขยายตัวของชุมชนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา

พัฒนาการข้างต้นก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการปะทะสังสรรค์ระหว่างชุมชนภายในกันเองและกับอาณาจักรที่ใหญ่กว่าในเวลานั้น ความเคลื่อนไหวนี้ดำเนินไปอย่างสืบเนื่อง จะเห็นได้ชัดเจนจากการที่รัฐหรือแว่นแคว้นสำคัญที่เกิดขึ้นต่างก็สังสมวัฒนธรรมดั้งเดิมผสมผสานปรุงแต่งกับสิ่งที่รับเข้ามาใหม่ หรือโดยการโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มใหม่ เมืองใหม่ที่เกิดขึ้นมักเกิดซ้อนทับที่ตั้งชุมชนดั้งเดิม หรือเป็นผลจากการขยายตัวของชุมชนดั้งเดิมออกไปสู่บริเวณใกล้เคียง ทำให้เกิดความคล่องตัวในการติดต่อสัมพันธ์ เช่น เมืองสุพรรณบุรีที่เติบโตในท้องถื่นของเมืองอู่ทองเดิม เมืองเพชรบุรีที่อยู่บนเส้นทางการติดต่อและการขยายตัวระหว่างอยุธยากับนครศรีธรรมราช เมืองละโว้ที่เป็นศูนย์กลางมาอย่าง

สืบเนื่อง โดยร่องรอยการสร้างเมืองมีความซับซ้อนที่แสดงถึงการขยายตัวและสังสมวัฒนธรรม และปรับตัวเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด รวมถึงการขยายอิทธิพลไปถึงเมืองทมิฬซึ่งมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยทวารวดีช่วงปลาย เป็นต้น

นอกจากนี้บางเมืองยังปรากฏวัฒนธรรมของดินแดนใกล้เคียงอย่างอาณาจักรขอม ที่ขยายอิทธิพลทั้งด้านการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมเข้าสู่ภาคอีสานของสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

เมื่ออาณาจักรขอมและพุกามอ่อนแอลงได้เกิดการเคลื่อนไหวของกระแสการเมืองในดินแดนสยามรวมถึงกระแสวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากลังกา นครศรีธรรมราช และหัวเมืองมอญทางเกาะตะมะที่เข้ามาได้เปลี่ยนโฉมผู้นำทางการเมืองรุ่นใหม่ของสยามให้มีโลกทัศน์คล้ายคลึงกัน ทั้งด้านการสถาปนา “นคร” เป็นศูนย์กลางของรัฐ และอุดมคติเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เช่น การเป็นกษัตริย์ในพุทธศาสนา พัฒนาการทางภูมิปัญญาเช่นนี้เห็นได้จากผู้นำของเมืองหรือรัฐในช่วงเวลานี้ อย่างเมืองนครศรีธรรมราช สุโขทัย เชียงใหม่ พะเยา ที่ต่างรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของบ้านเมือง

■ 1 รัฐสุโขทัย

เมืองสุโขทัยตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำยม แต่มีได้
อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ หากอยู่บนที่ลาดเชิงเขาระหว่างแม่น้ำ
กับภูเขา ลักษณะของเมืองสุโขทัยมีโครงสร้างซับซ้อน
ด้วยตัวเมือง สระน้ำ ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ
ที่หนาแน่น

บริเวณรอบของรัฐสุโขทัยนั้น ทางตอนบนเป็น

บริเวณที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ของภาคกลางที่เกิดจากการ
ทับถมตะกอนของแม่น้ำปิง ยม และน่าน เพราะเป็น
ที่ราบลูกฟูกสลับกับที่สูง มีเทือกเขาอยู่ทางด้านทิศ
ตะวันตกและตะวันออก อาจจะกล่าวได้ว่าประมาณ
พุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาเริ่มปรากฏร่องรอย
ชุมชนในบริเวณนี้ รวมทั้งเป็นเมืองที่มีศาสนสถาน
หรือสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับชุมชนที่มีความซับซ้อน
ในพุทธศตวรรษที่ 18 ศูนย์กลางอำนาจของรัฐ

สุโขทัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำยมและน่าน อันเป็นที่ตั้งของ
เมืองศรีสัชชนาลัย-สุโขทัยในลุ่มน้ำยม และเมือง
สระหลวง-สองแควในลุ่มน้ำน่าน ต่อมาจึงขยายตัวไป
ทางตะวันตกในบริเวณลุ่มน้ำปิง รวมทั้งทางตะวันออก
ในเขตลุ่มน้ำป่าสัก

จากการสำรวจทางโบราณคดี บรรดาเมืองที่มี
อายุร่วมสมัยกับสุโขทัยนั้นมีการกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำปิง
วัง ยม น่าน โดยค้นพบถึง 53 เมือง จำนวนเมืองที่
มากเช่นนี้แสดงถึงประชากรของสุโขทัยที่เพิ่มขึ้นใน
สมัยหลัง ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเกิดเป็นกลุ่ม รวมทั้ง
สัมพันธ์กันตามแนวทิศตะวันตกไปทางตะวันออก
ตัดข้ามลำน้ำหนึ่งไปอีกลำน้ำหนึ่ง

- 1 เขาลวงและพื้นที่ลุ่มน้ำทาง
ตะวันออกของเมืองสุโขทัย
- 2 สรีดภงส์หรืออ่างเก็บน้ำ
ขนาดใหญ่ในเขตเขาลวง
ทางตะวันตกของเมืองสุโขทัย

ในปัจจุบันร่องรอยของโบราณสถานบอกถึงอาณาบริเวณของรัฐสุโขทัยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย ตาก อุตรดิตถ์ พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ และนครสวรรค์ ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณดังกล่าวนี้มีผู้คนมาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัย ประปรายและชั่วคราวตามเส้นทางของการคมนาคมโบราณที่ไปสู่ที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูนทางทิศเหนือ และที่ลุ่มน้ำโขงตอนบนทางทิศตะวันออก

ครั้นในระยะหลังลงมาได้เกิดการขยายตัวของเส้นทางการค้าของบรรดาบ้านเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในส่วนที่บ้านเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลและที่ตั้งอยู่ลึกเข้ามาภายในแผ่นดิน ได้แก่ เมืองละโว้ ขอม เมาะตะมะ พุกาม หริภุญชัย และเวียงจันทน์ ทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากถิ่นต่างๆ เข้ามาสร้างบ้านแปงเมือง

ในช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ 18 เกิดเมืองใหญ่ที่เรียกว่า “นคร” พัฒนาขึ้นมา 4 แห่งในบริเวณลุ่มแม่น้ำยม-น่าน ในเขตจังหวัดพิษณุโลก อุตรดิตถ์ และสุโขทัย รวมทั้งได้มีการรวมตัวกันเป็นรัฐสุโขทัยในยุคแรกขึ้นมา รัฐนี้เจริญเติบโตตามลำดับจนกลายเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 19 ในช่วงเวลานี้สุโขทัยได้ขยายมาสู่แม่น้ำปิงทางตะวันตก มีการสร้างเมืองสำคัญอย่างเมืองนครชุมในเขตจังหวัดกำแพงเพชร และเมืองพระบางในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ขณะเดียวกันก็ได้ขยายตัวไปทางตะวันออกจนเข้าสู่ลุ่มน้ำป่าสัก และสร้างเมืองเพชรบูรณ์ขึ้นมา

กล่าวได้ว่ารัฐสุโขทัยเกิดในช่วงเวลาที่มีช่องว่าง

ทางการเมืองในอุษาคเนย์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 โดยอาณาจักรขอมและพุกามที่เคยเรืองอำนาจหมดบทบาทลง ดินแดนในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจึงปราศจากอำนาจของอาณาจักรใหญ่ ทำให้ผู้นำของชุมชนบ้านเมืองในอาณาบริเวณนี้สามารถปลดแอกจากการปกครองของขอมและพัฒนาขึ้นมา

ปัจจัยที่ส่งผลต่อวิวัฒนาการของรัฐสุโขทัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทของชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำยม เนื่องจากสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมภายในภูมิภาคซึ่งมีเส้นทางบกที่ติดต่อถึงกัน
2. บทบาทของขอมและละโว้ที่มีต่อพัฒนาการของรัฐสุโขทัย จากโบราณสถานที่สร้างขึ้นในอิทธิพลศิลปะขอม เช่น วัดพระพายหลวง ศาลาผาแดง และวัดศรีสวายในเมืองสุโขทัย วัดพระบรมธาตุเชลียงและวัดเจ้าจันทร์ที่เมืองศรีสัชนาลัย
3. การพัฒนาขึ้นของบ้านเมืองตามลุ่มน้ำที่ตั้งห่างไกลจากบริเวณชายฝั่งทะเล เป็นพัฒนาการที่เป็นส่วนหนึ่งของความเคลื่อนไหวในการสร้างบ้านเมืองของคนหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่ใช้ภาษาไทยที่เรียกตนเองว่าพวกสยาม
4. ความตื่นตัวของผู้นำบ้านเมืองในช่วงเวลานั้น มีทั้งความขัดแย้งและการสร้างความสัมพันธ์ระบบเครือญาติระหว่างผู้นำของชุมชน ทำให้ผู้นำที่เป็นนักรบที่มีความสามารถในการดำเนินวิเทโศบายเหนือผู้อื่นสามารถที่จะตั้งราชวงศ์ปกครองบ้านเมืองเช่นกรณีของสุโขทัย

ภายในตัวเมืองสุโขทัยมีบ่อน้ำและสระน้ำมากมาย บ่อและสระเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการน้ำที่มีความสำคัญต่อเมืองสุโขทัย

■ ประวัติศาสตร์ของรัฐสุโขทัย

ภายในรัฐสุโขทัยพบจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลัก ซึ่งมีเรื่องราวสอดคล้องกับหลักฐานที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณเมืองโบราณสุโขทัยมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 แสดงให้เห็นการก่อตัวของสุโขทัยที่มีมาไม่น้อยกว่า 100-200 ปี

ในส่วนของหลักฐานประเภทจารึกบอกเล่าถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์ของสุโขทัยว่า เมื่อพ่อขุนศรีนาวนำถมสวรรคต ขอมสบาดโขลญลำพง (ซึ่งยังไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นฝ่ายใด แต่สันนิษฐานว่าเป็นขุนนางที่ทางขอมส่งมาดูแลศาสนสถานประจำเมืองสุโขทัย) ได้เข้ายึดครองเมืองสุโขทัย พ่อขุนผาเมือง โอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถมได้ร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง ขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงได้สำเร็จ พ่อขุนผาเมืองได้สถาปนาพ่อขุนบางกลางหาวครองสุโขทัย รวมทั้งสถาปนาพระนามศรีอินทราทิตย์ที่ได้รับจากกษัตริย์ขอมแก่พ่อขุนบางกลางหาวผู้เป็นต้นราชวงศ์พระร่วงที่ครองสุโขทัยสืบมา

ผู้ครองสุโขทัยสืบต่อจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์คือพ่อขุนบาลเมืองซึ่งเป็นพระโอรส ในช่วงเวลานั้นสุโขทัยยังเป็นรัฐเล็กๆ ต่อมาพ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระเชษฐา ทรงสามารถรวบรวมบ้านเมืองใกล้เคียงผนวกอยู่ใต้อำนาจของรัฐสุโขทัย โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสุโขทัย สมัยของพระองค์ไม่เพียงขยายอาณาเขตของสุโขทัยเท่านั้น แต่ยังมีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปะและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการทำนุบำรุงพุทธศาสนากายหินยานจนทำให้สุโขทัยเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของการเผยแผ่ศาสนานี้ รวมทั้งการที่ทรงประดิษฐ์อักษรไทยซึ่งใช้ในดินแดนสยามอย่างแพร่หลายสืบมา

ภายหลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีกษัตริย์ครองสุโขทัยสืบมาคือ พญาเลอไทและพญาจันทรมุขม ในช่วงเวลานี้บ้านเมืองภายใต้การปกครองของสุโขทัยเริ่มแข็งข้อ แต่รัฐสุโขทัยมาเป็นปีกแผ่นอีกครั้งในสมัยพระยาเลอไท พระองค์ได้ปราบปรามเมืองต่างๆ ให้อยู่ในอำนาจของสุโขทัย และพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก ทรงมีพระราชนิพนธ์วรรณกรรมพุทธศาสนา คือ ไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง และทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาตามเมืองต่างๆ ในรัชสมัยของพระองค์ยังถือเป็นช่วงยุคทองของศิลปะสุโขทัย มีศาสนสถานและพระพุทธรูปมากมายที่สร้างในช่วงเวลานี้ แต่หลังรัชสมัยของพระองค์แล้วรัฐสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลง ในช่วงต้นพุทธศตวรรษ

3

ที่ 20 จึงถูกกรุงศรีอยุธยา รั้งใหญ่จากลุ่มน้ำเจ้าพระยา
 เข้ารุกราน จนแคว้นแคว้นแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ดินแดน
 ในลุ่มแม่น้ำปิงมีเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองสำคัญ อยู่
 ภายใต้อำนาจการปกครองของอยุธยา ส่วนดินแดน
 ในลุ่มน้ำ่านยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของสุโขทัย
 ภายหลังรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ครองสุโขทัย
 พ.ศ. 1942-1962) โอรสของพระองค์คือพญาราม
 และพญาบาลแย่งชิงราชสมบัติ ส่งผลให้กษัตริย์อยุธยา
 เข้ามาแทรกแซงการเมืองของรัฐสุโขทัย โดยทรงใกล้เคียง
 ด้วยการแต่งตั้งให้พญาบาลเป็นพระมหาธรรมราชา
 ที่ 4 ครองรัฐสุโขทัย (พ.ศ. 1962-1981) แต่หลัง
 จากระชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 4 แล้ว อยุธยาส่ง
 เจ้านายมาครองรัฐสุโขทัย โดยมีศูนย์กลางที่เมือง
 สองแควหรือเมืองพิษณุโลก และนับแต่นั้นรัฐสุโขทัย
 ก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา มีฐานะเป็น
 หัวเมืองชั้นโท

4

- 1 พระปรางค์วัดพระพายหลวง
- 2 ศาลาผาแดง เทวสถานยุคแรก
ของเมืองสุโขทัย
- 3 ปูนปั้นที่ฐานพระเจดีย์สี่ห้อง
แสดงลักษณะการแต่งกาย
ของผู้คนสุโขทัย
- 4 เทวรูปศิลาพบที่วัดพระพายหลวง
สุโขทัย

■ เมืองสุโขทัย

เมืองสุโขทัยเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองของรัฐสุโขทัย เป็นเมืองที่มีการจัดระบบกายภาพของเมืองโดยมีแนวกำแพงเมืองและคูเมืองทรงสี่เหลี่ยมล้อมรอบ 3 ชั้น คูเมืองนี้รับน้ำจากเทือกเขาทางทิศตะวันตกของตัวเมือง และจากสรีดภงส์หรือทำนบพระร่วงและภายในตัวเมืองมีบ่อน้ำและสระเก็บน้ำมากมายที่สัมพันธ์กับการจัดระบบชลประทานของสุโขทัย

ในเขตกำแพงเมืองสุโขทัยมีโบราณสถานที่สร้างมาก่อนสมัยรัฐสุโขทัย แสดงร่องรอยการอยู่อาศัยในระยะแรกของชุมชนโบราณแห่งนี้ โดยจะเห็นได้ชัดเจนคือ อาณาบริเวณที่ตั้งของวัดพระพายหลวงซึ่งมีขอบเขตเป็นคูน้ำล้อมรอบ พระปรางค์ที่วัดพระพายหลวงสัมพันธ์กับพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งมีอิทธิพลศิลปะขอมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และชุมชนโบราณที่วัดพระพายหลวงนี้มีความสัมพันธ์กับศาสนสถานเก่าแก่ภายในตัวเมืองสุโขทัยคือ ศาลตาผาแดงและวัดศรีสวาย อาจจะกล่าวได้ว่าเมืองสุโขทัยคงจะเกิดขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 และมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองการปกครองกับเมืองละโว้และเมืองพระนคร ต่อมาได้มีการย้ายเมืองมาตั้งในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณสุโขทัยในปัจจุบัน โดยเมืองใหม่นี้สร้างแนวกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบตามความที่ปรากฏในจารึกว่า “รอบเมืองสุโขทัยนี้ตรีบูรได้สามพันสี่ร้อยวา”

- 1 วัดมหาธาตุ สุโขทัย
- 2 ลวดลายที่พระปรางค์
วัดพระพายหลวง
เป็นสิ่งก่อสร้างอิทธิพล
พุทธศาสนานิกายมหายาน
- 3 วัดศรีชุม ที่นี้พบแผ่นศิลาจำหลัก
ภาพชาดกในพุทธศาสนา
- 4 วัดศรีสวาย ศาสนสถานฮินดูใน
ยุคแรกของสุโขทัยที่ถูกเปลี่ยน
ให้เป็นพุทธสถานในภายหลัง

2

3

4

■ ศาสนาของชาวสุโขทัย

การนับถือศาสนาของชาวสุโขทัยคงมีทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ดังหลักฐานที่ปรากฏที่วัดพระพายหลวง ศาลาผาแดง วัดศรีสวาย รวมถึงการพบเทวรูปสำริดในศาสนาพราหมณ์ ศาสนสถานพราหมณ์อย่างวัดศรีสวายได้ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นพุทธสถานในภายหลัง เมื่อศาสนาพุทธเป็นที่นิยมนับถือในสุโขทัยเมื่อราชวงศ์พระร่วงปกครอง การรับพุทธศาสนาของสุโขทัยนั้น มีจารึกกล่าวถึงพระสงฆ์และพระมหาเถรสังฆราชว่าศึกษาพระไตรปิฎกมาจากเมืองนครศรีธรรมราช แสดงว่าพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ของสุโขทัยได้รับผ่านมาจากเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พุทธศาสนาสำคัญในอุษาคเนย์

1

2

- 1 พระสีอิริยาบถที่
วัดพระพายหลวง
การสร้าง
พระสีอิริยาบถ
พบแพร่หลาย
ในสมัยสุโขทัย
- 2 พระนารายณ์สำริด
พบที่วัดพระพายหลวง
สุโขทัย
- 3 พระอัฐารศ
วัดตะพานหิน
การสร้างพระอัฐารศ
ซึ่งเป็นพระพุทธรูป
ขนาดใหญ่นี้เป็นคติ
ที่นิยมในสมัยสุโขทัย

■ ศิลปะสุโขทัย

ในช่วงต้นของสมัยสุโขทัย สถาปัตยกรรมและศิลปะได้รับอิทธิพลจากขอม แต่เมื่อมีความนิยมนับถือพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ได้รับอิทธิพลทางศิลปะทั้งจากศรีลังกา ศรีวิชัย ล้านนา โดยได้ผสมผสานให้เข้ากับลักษณะศิลปวัฒนธรรมของตนจนเกิดรูปแบบเฉพาะ เช่น สถูปทรงลังกา มณฑปวัดตระพังทองกลาง และที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมสุโขทัย คือ พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งปรากฏเฉพาะเมืองในเขตแคว้นที่ร่วมสมัยกับสุโขทัย

ประติมากรรมสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปสำริด แสดงถึงพัฒนาการของฝีมือช่างที่สั่งสมความรู้อยาวนาน รูปแบบของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมีเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปปางลีลาที่นิยมสร้างในศิลปะสุโขทัย

1

2

3

4

5

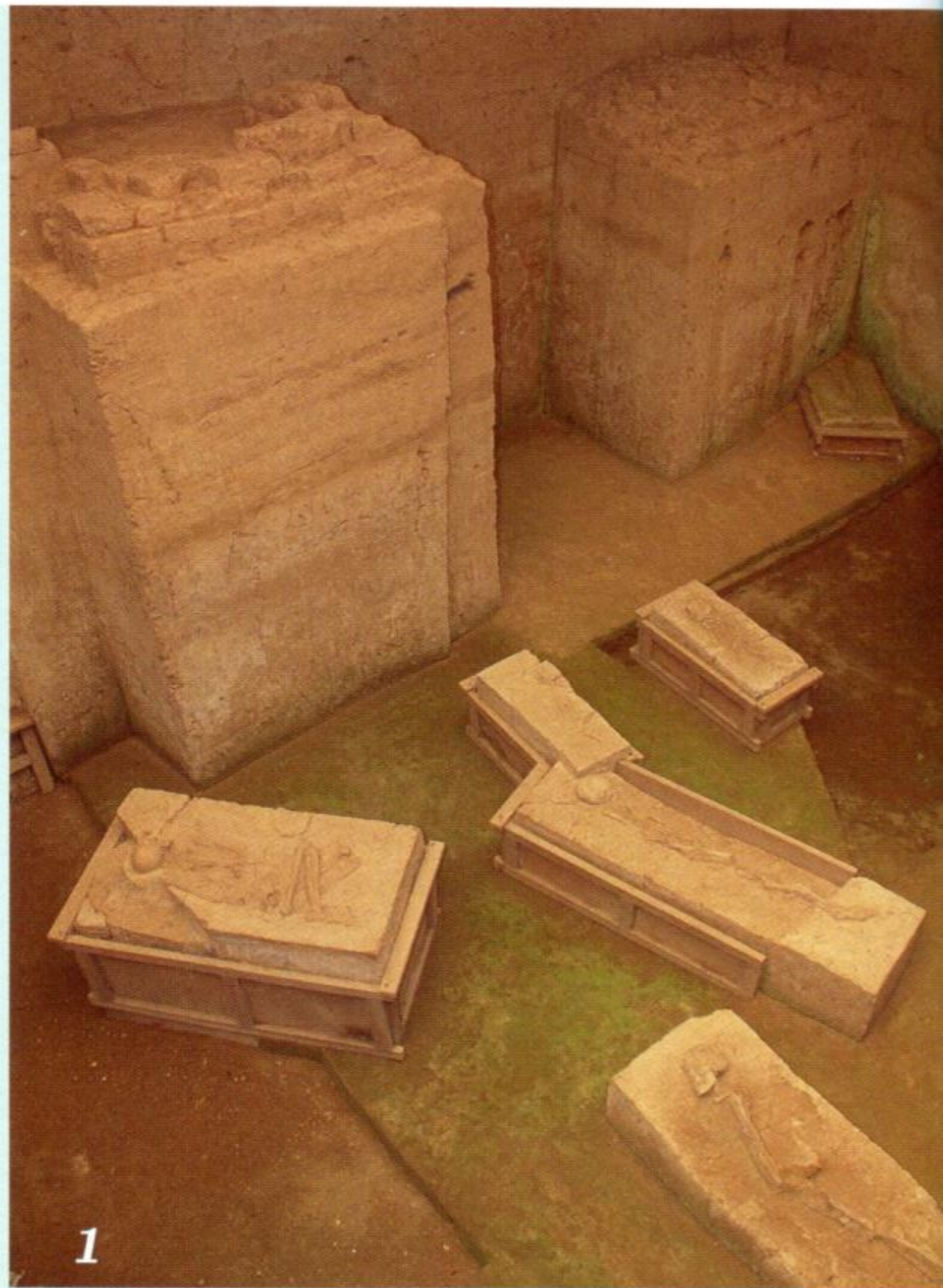
- 1 ปูนปั้นที่ประดับพระเจดีย์
วัดพระพายหลวง สุโขทัย
- 2 พระพุทธรูปสำริดปางลีลา
เอกลักษณ์ของพระพุทธรูป
สุโขทัย
- 3 พระพุทธรูปสำริด
ศิลปะสุโขทัย
- 4 พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์
เอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัย
- 5 เจดีย์ทรงลังกา
วัดเขาสวรรคคีรี

■ เมืองศรีสัชนาลัย

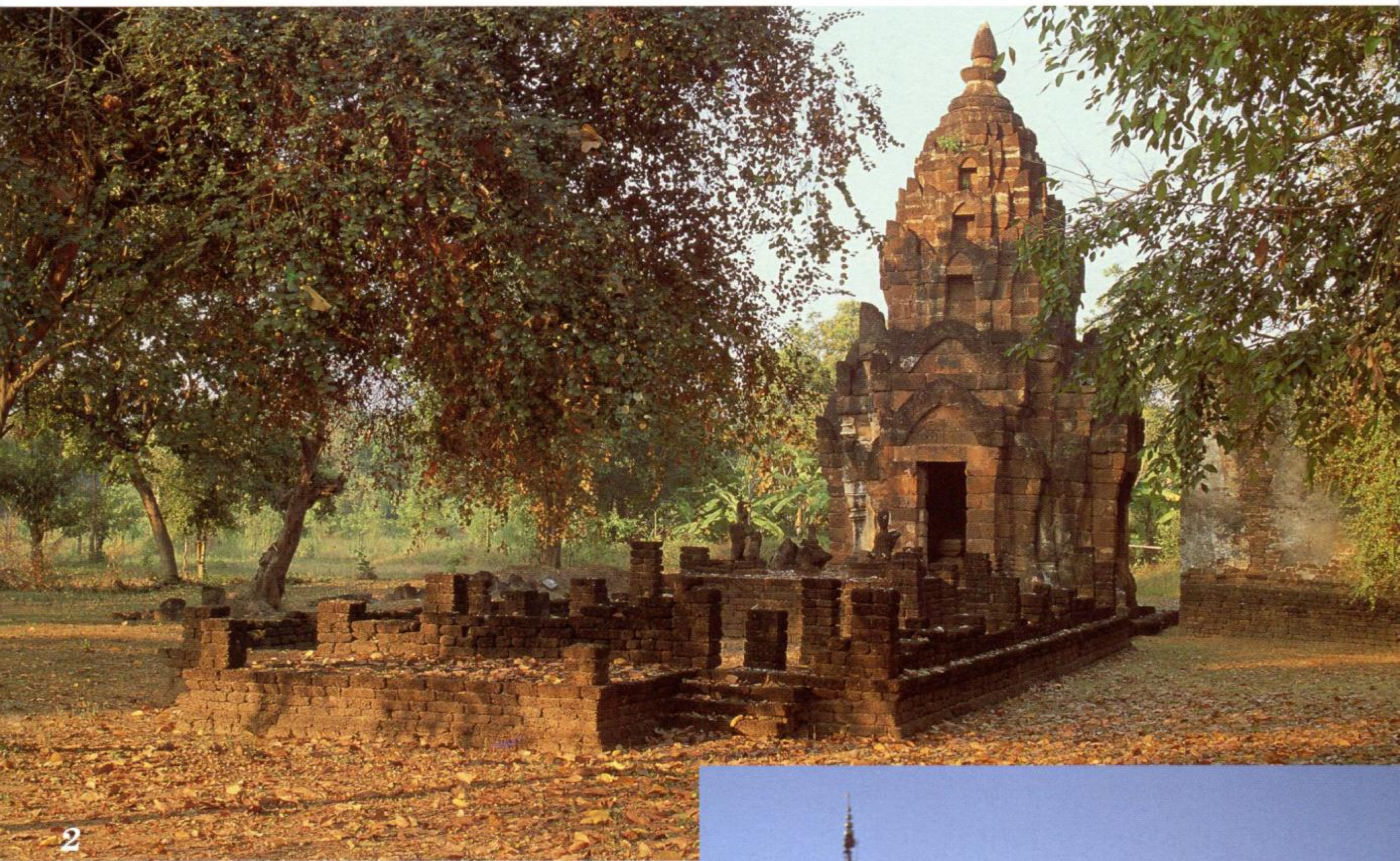
เมืองศรีสัชนาลัยหรือเมืองเชลียง เป็นเมืองคู่กับเมืองสุโขทัย ดังที่ปรากฏชื่อกล่าวถึงคู่กันในจารึกคือ “ศรีสัชนาลัยสุโขทัย”

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำยมและที่ลาดเชิงเขาพระศรี เขาใหญ่ เขาสุวรรณคีรี และเขาพนมเพลิง เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานเนื่องจากมีแม่น้ำและภูเขาเป็นปราการล้อมรอบ พื้นที่ได้รับความอุดมสมบูรณ์จากแม่น้ำยมและมีลำคลองเล็กที่ไหลเชื่อมโยงในอาณาบริเวณดังกล่าว ทำให้มีชุมชนตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ ซึ่งพบหลักฐานดังกล่าวในบริเวณวัดเจ้าจันทร์ในเขตเมืองเชลียงหรือเมืองศรีสัชนาลัยเก่า

ในทางการเมืองการปกครอง เมืองศรีสัชนาลัยเปรียบเสมือนเมืองลูกหลวงที่ผู้จะครองเมืองสุโขทัยจะต้องไปปกครองเป็นเจ้าเมืองเชลียงก่อน นับตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีนาวนำถม ต้นราชวงศ์ผาเมือง ทรงเคยเป็นเจ้าเมืองเชลียงก่อนครองราชย์ที่สุโขทัย และธรรมเนียมยังคงปฏิบัติสืบมาในสายการปกครองของราชวงศ์พระร่วง เมืองศรีสัชนาลัยดำรงความเป็นเมืองลูกหลวงของสุโขทัยมานาน แม้สมัยที่สุโขทัยอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของอยุธยาแล้ว เจ้านายจากราชวงศ์พระร่วงยังสามารถครองเมืองศรีสัชนาลัยได้ จนมีการยกเลิกในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอยุธยา (ครองราชย์ พ.ศ. 1991-2031)

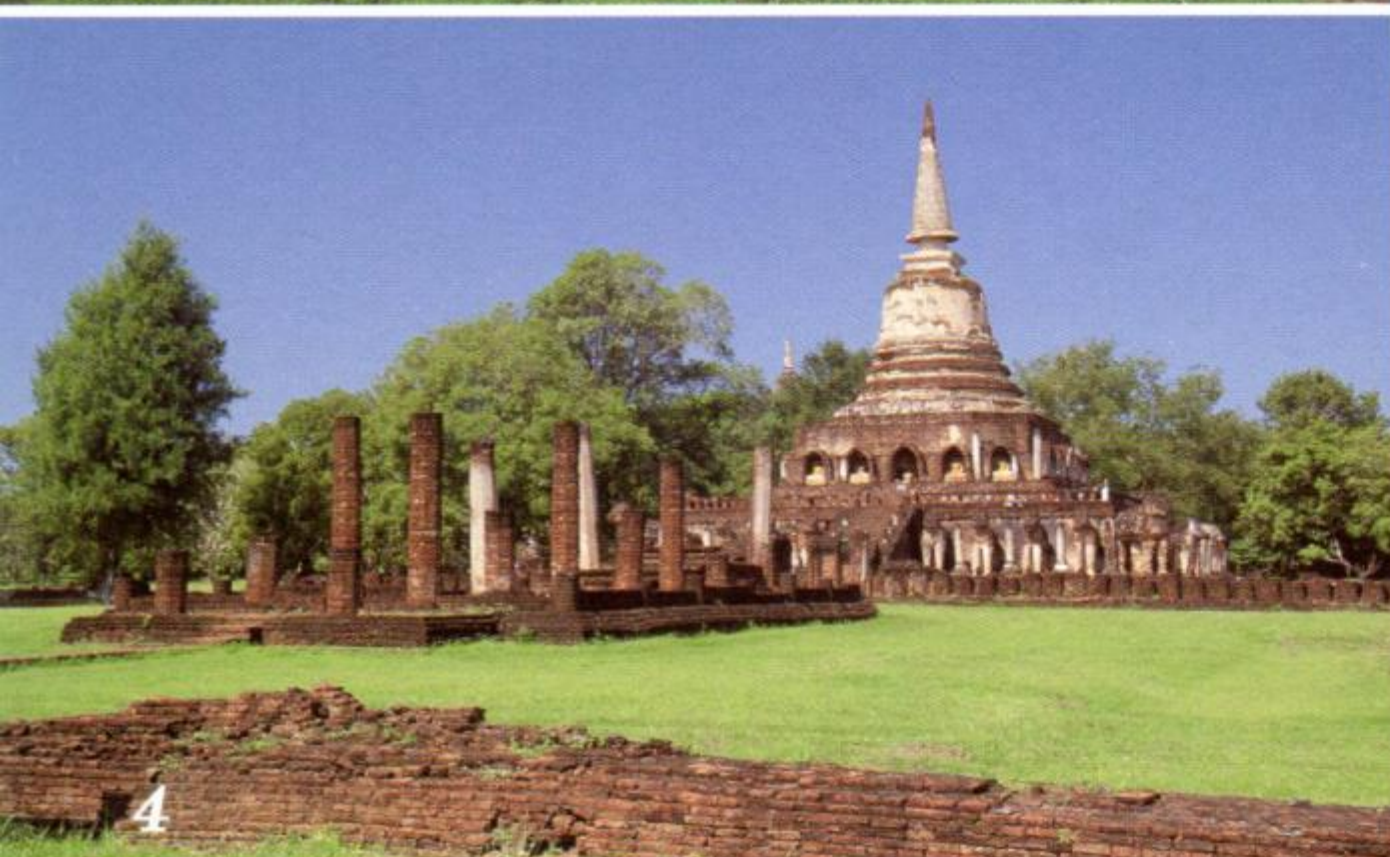
- 1 หลุมขุดค้นที่วัดชมชื่น เมืองศรีสัชนาลัย ที่นี้มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์
- 2 วัดเจ้าจันทร์ วัดในเขตเมืองเชลียง
- 3 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง ตั้งอยู่ในเขตเมืองเชลียงเก่าก่อนที่จะขยายไปทางตะวันตก เป็นเมืองศรีสัชนาลัย
- 4 วัดช้างล้อม การสร้างพระเจดีย์ช้างล้อม เป็นแนวคิดที่พุทธศาสนาจากลังกา ที่เข้ามาในสมัยสุโขทัย
- 5 ชุมประคูวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง เป็นชุมประคูเก่า ยอดชุมเป็นพระพักตร์ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทั้งสี่ทิศ

2

3

4

5

■ ศาสนาและศิลปะของ ศรีสัชนาลัย

จากหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าก่อนที่พุทธศาสนาเถรวาทจะแพร่หลายในรัฐสุโขทัยนั้น มีการนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานิกายมหายานในเมืองศรีสัชนาลัยเช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย ดังเช่นที่วัดเจ้าจันทร์และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย

ส่วนงานศิลปกรรมที่โดดเด่นของศรีสัชนาลัยคือ การผลิตเครื่องสังคโลก เป็นภาชนะดินเผาเคลือบที่มีคุณภาพสูง มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ เครื่องสังคโลกจากแหล่งเตาศรีสัชนาลัยได้กลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญในสมัยอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22

1

2

3

4

- 1 ตลับสังคโลกสีขาวน้ำตาล
- 2 กระปุกสังคโลก
- 3 จานสังคโลกแบบเคลือบสีเขียว
- 4 จานสังคโลกเขียนลายปลา
- 5 เจดีย์ทรงต่างๆ ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว

5

เครื่องสังคโลก

สังคโลกเป็นเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งที่มีแหล่งผลิตอยู่ที่เมืองสุโขทัยและนอกเมือง ศรีสัชนาลัยทางด้านเหนือ มีทั้งแบบเคลือบและไม่เคลือบ ลักษณะเด่นของเครื่องสังคโลกคือ เครื่องเคลือบดินเผาสีเขียวไข่กาที่เรียกว่า เซลาดอน มีการขูดเป็นลวดลายที่ภาชนะก่อนนำไปเคลือบและเผา ถ้าเป็นสีขาวจะเขียนลวดลายสีน้ำตาลหรือสีดำ นอกจากนี้มีการทำภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาลล้วน ลวดลายที่นิยมมีลายปลาฉลามลายดอกบัว ลายดอกไม้ ลายปลาเตี๋ยว เป็นต้น แหล่งเตาสังคโลกแหล่งใหญ่ของเมืองสุโขทัยอยู่แถววัดพระพายหลวง ส่วนเมืองศรีสัชนาลัยอยู่ที่บ้านเกาะน้อยและบ้านป่ายาง ซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองทางทิศเหนือ เตาที่ใช้เผาเรียกว่า เตาทุเรียง

เตาสังคโลกที่บ้านป่ายาง ศรีสัชนาลัย

มีข้อสันนิษฐานว่าคำว่า “สังคโลก” อาจเพี้ยนมาจากภาษาจีนที่เรียกว่า ช้องโกลก แปลว่า เตาแผ่นดินช้อง ซึ่งอาจหมายถึงการรับอิทธิพลการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากจีน

■ เมืองกำแพงเพชร

เมืองเก่าดั้งเดิมของกำแพงเพชรตั้งอยู่อีกฟากฝั่งแม่น้ำของตัวเมืองปัจจุบันคือ **เมืองโบราณนครชุม** ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงทางด้านตะวันตก เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยม ภายในเมืองมีศาสนสถานเก่าคือวัดพระบรมธาตุ ซึ่งในศิลาจารึกหลักที่ 3 สร้างราว พ.ศ. 1900 กล่าวถึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) เสด็จเมืองนครชุมเพื่อประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุและปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ ต่อมาเมื่อแม่น้ำปิงกัดเซาะริมตลิ่งจนกำแพงเมืองพังทลาย ประกอบกับเกิดปัญหาจากการรุกรานของอยุธยา จึงมีการย้ายเมืองมาอีกฟากฝั่งแม่น้ำซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองกำแพงเพชรปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังพบเมืองโบราณที่อยู่ในเครือข่ายกับเมืองนครชุมเช่น **เมืองไตรตรึงส์** ซึ่งพบโบราณวัตถุสมัยทวารวดี แสดงว่าคงมีชุมชนมาตั้งแต่สมัยพุทธ-

ศตวรรษที่ 11-16 นอกจากนี้ยังมีเมืองคนทีและเมืองเทพนคร เป็นต้น

เมืองกำแพงเพชรมีความเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ภายในเมืองโบราณกำแพงเพชรมีโบราณสถานจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าที่นี่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา โดยในระยะแรกพบร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานิกายมหายาน แต่ต่อมานับถือศาสนาพุทธนิกายหินยานเช่นเดียวกับสุโขทัย ที่นี่พบโบราณวัตถุที่แสดงเทคโนโลยีความชำนาญในการหล่อสำริด และยังพบเทคโนโลยีด้านการชลประทานที่ก้าวหน้า อย่างกรณีการสร้างระบบชลประทานที่นำน้ำจากแม่น้ำปิงส่งไปถึงเมืองบางพานเพื่อใช้ในการเกษตรกรรม ดังปรากฏคันคลองที่เรียกกันว่า ถนนพระร่วง

- 1 พระบรมธาตุนครชุม เมืองเก่าของกำแพงเพชร
- 2 วัดพระธาตุ อยู่กลางเมืองกำแพงเพชร
- 3 วัดช้างรอบ วัดใหญ่นอกกำแพงเมืองกำแพงเพชร
- 4 เจดีย์เมืองไตรตรึงส์
- 5 เทวรูปพระอิศวรพบที่เมืองกำแพงเพชร

5

■ เมืองสองแคว

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำน่าน หรือด้านตะวันออกของเมืองพิษณุโลก ปัจจุบัน ต่อมาในสมัยอยุธยาเมืองนี้ได้ขยายตัวไปทางด้านตะวันตกของเมืองพิษณุโลก

เมืองสองแควตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสองสายคือแม่น้ำน่านทางด้านทิศตะวันตก และลำน้ำแควน้อยทางทิศตะวันออก ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตอำเภอนครไทย หลักฐานที่แสดงว่าเมืองสองแควเป็นเมืองร่วมสมัยกับสุโขทัยคือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และวัดวิหารทอง

■ เมืองสระหลวง

สันนิษฐานว่าตั้งอยู่ที่เมืองทุ่งยั้ง ในอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำน่าน อันเป็นจุดที่สามารถติดต่อกับเมืองอื่นๆ ได้สะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองเซลียง น่าน นครไทย หลวงพระบาง และเวียงจันทน์

เมืองนี้มีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีร่องรอยแสดงความซับซ้อนของการสร้างเมืองและขยายคูเมืองหลายครั้ง และพบสถาปัตยกรรมพุ่มข้าวบิณฑ์ สันนิษฐานว่าอย่างน้อยที่สุดเมืองทุ่งยั้งต้องมีอายุตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทลงมา

ในศิลาจารึกหลักที่ 1 แสดงเนื้อหาที่น่าจะเป็นไปได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงปราบปรามเมืองสระหลวงและสองแควให้อยู่ในพระราชอำนาจ เมืองทั้งสองนี้ถือเป็นเมืองสำคัญของรัฐสุโขทัย และเป็นฐานที่มั่นของเจ้านายในสกุลของพ่อขุนศรีนาวนำถม

3

4

- 1 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
พิจนุโลก
- 2 พระพุทธชินราช
พระพุทธรูปสุโขทัย
คูเมืองพิจนุโลก
- 3 แม่น้ำน่าน ที่พิจนุโลก
- 4 เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่
วัดเจดีย์ยอดทอง พิจนุโลก

■ เมืองนครไทย

นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่าเมืองโบราณนครไทยนี้เป็นเมืองเดียวกับที่ปรากฏนามในจารึกว่าเมืองราด

เมืองโบราณนครไทยเป็นเมืองที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ในจุดต้นน้ำแควน้อยซึ่งเป็นเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับเมืองสองแคว ตลอดเส้นทางของแม่น้ำสายนี้ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำน่าน รวมทั้งลำน้ำแควน้อยเก่า พบชุมชนโบราณที่มีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นจำนวนมาก แสดงถึงการอยู่อาศัยที่หนาแน่นในอดีต และทำเลที่ตั้งเมืองสามารถติดต่อกับบ้านเมืองอื่นได้ทั้งด้านแม่น้ำน่านและแม่น้ำโขง และจากการศึกษาหลักฐานบอกให้รู้ว่าที่นี่เป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยทวารวดี สืบเนื่องสมัยลพบุรี สุโขทัย และอยุธยา

■ เมืองตาก

เมืองตากโบราณเป็นชุมชนที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ มีลักษณะทรวดทรงที่ไม่สม่าเสมอ ตั้งอยู่บนเนินเขา ภายในเมืองพบศาสนสถานสำคัญ 2 แห่ง คือ วัดบรมพระธาตุ และสถูปที่เรียกว่า เจดีย์ยุทธหัตถีของพ่อขุนรามคำแหงดังความที่ปรากฏในศิลาจารึกบันทึกว่าพระองค์ชนช้างชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดหรือเมืองตากในอดีต วัดพระธาตุยังคงเป็นวัดสำคัญในปัจจุบัน ส่วนบริเวณเจดีย์ยุทธหัตถีเป็นวัดร้าง มีแต่พระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในศิลปะสุโขทัย และในบริเวณเมืองโบราณพบเศษภาชนะทั้งของสุโขทัยและจีนปะปนกัน

- 1 พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์
ที่เชื่อว่าเป็นเจดีย์ยุทธหัตถี
ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
- 2 พระเจดีย์ที่วัดพระบรมธาตุ ตาก

■ 2 รัฐอโยธยา-ละโว้

จากสมัยทวารวดีที่ฝั่งทะเลอยู่ลึกเข้าไปในดินแดนสยาม เมื่อเวลาผ่านไปชายฝั่งทะเลเดิมตื้นเขินเกิดแผ่นดินใหม่ ฝั่งทะเลถอยร่นออกมาจนอยู่ในสภาพที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน เมืองหลายเมืองในสมัยทวารวดีที่เคยอยู่ในทำเลที่เหมาะสมจึงมิได้ดำรงสถานะเป็นเมืองอีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของอ่าวไทยก่อให้เกิดแผ่นดินใหม่ที่ผู้คนโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ออกสู่ทะเลได้ แต่เมืองโบราณรุ่นเก่าอย่างนครชัยศรี คูบัว หรืออู่ทองได้กลายเป็นฐานให้กับเมืองใหม่ที่พัฒนาและเติบโตขึ้นในบริเวณภาคกลางของสยามในช่วงพุทธศตวรรษ

ที่ 18-19 เช่น เมืองราชบุรีเป็นเมืองใหม่ของคูบัว และเมืองสุพรรณบุรีเติบโตแทนที่เมืองอู่ทอง เป็นต้น ส่วนเมืองเก่าอย่างละโว้ยังคงมีพัฒนาการสืบเนื่องในพื้นที่เดิมและมีความสัมพันธ์กับเมืองใหม่ที่เกิดขึ้น

สำหรับเมืองใหม่อย่างอโยธยา-อยุธยา ตั้งอยู่ในจุดที่เหมาะสมสำหรับการเป็นเมืองท่าค้าขายทั้งกับภายนอกและดินแดนภายใน อโยธยาเกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ของชุมชนดั้งเดิมทั้งรัฐทวารวดีที่อยู่ทางตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา และจากชุมชนโบราณแห่งอื่นๆ ที่หล่อหลอมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมอโยธยา ที่เห็นเป็นรูปธรรมคือลักษณะ

เศียรพระพุทธรูปจากวัดธรรมิกราช

ศิลปะรูปแบบหนึ่งที่มีอายุเก่ากว่าสมัยอยุธยา
เรียกว่าศิลปะอโยธยาหรืออู่ทอง

ที่ตั้งของเมืองอโยธยาสันนิษฐานว่าอยู่
ทางฝั่งตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา ที่พบ
ร่องรอยชุมชนโบราณ แนวคูน้ำ คันดิน และ
ศาสนสถาน เช่น วัดอโยธยา (วัดเดิม) วัด
มเหยงคณ์ วัดพระยาไทย วัดใหญ่ชัยมงคล
เป็นต้น มีหลักฐานในจารึกกล่าวถึงชื่อเมือง
“อโยธยาศรีรามเทพนคร” ซึ่งศรีรามเทพนคร
อาจหมายถึงเมืองพระรามที่เป็นเมืองคู่กัน
กับเมืองศรีสุพรรณภูมิบนฝั่งแม่น้ำท่าจีน
เมืองนครพระรามนี้ในตำนานจามเทวีวงศ์ว่า
เป็นเมืองของพระสวามีพระนางจามเทวีที่
เสด็จไปครองหริภุญชัย

เมืองอโยธยาได้กลายเป็นเมืองศูนย์
กลางสำคัญทางพุทธศาสนาลังกาวงศ์ มีคติ
การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เช่น พระ
ประธานวัดธรรมิกราช และพระแพงเชิง
ส่วนสาเหตุของการย้ายเมืองมาอยู่บริเวณที่
เป็นกรุงศรีอยุธยาในเวลาต่อมานั้นสันนิษฐาน
ว่าคงเกิดโรคระบาด สมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จึงโปรดให้ย้ายมาสร้าง
พระราชวังใหม่ที่เวียงเล็กที่อีกฟากฝั่งแม่น้ำ
และสร้างพระนครใหม่ในบริเวณใกล้กับ
หนองโสนหรือบึงพระรามปัจจุบัน

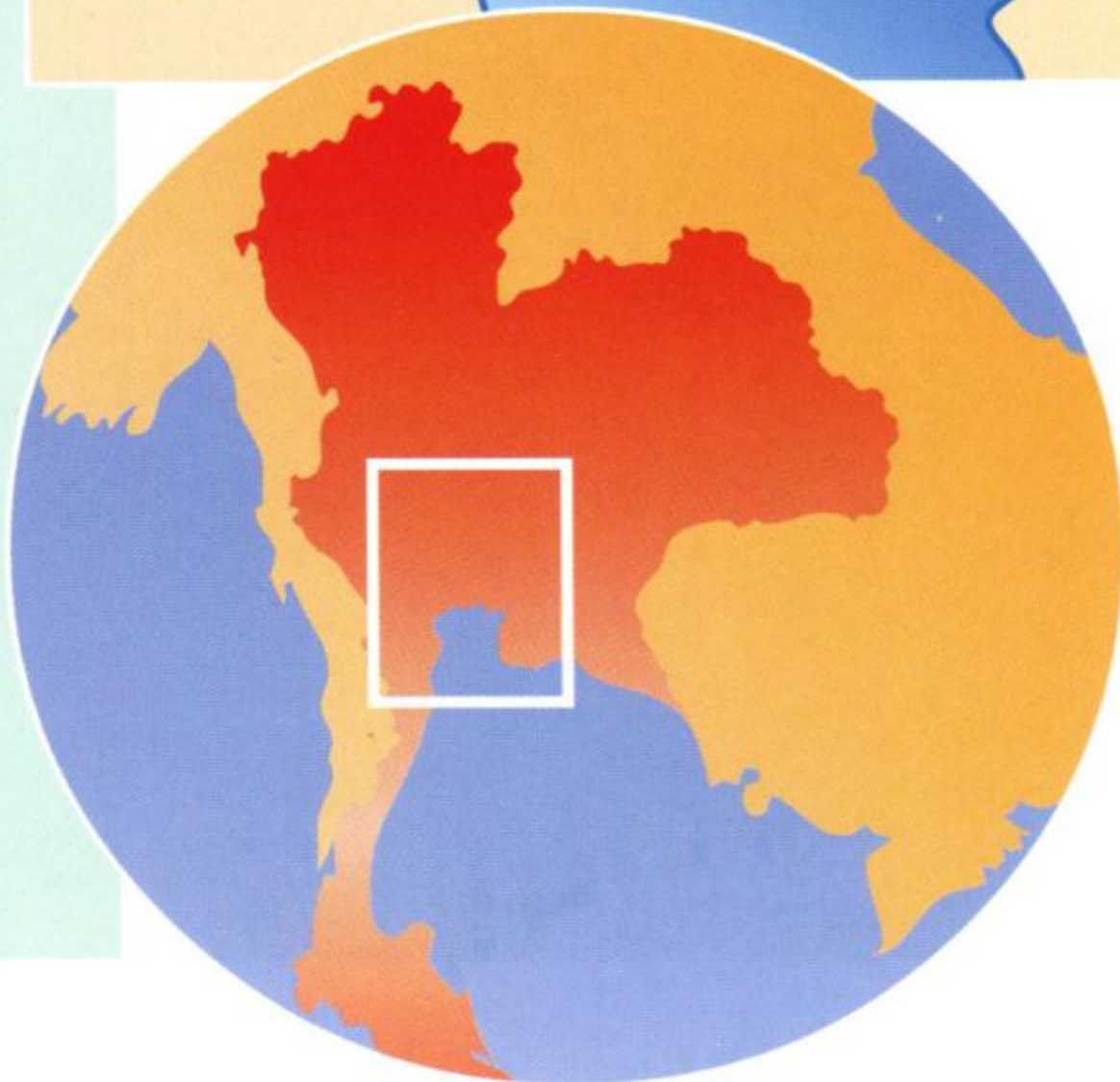
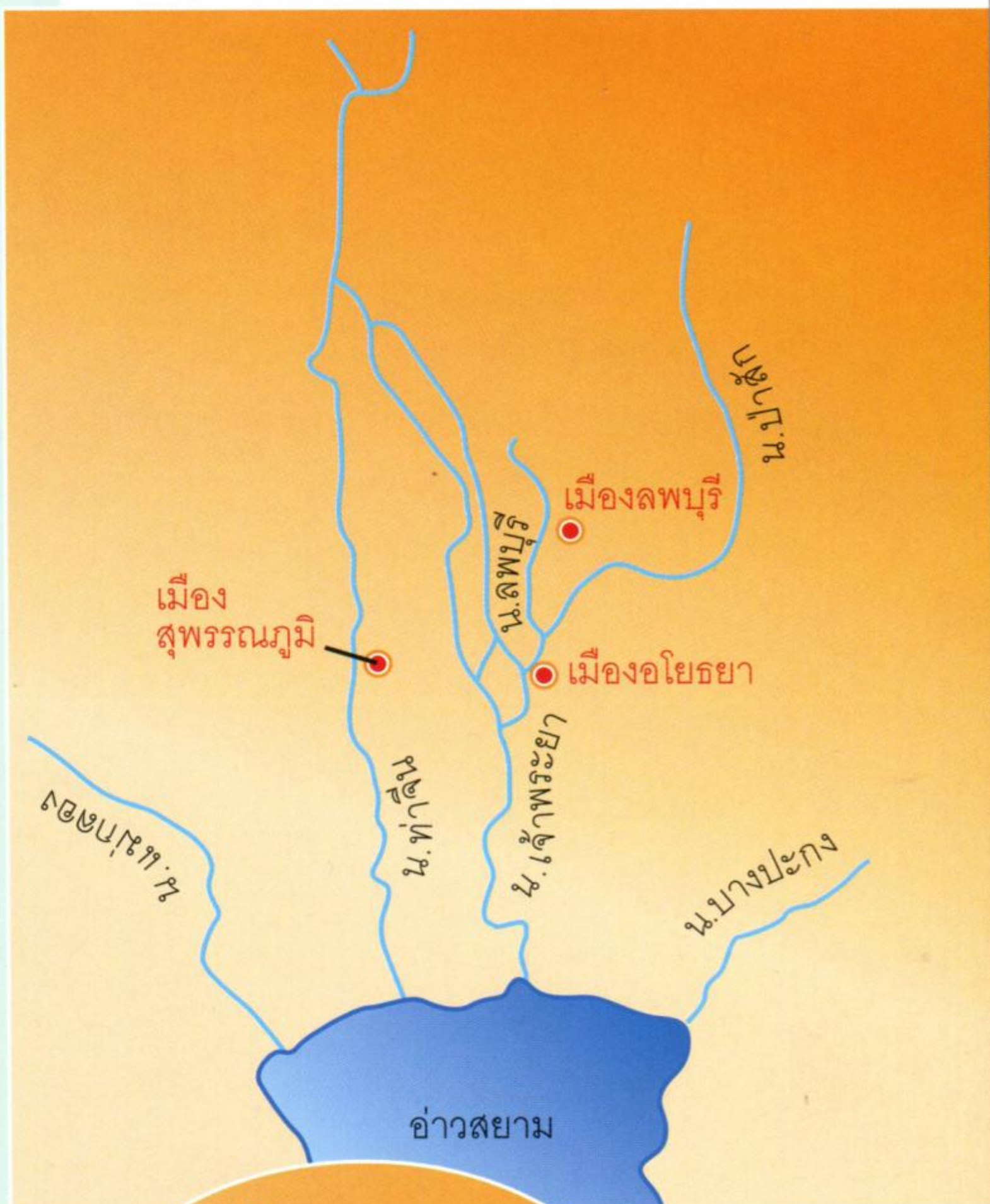
รัฐอโยธยาได้พัฒนาขึ้นโดยมีกลุ่มเมือง
ขนาดใหญ่ 2 กลุ่มคือ เมืองโบราณที่ตั้งอยู่ทาง
ตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และเมืองโบราณ
ที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา
มีเมืองศูนย์กลางสำคัญของรัฐดังนี้

แผนที่แสดงที่ตั้งของ

เมืองอโยธยาบนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

เมืองละโว้บนลุ่มแม่น้ำป่าสัก และ

เมืองสุพรรณภูมิบนลุ่มแม่น้ำท่าจีน

■ เมืองอโยธยา

เมืองโบราณอโยธยาซึ่งเป็นศูนย์กลางของรัฐอโยธยาในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งอยู่บริเวณที่มีชุมชนโบราณหนาแน่น โดยเฉพาะชุมชนทางการค้าสมัยทวารวดีเดิมที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้แก่ เมืองโบราณอู่ทอง นครชัยศรี คูบัว

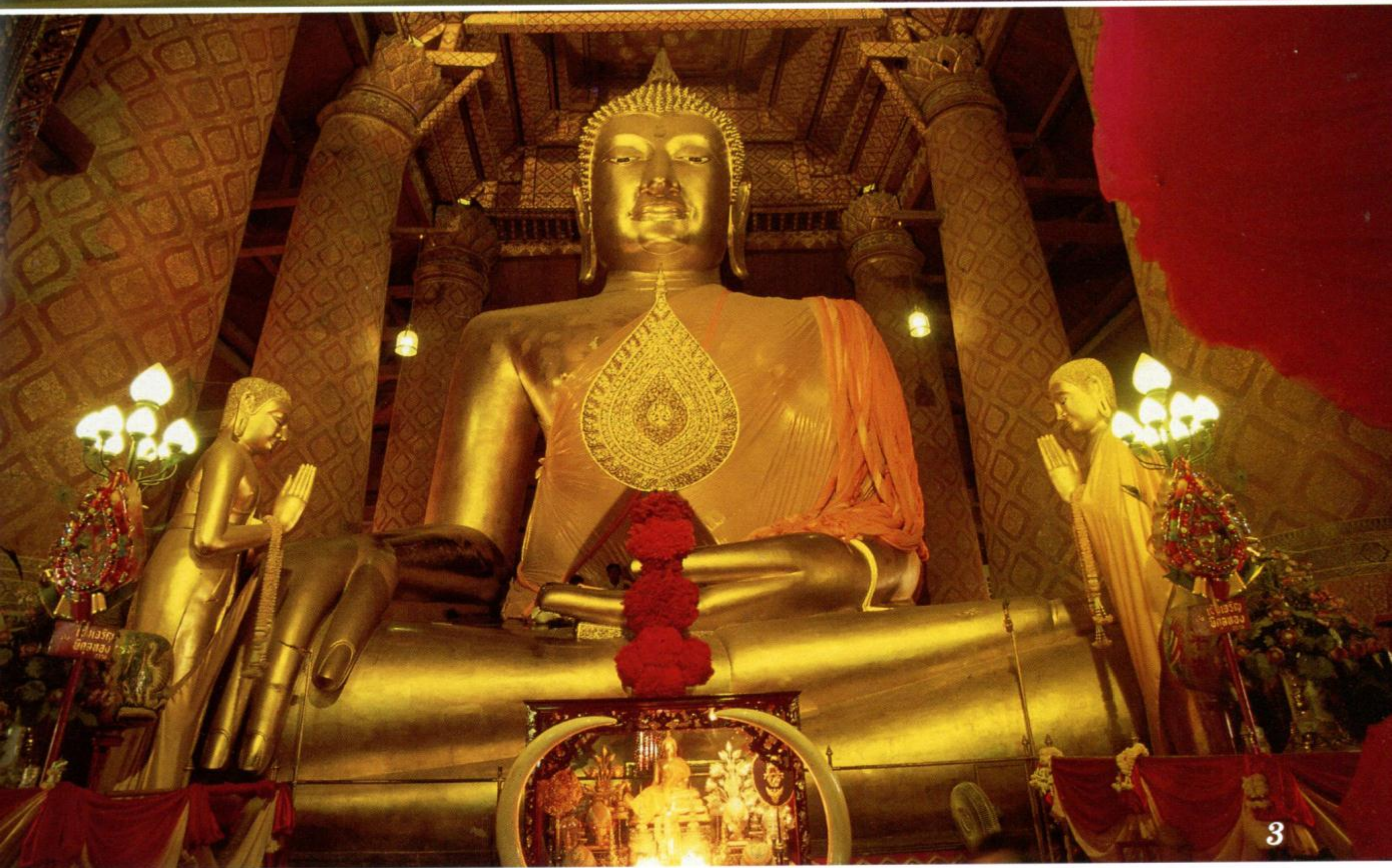
เมืองโบราณอโยธยายังเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายหินยานในวัฒนธรรมมอญและศรีลังกา ซึ่งหลักฐานโบราณคดีที่พบล้วนแต่สร้างสรรค์ก่อนสมัยอยุธยา แสดงความเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

เมืองอโยธยายังสืบทอดประเพณีศาสนาพราหมณ์ เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และคตินิยมที่เกี่ยวกับ

มหากาพย์รามายณะ อย่างกรณีการเรียกชื่อเมืองว่าอโยธยา ตามชื่อเมืองของพระราม รวมถึงพระนามของพระเจ้าแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับพระราม เช่น “รามธิบดี” หรือ “รามศวร” เป็นต้น

- 1 วัดอโยธยา วัดเก่าแก่ของเมืองอโยธยา
- 2 พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล (ซ้าย) ลักษณะของพระเจดีย์คล้ายกับเจดีย์สมัยอโยธยา
- 3 พระประธานขนาดใหญ่ของวัดพญานาคราชในพงศาวดารระบุว่าวัดนี้มีมาก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยา

■ เมืองละโว้

เมืองโบราณทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ชื่อของเมืองนี้มีปรากฏอยู่บนเหรียญเงินที่พบในเมืองลพบุรี ระบุนาม “ลวปุระ” หรือ “ละโว้” และชื่อนี้ยังคงใช้สืบเนื่องมา ไม่เปลี่ยนแปลง

เหตุที่ละโว้เติบโตเป็นเมืองและมีศูนย์กลางที่ เมืองเดิมมาอย่างสืบเนื่อง แม้แต่ในช่วงพุทธศตวรรษ ที่ 16-17 มีอาณาจักรใหญ่อย่างขอมและพุกามเกิดขึ้น แต่เมืองละโว้ยังคงมีความสำคัญในบริเวณนี้ และสามารถขยายอำนาจและสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเมืองหรือรัฐชายทางภาคเหนือ

ในทางสังคมและวัฒนธรรม ละโว้เป็นศูนย์กลางของการเผยแพร่ศิลปะแบบลพบุรีและพุทธศาสนา นิกายมหายาน ซึ่งศิลปะแบบลพบุรีนี้ได้ผสมผสานใน ศิลปะท้องถิ่นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 ทั้งในอาณาบริเวณที่เกิดรัฐสุโขทัย และบริเวณที่ต่อมาพัฒนาเป็น เมืองอโยธยาศรีรามเทพนคร

1

2

3

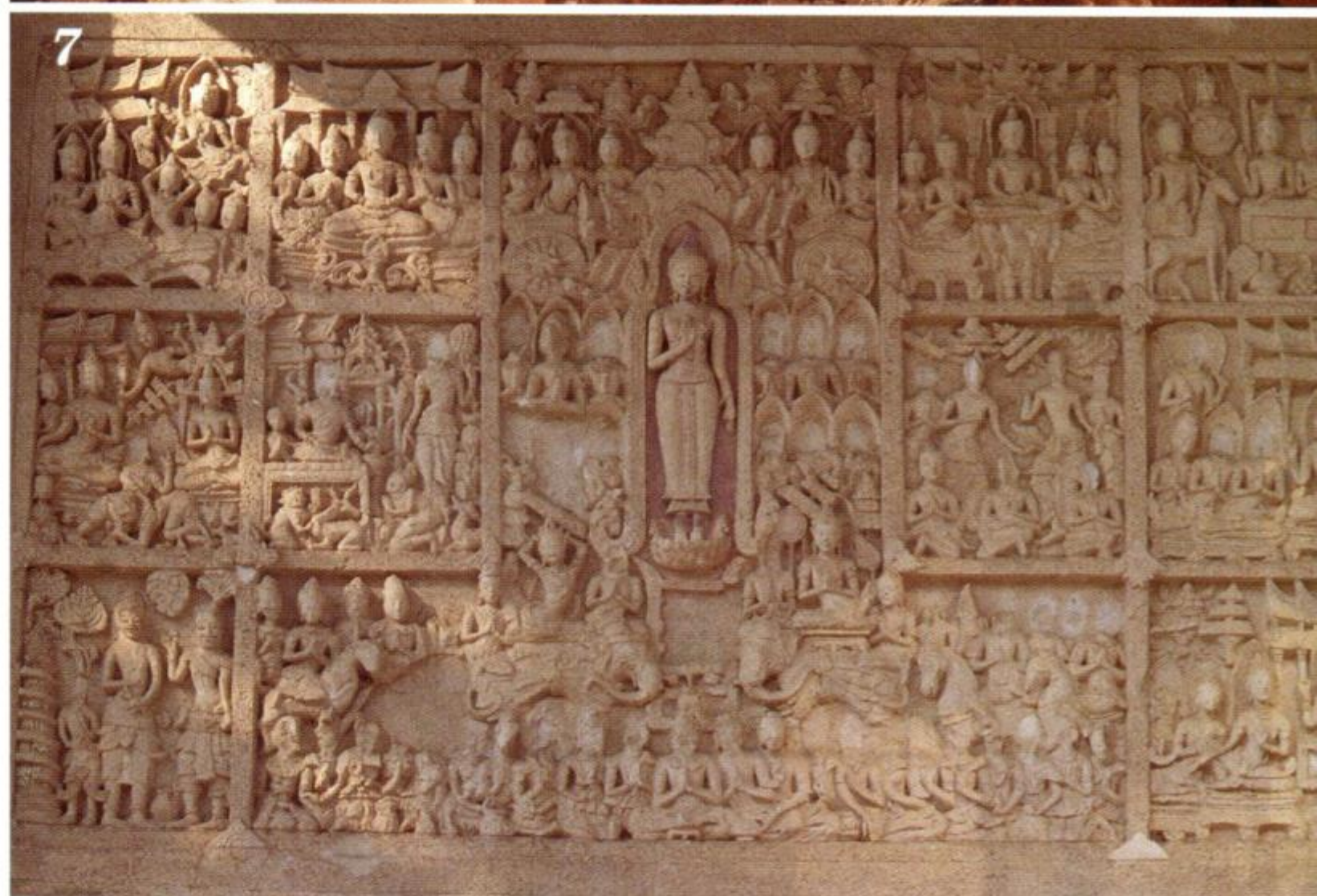
4

6

7

- 1 พระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะลพบุรี
- 2 วัดมหาธาตุ ศูนย์กลางของเมืองละโว้ ศาสนสถานภายในวัดนี้แสดงถึงความสืบเนื่องของวัดตั้งแต่สมัยละโว้-อยุธยา
- 3 พระปรางค์สามยอด โบราณสถานอิทธิพลศิลปะขอมภายในเมืองละโว้
- 4 สิ่งขุดค้นขนาดใหญ่พบในตัวเมืองลพบุรี
- 5 ภาพเก๋าลวดลายปูนปั้นศิลปะอโยธยาที่พระปรางค์ทรงกลีบมะเฟืององค์หนึ่งภายในวัดมหาธาตุ ลพบุรี
- 6 ลายปูนปั้นที่หน้าบันพระปรางค์วัดมหาธาตุ ลพบุรี
- 7 ปูนปั้นที่ผนังวิหารวัดไชย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลพบุรี เป็นศิลปะลพบุรีที่ร่วมสมัยกับอโยธยา

■ 3 รัฐสุพรรณภูมิ

รัฐสุพรรณภูมิหรือสุพรรณบุรีพัฒนาขึ้นบริเวณ ตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองนี้ปรากฏชื่อ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของรัฐ สุโขทัยกับบ้านเมืองต่างๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่ว่า “เปี้ย(อ) งหวนอน รอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี...”

จากหลักฐานประเภทเอกสารแสดงเรื่องราว ของผู้ครองเมืองสุพรรณภูมิว่ามีความเกี่ยวข้องกับรัฐ สุโขทัยและรัฐอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 เช่น ขุนหลวงพระจั่ว เจ้าเมืองสุพรรณบุรี เป็นพี่พระ มเหสีของพระเจ้าอู่ทองแห่งอยุธยา เป็นต้น

เมืองสุพรรณบุรีตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี มี

ร่องรอยของการสร้างซ้อนทับกัน โดยสร้างเมืองอยู่ทั้ง สองฝั่งแม่น้ำ ฝั่งเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตัวเมืองมี ขนาดใหญ่ ฝั่งเมืองสุพรรณบุรีนี้คล้ายกับเมืองโบราณ เพชรบุรี ราชบุรี และแพรกศรีราชาหรือเมืองสรรค์บุรี ที่ชัยนาท

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาของเมือง สุพรรณบุรี เช่น

- ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมตามสภาพแวดล้อม ซึ่งแผ่นดินใหม่ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการถอยร่นของ น้ำทะเลเป็นที่ตั้งของเมืองใหม่ที่สามารถติดต่อค้าขาย ทางทะเลได้สะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพ่อค้าจีน สามารถค้าขายกันโดยตรงโดยไม่ผ่านคนกลาง

- การเติบโตขึ้นของชุมชนบ้านเมืองทางตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจาก เมืองหลักสมัยทวารวดีคือ เมืองโบราณอู่ทอง-คูบัว- นครชัยศรี ได้ส่งสมความรู้และวิทยาการ ทำให้เมือง ที่เกิดใหม่สามารถเติบโตและมีศักยภาพพอที่จะเป็น แคว้นแคว้นสำคัญในภายหลัง อย่างน้อยหลักฐานที่บอก ได้คือ มีการติดต่อค้าขายกับจีนอยู่ตลอดจนถึงสมัย พระนครินทราธิราช

1 พระปรางค์วัดมหาธาตุ
สุพรรณบุรี

2 หลวงพ่อโต พระประธาน
วัดป่าเลไลยก์ สุพรรณบุรี
เป็นพระพุทธรูปที่สร้างก่อน
สมัยกรุงศรีอยุธยา

พิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาวิเศษวงษ์

รัฐสุพรรณภูมิตั้งอยู่บนพื้นฐานทางเศรษฐกิจของการปลูกข้าว อันเป็นลักษณะการผลิตทั่วไปของชุมชนในลุ่มแม่น้ำ และมีอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา โดยมีแหล่งเตาโบราณหลายแห่ง เช่น แหล่งเตาบ้านสมุนซึ่งผลิตเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน แหล่งเตาเผาโบราณบ้านบางปูน ผลิตภาชนะดินเผาประเภทไหส่งขายเมืองต่างๆ และต่างประเทศ ซึ่งลวดลายของภาชนะจากแหล่งเตานี้หลายแบบแสดงลักษณะที่สืบเนื่องจากศิลปะทวารวดี ความเป็นเอกลักษณ์ของรัฐสุพรรณภูมียังปรากฏในรูปแบบของสถาปัตยกรรม เช่น สถูปทรงแปดเหลี่ยมที่วัดสนามชัยและวัดพระรูป

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบขณะนี้แสดงให้เห็นว่า รัฐสุพรรณภูมิหรือสุพรรณบุรีมีมาก่อนช่วงเวลาที่มีการสร้างศิลาจารึกหลักที่ 1 เป็นรัฐที่มีการสืบเนื่องลงมาจากวัฒนธรรมทวารวดี ศาสนสถานอย่างสถูปเจดีย์แสดงถึงรูปแบบทางศิลปะยุคก่อนอยุธยา

จะเห็นได้ว่ารัฐรุ่นใหม่ในภาคกลางที่อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 ต่างให้ความสำคัญกับการค้าทั้งทางบกและทางทะเล การควบคุมกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นความได้เปรียบ เพราะเมืองนี้ตั้งอยู่ในทำเลที่แม่น้ำสามสายบรรจบกัน ทำให้สามารถควบคุมเส้นทาง

- 1 ท่งนาในแถบสุพรรณบุรี พื้นที่ในเขตสุพรรณบุรีนี้
คงความสืบเนื่องในการเป็นอู่ข้าวของชาวสยาม
มาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน
- 2 เจดีย์วัดสนามชัย สุพรรณบุรี เป็นเจดีย์
ทรงแปดเหลี่ยมก่ออิฐไม่สอปูน ศิลปะสุพรรณภูมิ

การค้าของเมืองที่อยู่ลึกเข้าไป และสามารถค้าขายทางทะเลกับดินแดนภายนอกได้ ผู้ครองสุพรรณภูมิละโว้ และสุโขทัย จึงมักชิงดีชิงเด่นกันอยู่เสมอแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกันก็ตาม แม้พระเจ้าอู่ทองผู้สถาปนาอยุธยาจากรัฐอโยธยา และทรงเป็นเชยของรัฐสุพรรณภูมิจะเป็นใหญ่เหนือรัฐละโว้ แต่ในเวลาต่อมาขุนหลวงพะงั่วแห่งสุพรรณภูมิได้เป็นใหญ่ที่อยุธยาแล้วแผ่อำนาจสู่สุโขทัย ราชอาณาจักรสยามได้กำเนิดขึ้นอย่างแท้จริงในสมัยของสมเด็จพระนครินทราธิราชแห่งรัฐสุพรรณบุรีที่ได้ขึ้นไปปกครองสุโขทัย และต่อมาเสวยราชสมบัติที่อยุธยา เอกสารจีน

เรียกอาณาจักรที่รวมกันแล้วนี้ว่า “เสียมหลอฮก” หมายถึงกรุงศรีอยุธยาที่รวมรัฐของพวกสยามคือ เสียมกับละโว้ และในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยาผู้มีเชื้อสายของราชวงศ์สุพรรณภูมิและสุโขทัย ได้ทรงจัดระบบการปกครองใหม่ที่พยายามรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางคือกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้นครหลวงแห่งนี้กลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรอย่างแท้จริง

■ รัฐล้านนา

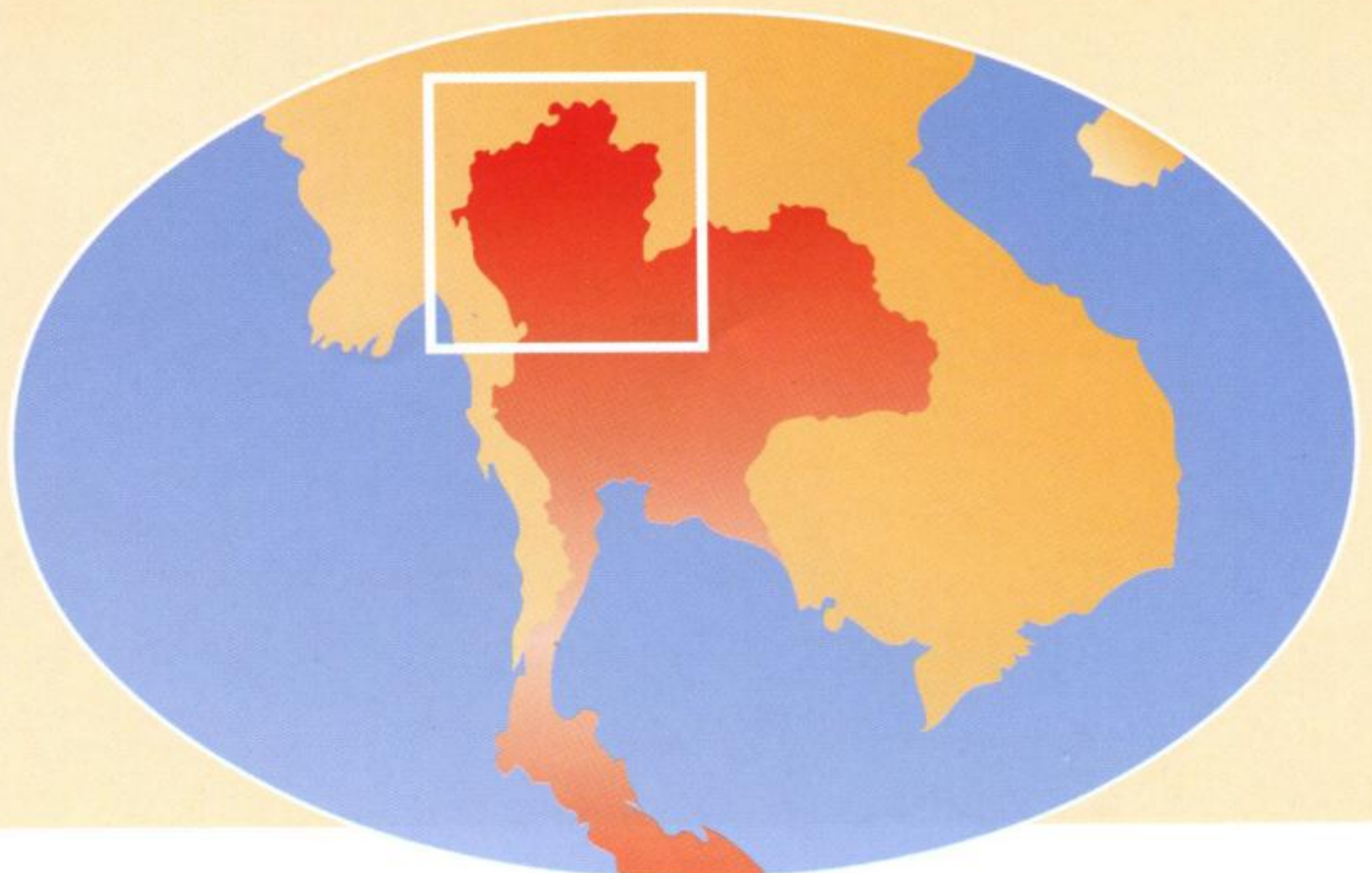
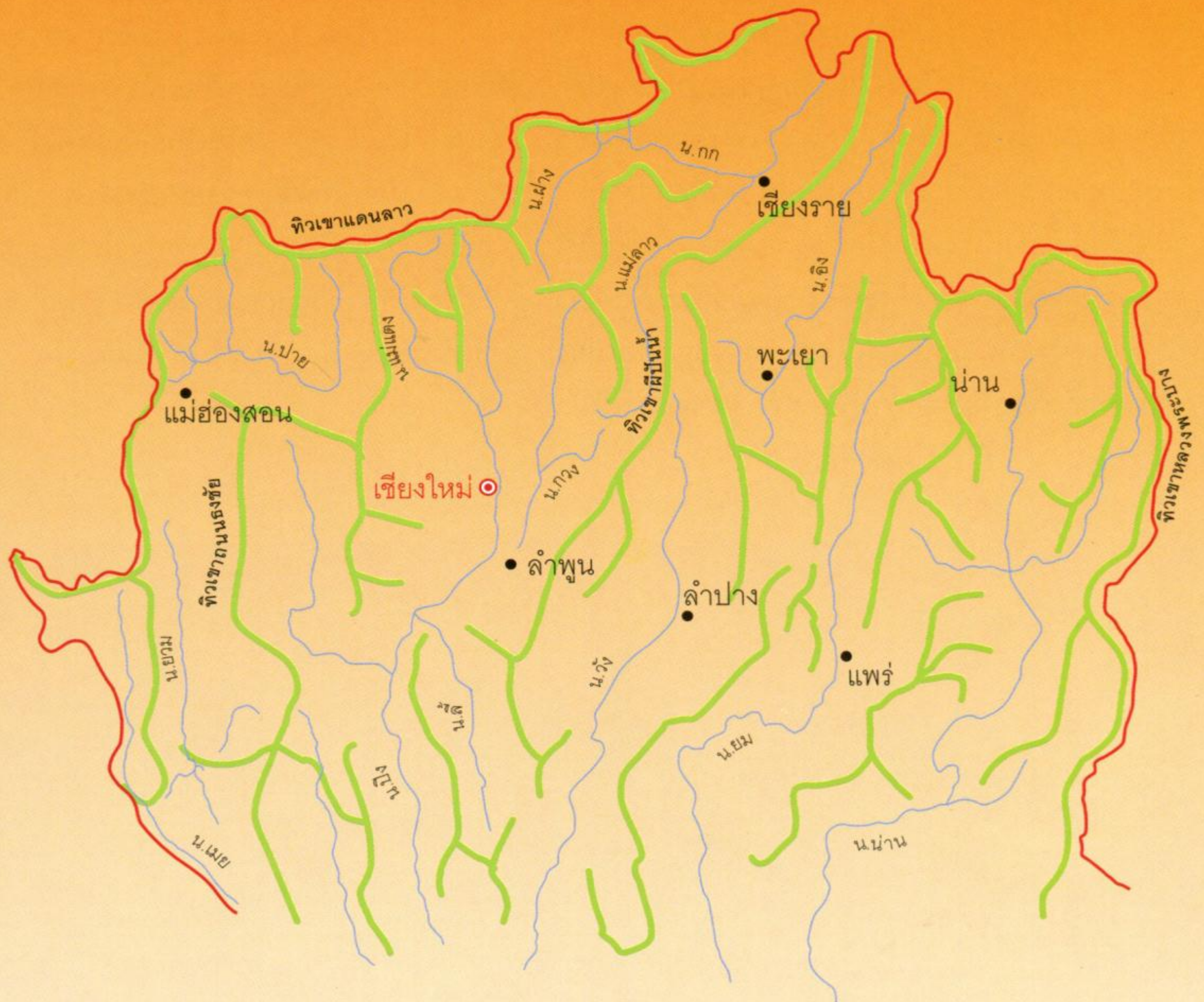
ภาคเหนือของสยามประเทศมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาและที่ราบ มีแม่น้ำสายใหญ่สี่สาย คือ ปิง วัง ยม น่าน และลำน้ำสาขาของแม่น้ำเหล่านี้เป็นเส้นทางคมนาคม นอกจากนี้ยังมีเส้นทางทางบกตามแนวสันเขาที่ใช้ติดต่อระหว่างคนพื้นราบกับคนบนที่สูง ซึ่งมีการติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยประวัติศาสตร์

ชุมชนที่เติบโตเป็นบ้านเมืองที่ปรากฏในภาคเหนือคือ หริภุญชัย เป็นเมืองที่นับถือพุทธศาสนา โดยได้รับมาจากวัฒนธรรมทวารวดี จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบแสดงให้เห็นว่า เมืองนี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 14 แต่เจริญรุ่งเรืองมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18

ปูนปั้นวัดเจ็ดยอด เชียงใหม่

แผนที่แสดงอาณาบริเวณรัฐล้านนา
ที่มีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

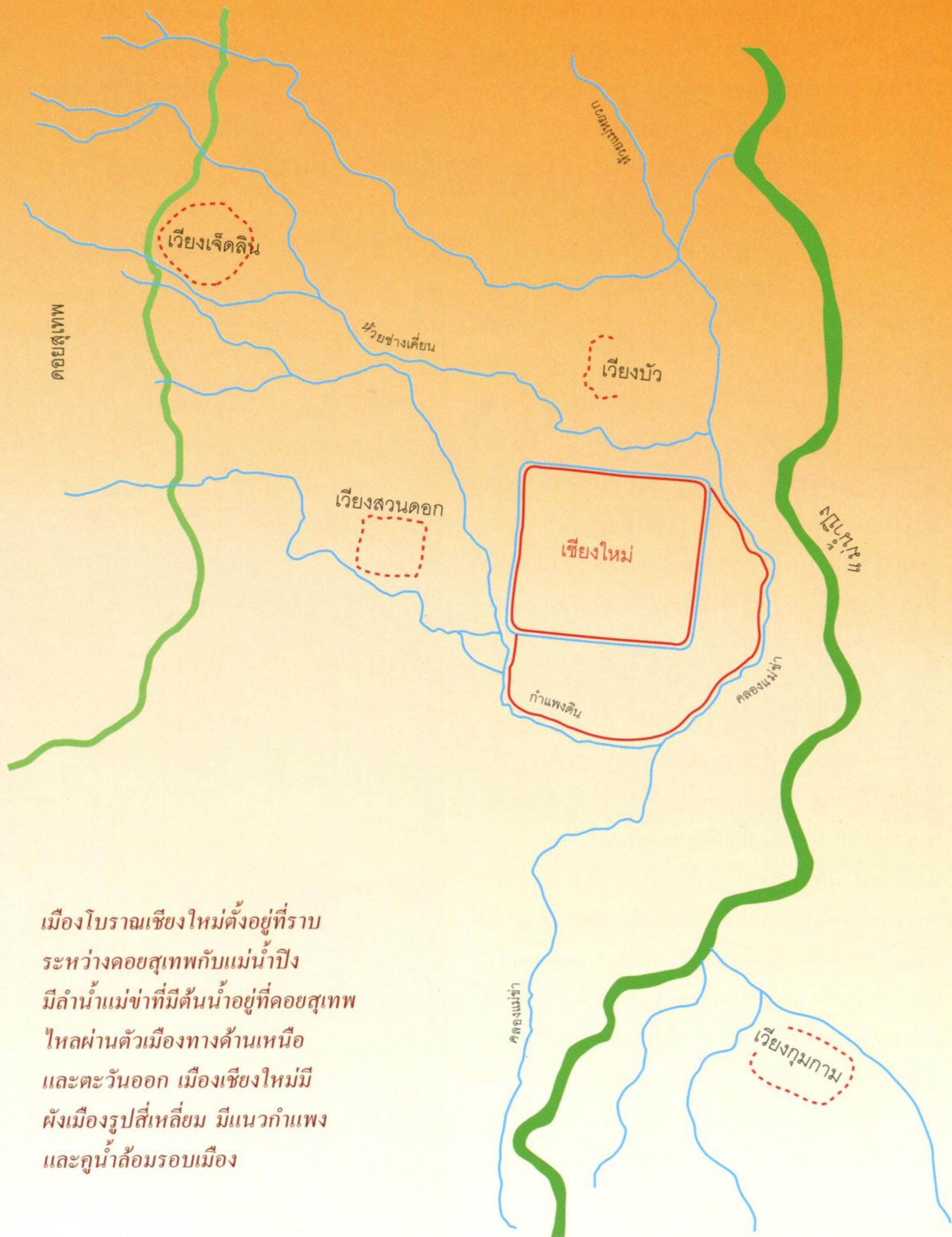
จากตำนานพื้นเมืองแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการของแคว้นล้านนาปรากฏชัดในราวพุทธศตวรรษที่ 17 อันเป็นช่วงเวลาที่มีหัวหน้านามว่าลวจักราชปกครองดินแดนทางตอนบนของภาคเหนือ และสืบวงศ์ลงมาถึงลำดับที่ 25 จนกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 พญามังรายแห่งเมืองเชียงแสนได้ทรงรวบรวมเมืองเล็กเมืองน้อยต่างๆ ในภาคเหนือ และตีได้เมืองหริภุญชัย ต่อมาทรงสร้างเมืองเวียงกุมกาม และสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นริมฝั่งแม่น้ำปิง ในราว พ.ศ. 1839 ในระยะแรกเริ่มของการสร้างเมือง ชนเผ่าลัวะ ลื้อ ลาว ไต ม่าน เม็ง เป็นกลุ่มชนที่เป็นส่วนหนึ่งของชาวเมืองเชียงใหม่ และเมืองนี้เป็นศูนย์กลางทางการเมือง

เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของรัฐล้านนา ซึ่งเป็นรัฐสำคัญของภาคเหนือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-21 โดยมีเมืองสำคัญของรัฐคือ เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย และลำปาง

กล่าวได้ว่ารัฐล้านนาเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่มีช่องว่างทางอำนาจในดินแดนทางเหนือ ซึ่งในเวลานั้น อาณาจักรพุกามที่ยิ่งใหญ่ถูกมองไกลโจมตี แต่พุกามก็ได้ส่งอิทธิพลทางศิลปะและสถาปัตยกรรมให้แก่ล้านนา โดยในตำนานกล่าวถึงการที่พญามังรายให้นำช่างผู้เชี่ยวชาญแขนงต่างๆ จากพุกามมาอาศัยที่เชียงใหม่และเมืองอื่นๆ ในล้านนา

วัดป่าเปี้ยภายในเวียงกุมกาม

เมืองโบราณเชียงใหม่ตั้งอยู่ที่ราบ
ระหว่างคอยสุเทพกับแม่น้ำปิง
มีลำน้ำแม่ข่าที่มีต้นน้ำอยู่ที่คอยสุเทพ
ไหลผ่านตัวเมืองทางด้านเหนือ
และตะวันออก เมืองเชียงใหม่มี
ผังเมืองรูปสี่เหลี่ยม มีแนวกำแพง
และคูน้ำล้อมรอบเมือง

นอกจากนี้ล้านนายังมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดแบบแผนทางศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น ความสัมพันธ์กับเมืองเมะตะมะ หัวเมืองมอญที่ถ่ายทอดพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แห่งสุโขทัยและล้านนา

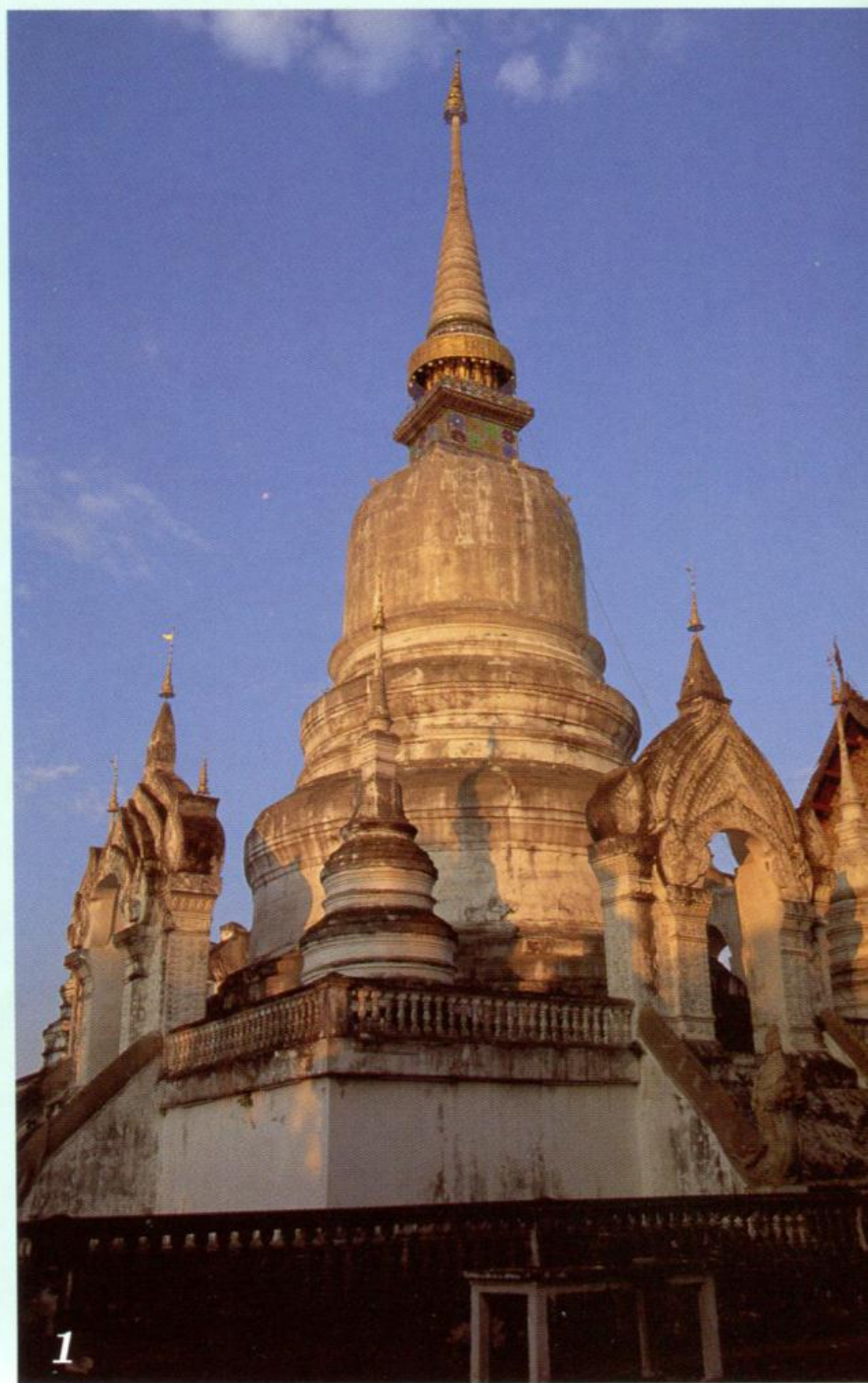
มีหลักฐานที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับจีนสมัยราชวงศ์หยวน อันเป็นราชวงศ์ของมองโกลที่ปกครองจีนในช่วง พ.ศ. 1823-1911 ดังที่มีการพบเครื่องถ้วยจีนในช่วงเวลานี้ในแหล่งโบราณคดีล้านนาหลายแห่ง

ในทางศาสนาล้านนามีความสัมพันธ์กับสุโขทัย โดยในสมัยพระเจ้ากือนาได้ทูลขอพญาสิทธิเพื่อทรงนิมนต์พระสุมนเถระไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ ส่งผลให้มีการเผยแพร่ศิลปะสุโขทัยด้วย นอกจากนี้ล้านนายังมีความสัมพันธ์กับล้านช้างในดินแดนแม่น้ำโขง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากลักษณะศิลปะและสถาปัตยกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐล้านนากับอยุธยา ในระยะแรกกรุงศรีอยุธยายกทัพเข้ายึดสุโขทัยได้ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ต่อมา พ.ศ. 2006 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งเคยเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของสุโขทัย ในช่วงเวลานั้นล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ได้แผ่ขยายพระราชอำนาจลงมาทางรัฐสุโขทัย จึงเกิดสงครามระหว่างอยุธยาและล้านนาเป็นระยะเวลาหลายปี แต่การสงครามยาวนานนั้นยุติลงด้วยการเจรจาโดยมีพุทธศาสนาเป็นสื่อ

หลังจากรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแล้ว ล้านนาเริ่มอ่อนแอลงจนในรัชกาลพระเจ้าเมกุฏิ ราว พ.ศ. 2101 ล้านนาถูกพม่ายึดครองเป็นเวลาเกือบ 200 ปี โดยมีบางช่วงเวลาที่อยู่ใต้อำนาจของอยุธยา ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏอิทธิพลศิลปะและวัฒนธรรมพม่าในดินแดนล้านนา

ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพช่วยพระยาจำบ้านและเจ้ากาวิละยึดเมืองเชียงใหม่จากพม่าได้ และนับแต่นั้นเชียงใหม่และเมืองอื่นๆ ในรัฐล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองประเทศราชในสมัยรัตนโกสินทร์

2

3

4

- 1 วัดสวนดอก ศูนย์กลางของการเผยแผ่
พุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัยสู่เชียงใหม่
- 2 วัดเชียงมั่น วัดแห่งแรกภายในเมืองเชียงใหม่
- 3 เจดีย์วัดสะดือเมือง (ร้าง)
ตั้งอยู่ ณ จุดศูนย์กลางของตัวเมืองเชียงใหม่
- 4 วัดเจ็ดยอด วัดสำคัญสมัยพระเจ้าติโลกราช
ที่จัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8
ของโลก เมื่อ พ.ศ. 2020

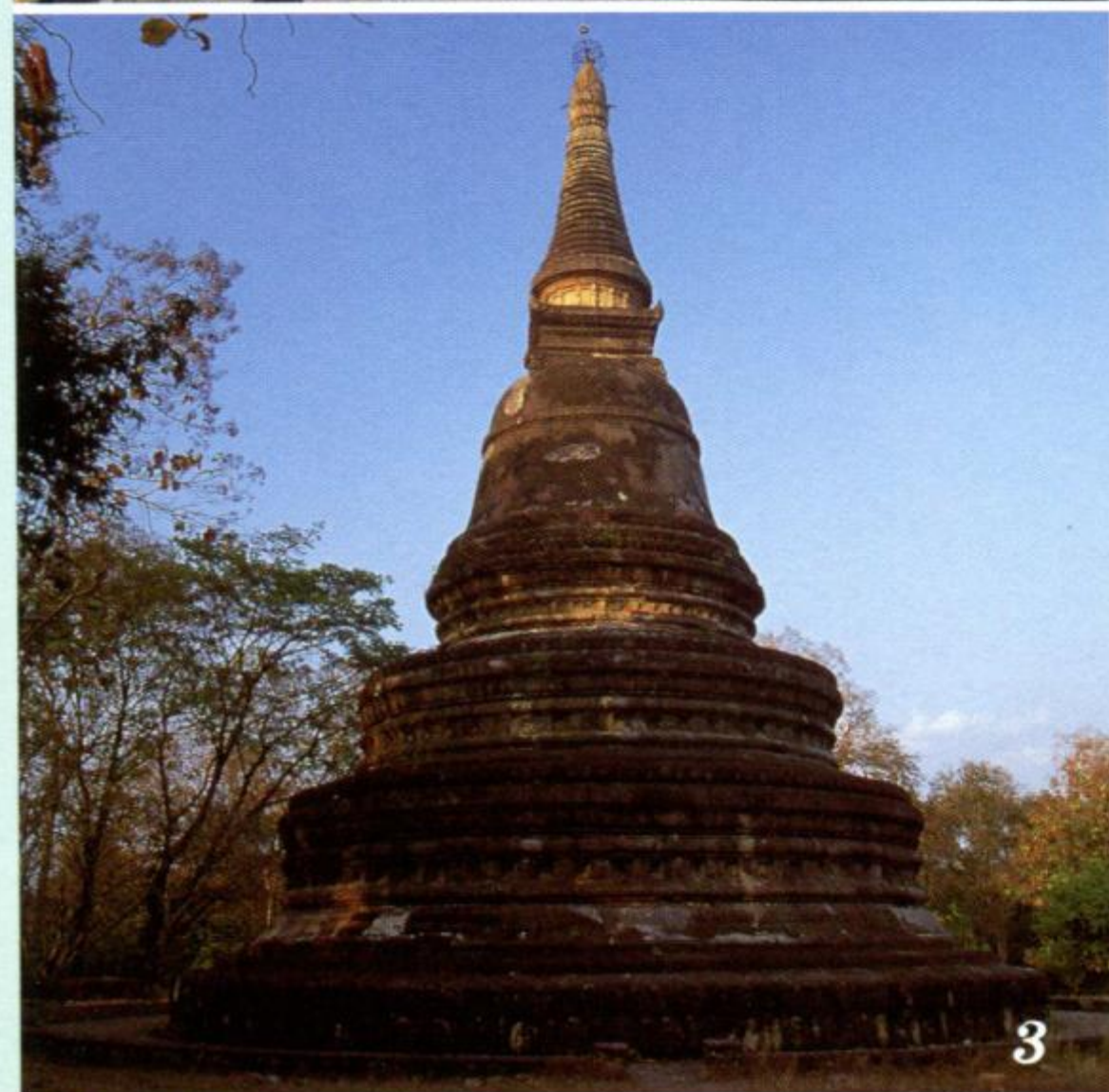
■ ศิลปะล้านนา

ศิลปะและวัฒนธรรมของล้านนามีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ทั้งจากทริภุญชัย มอญ-พม่า จีนตอนใต้ สุโขทัย และล้านช้าง ในระยะแรกของการพัฒนาทางศิลปกรรมของล้านนา จะสัมพันธ์กับบ้านเมืองทางตะวันตกและสุโขทัย จนช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ศิลปะล้านนาได้ส่งอิทธิพลไปทางตะวันออกสู่ล้านช้าง และเมื่อเชียงใหม่อยู่ใต้การปกครองของพม่าในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22-24 บทบาทการทำนุบำรุงศาสนสถานได้เปลี่ยนจากกษัตริย์ไปอยู่ที่เจ้านาย ผู้ปกครอง และพ่อค้าชาวพม่าที่มั่งคั่ง จึงมีอิทธิพลของศิลปะพม่า รวมทั้งศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์จากกรุงเทพฯ ด้วย

กระนั้นก็ดีช่วงระยะเวลากว่า 700 ปีของล้านนา ได้สั่งสมงานศิลปะสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ที่เห็นได้ชัดคือลักษณะของพระเจดีย์ที่สามารถแบ่งได้ 2 รูปแบบสำคัญคือ เจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งปรับปรุงมาจากเจดีย์ทรงระฆังรูปแบบหนึ่งในศิลปะพุกาม และได้คลี่คลายกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของศิลปะล้านนา โดยมีลักษณะทรวดทรงสูงโปร่ง

พระเจดีย์อีกแบบหนึ่งคือเจดีย์ทรงปราสาท เป็นเจดีย์ที่มีเรือนธาตุทรงเหลี่ยม เหนือเรือนธาตุเป็นยอดแหลม โดยในสมัยแรกได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม ในสมัยต่อมาได้พัฒนารูปแบบมากขึ้น

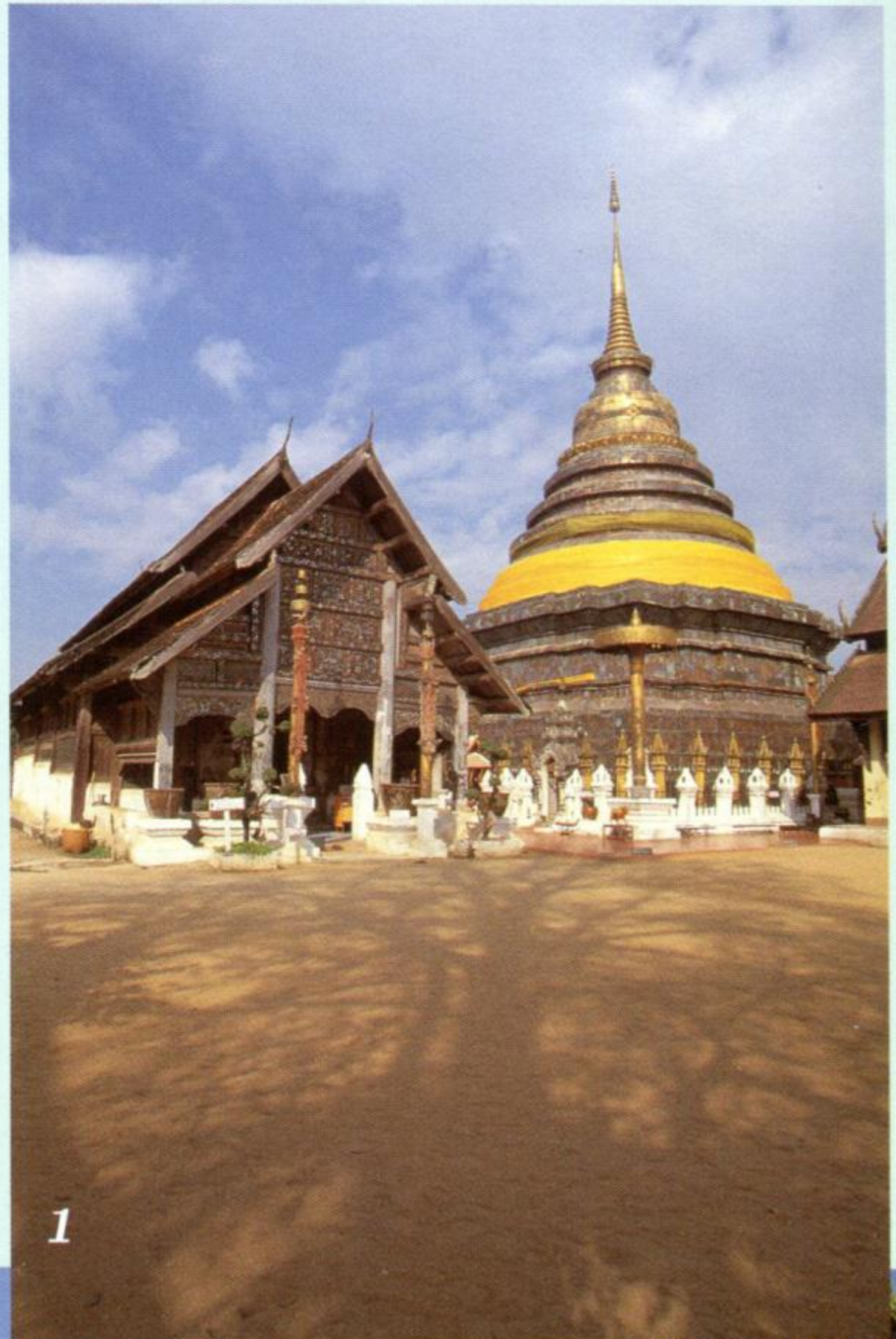
- 1 เจดีย์ทรงระฆังลั่นนา
วัดพระธาตุแช่แห้ง น่าน
- 2 พระเจดีย์ทรงระฆังลั่นนารูปแบบหนึ่ง
ขององค์พระธาตุดอยสุเทพ เชียงใหม่
- 3 เจดีย์ทรงระฆังที่วัดอุโมงค์ เชียงใหม่
- 4 เจดีย์ทรงปราสาทที่วัดโลกโมฬี เชียงใหม่
- 5 ลวดลายปูนปั้นตกแต่งเจดีย์
วัดป็นสาค (ร้าง) เชียงใหม่

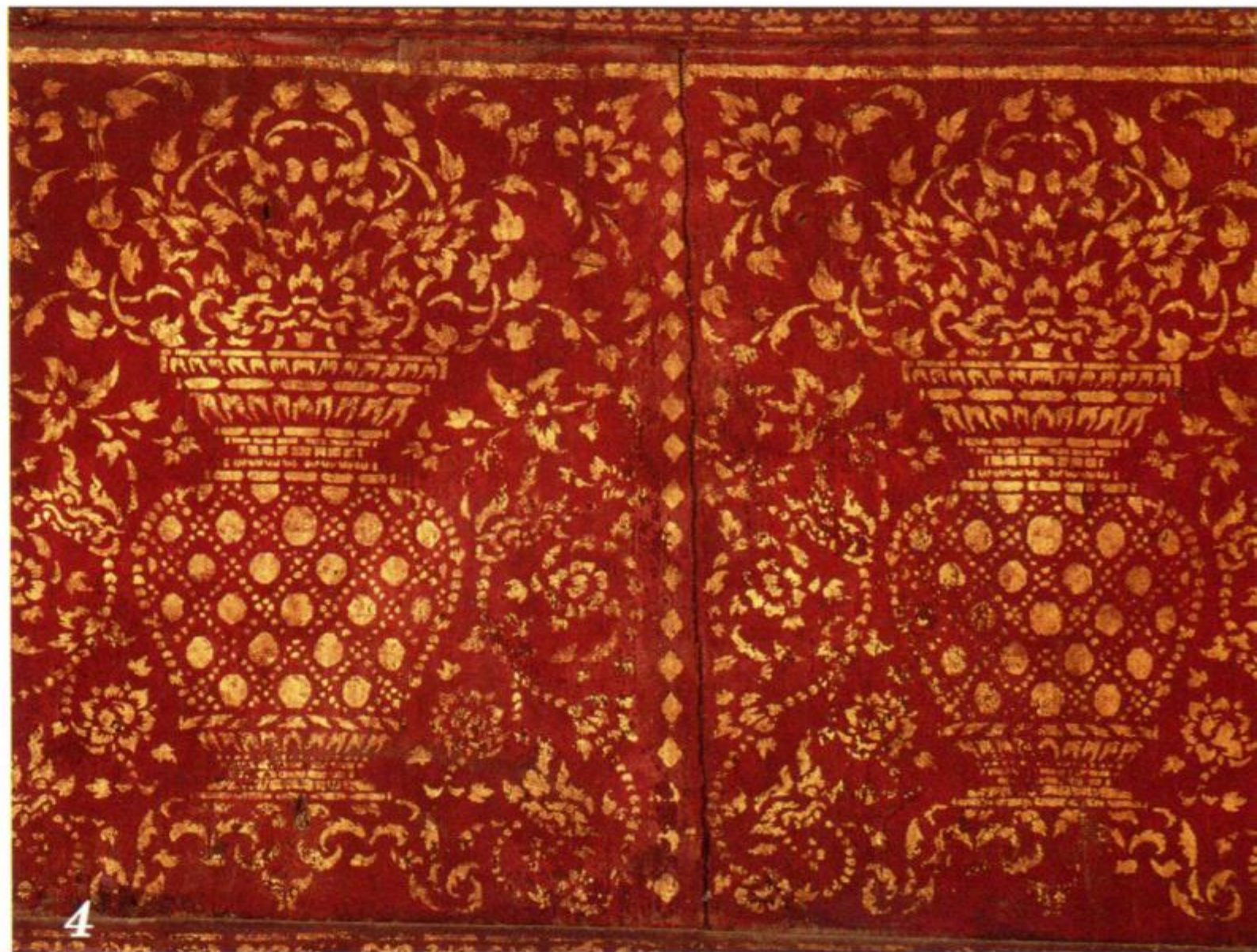
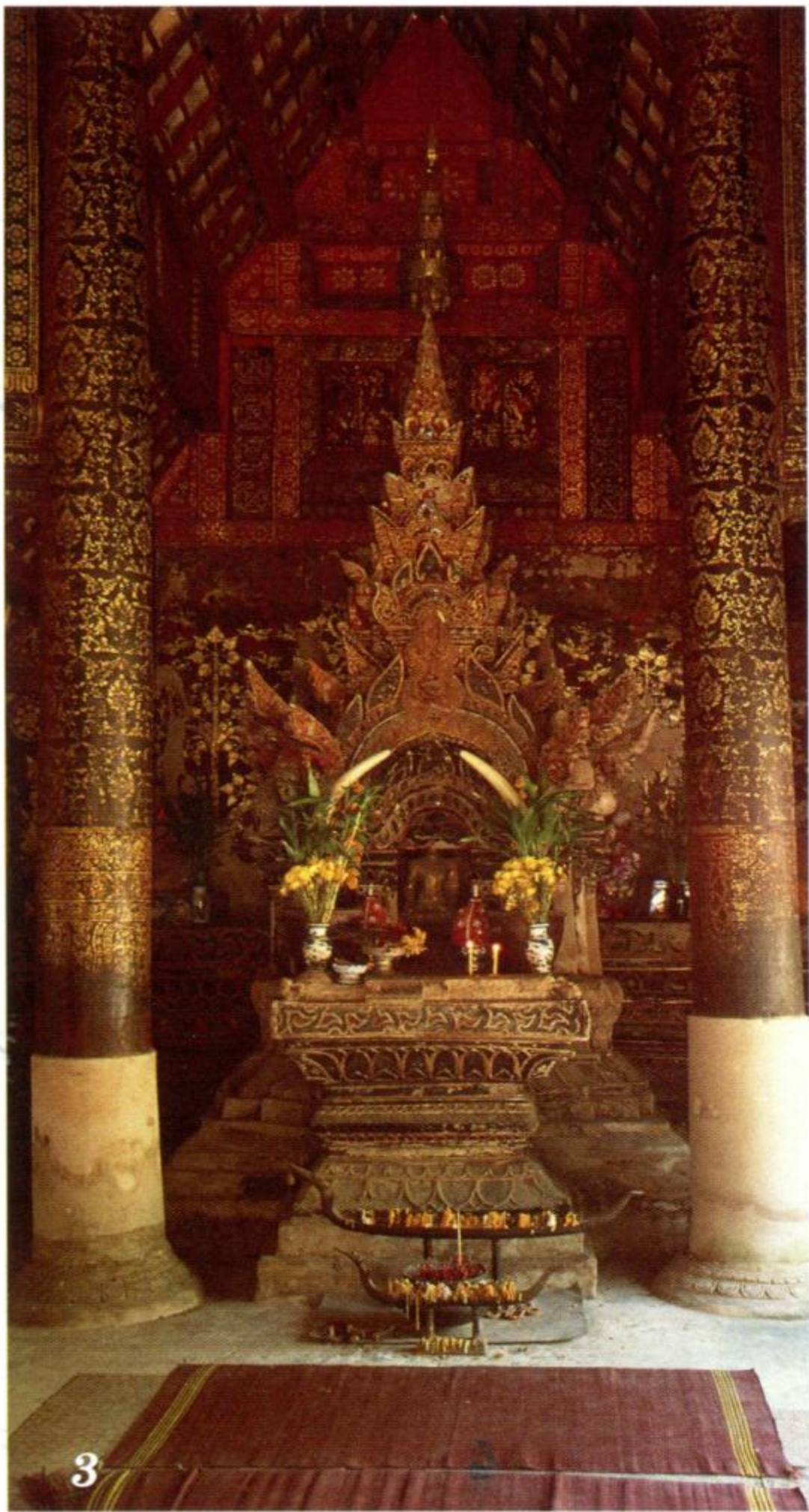
■ สถาปัตยกรรมล้านนา

สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนาให้ความสำคัญต่อวิหารมากกว่าพระอุโบสถ โดยวิหารมักสร้างอยู่ด้านหน้าหรือทิศตะวันออก ด้านหลังวิหารเป็นพระเจดีย์ประธาน ซึ่งวัดบางแห่งมีการเชื่อมห้องวิหารกับองค์เจดีย์ ส่วนพระอุโบสถมักมีขนาดเล็กกว่าวิหาร

วิหารของล้านนาในยุคแรกมีลักษณะเป็นวิหารโถง คือไม่มีผนังปิดทึบทั้งสี่ด้าน ลักษณะหลังคาของวิหารทางเหนือเป็นหลังคาที่ลาดต่ำ นิยมสร้างด้วยไม้ ภายในอาจมีการตกแต่งด้วยลายคำ คือลายปิดทองบนพื้นแดง วิหารบางแห่งจะประดิษฐานโขนพระเจ้า คือ ชุ้มที่ประดิษฐานพระพุทธรูปภายใน เป็นเสมือนพระประธานของวิหาร

วิหารเก่าแก่ที่สุดที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21 คือวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

- 1 วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง
- 2 หอไตรวัดพระสิงห์ เชียงใหม่
- 3 โขงพระเจ้าภายในวิหารวัดปงยางคค ลำปาง
- 4, 5 ลายคำที่ตกแต่งผนังภายในวิหาร
ของวัดทางเหนือ เป็นลวดลาย
สีทองบนพื้นสีแดงชาด ลายที่นิยม
คือลายหม้อดอกไม้มี่มีความหมาย
ถึงความอุดมสมบูรณ์
- 6 วิหารจามเทวี วัดปงยางคค ลำปาง

■ ประติมากรรมล้านนา

ประติมากรรมและพระพุทธรูปในศิลปะล้านนา นิยมหล่อด้วยสำริด ลักษณะพระวรกายอวบ ประทับขัดสมาธิ พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ในระยะต่อมา มีความหลากหลายด้านรูปแบบและปางมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีงานศิลปกรรมปูนปั้น รวมทั้งงานจิตรกรรมฝาผนัง จิตรกรรมพระบฏ จิตรกรรมบนแผ่นไม้ เป็นต้น งานเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงถึงการผสมผสานรูปแบบศิลปะจากดินแดนต่างๆ ที่หล่อหลอมจนกลายเป็นงานศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของล้านนา

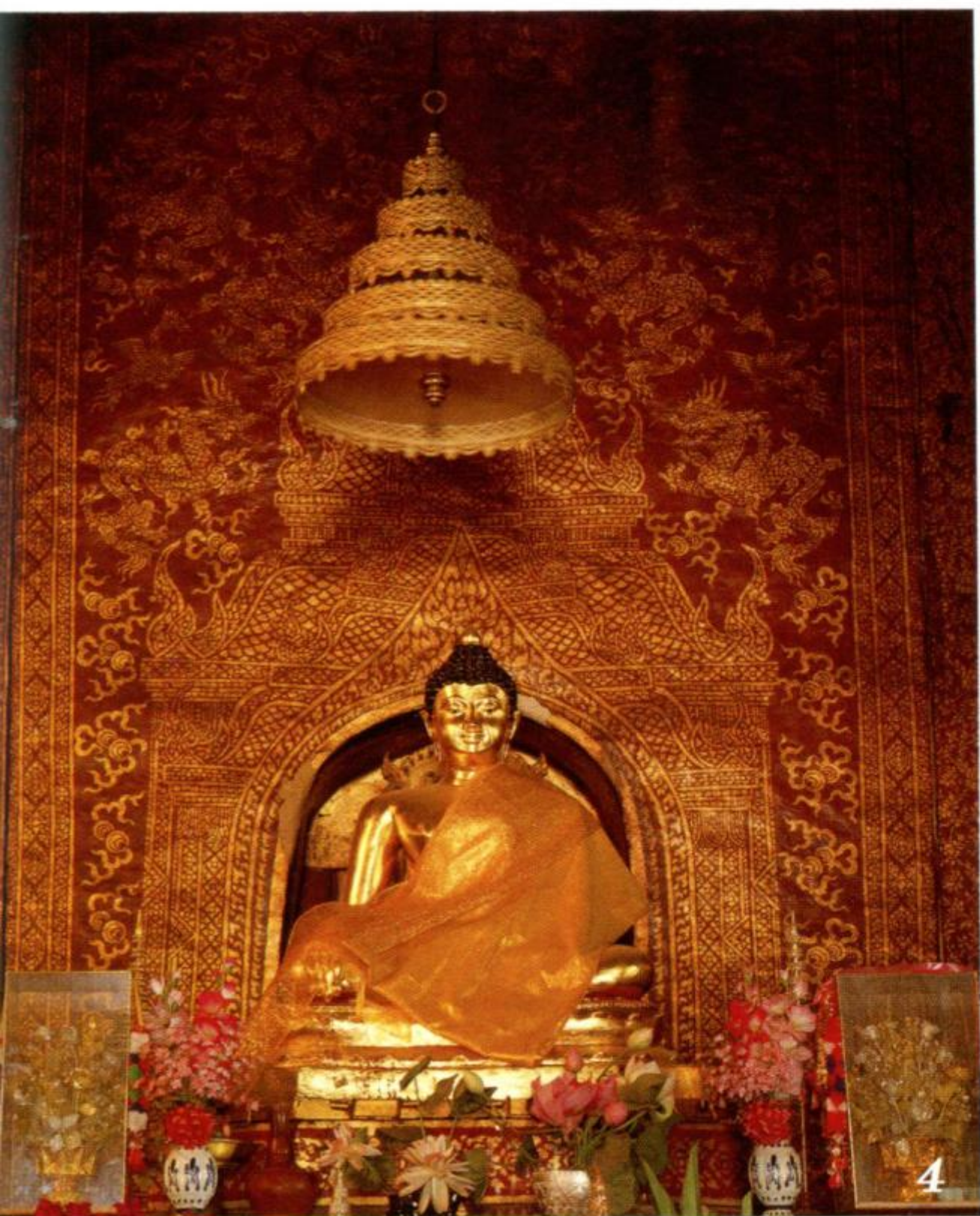
1

2

3

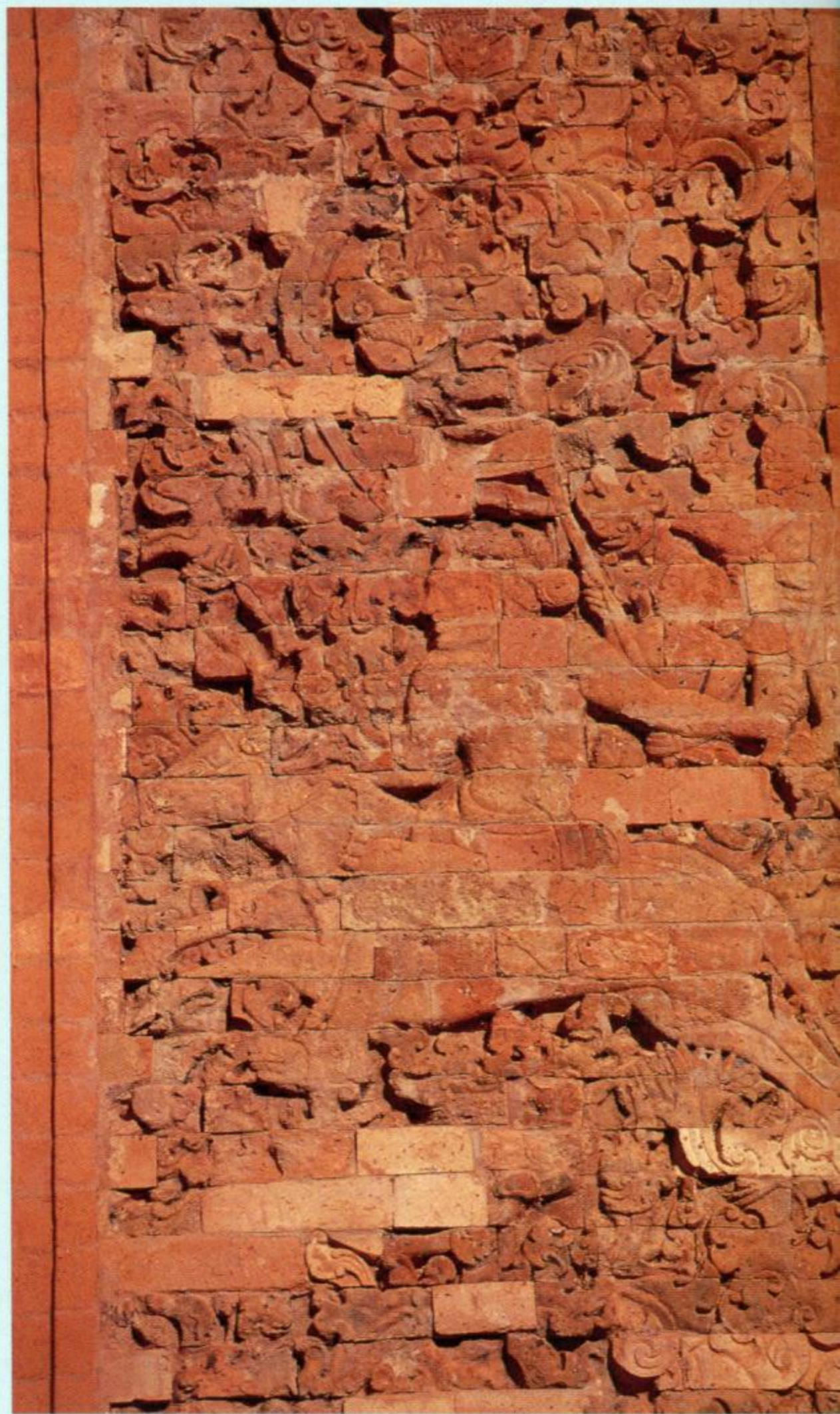
- 1 เศียรพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่
ศิลปะล้านนา
- 2 รอยพระพุทธรูปไม้แกะลายฝังมุก
ศิลปะแบบเชียงใหม่
- 3 ลายปูนปั้นศิลปะสมัยยุคทอง
ของล้านนาที่วัดเจ็ดยอด
- 4 พระพุทธรูปหินขัด วัดพระสิงห์ เชียงใหม่
เป็นพระพุทธรูปคู่เมืองล้านนา
- 5 พระประธานภายในวัดเจดีย์หลวง
มีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย
- 6 ปูนปั้นรูปสัตว์หิมพานต์
ที่หอไตรวัดพระสิงห์
- 7 ภาพจิตรกรรมเก่าแก่ภายในวิหารน้ำแต้ม
วัดพระธาตุลำปางหลวง

■ รัฐศรีโคตรบูรณ

ภาคอีสานเป็นดินแดนที่พบศาสนสถานเป็นจำนวนมาก ในจำนวนนั้นสันนิษฐานว่าพระธาตุพนมมีอายุเก่าแก่ที่สุด จากเรื่องราวในตำนานสะท้อนให้เห็นว่า พระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางทางอำนาจการเมืองการปกครองและวัฒนธรรม บริเวณที่ตั้งของพระธาตุพนมเป็นบริเวณที่มีผู้คนตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นรัฐมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยในตำนานกล่าวว่าพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางของ “แคว้นศรีโคตรบูรณ” รัฐแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณแอ่งที่ราบสกลนคร หรือบริเวณลุ่มน้ำโขงครอบคลุมทั้งฝั่งไทยและลาว โดยรัฐแห่งนี้เกิดขึ้นก่อนที่ลาวล้านช้างจะเคลื่อนย้ายลงมามีอำนาจในบริเวณนี้

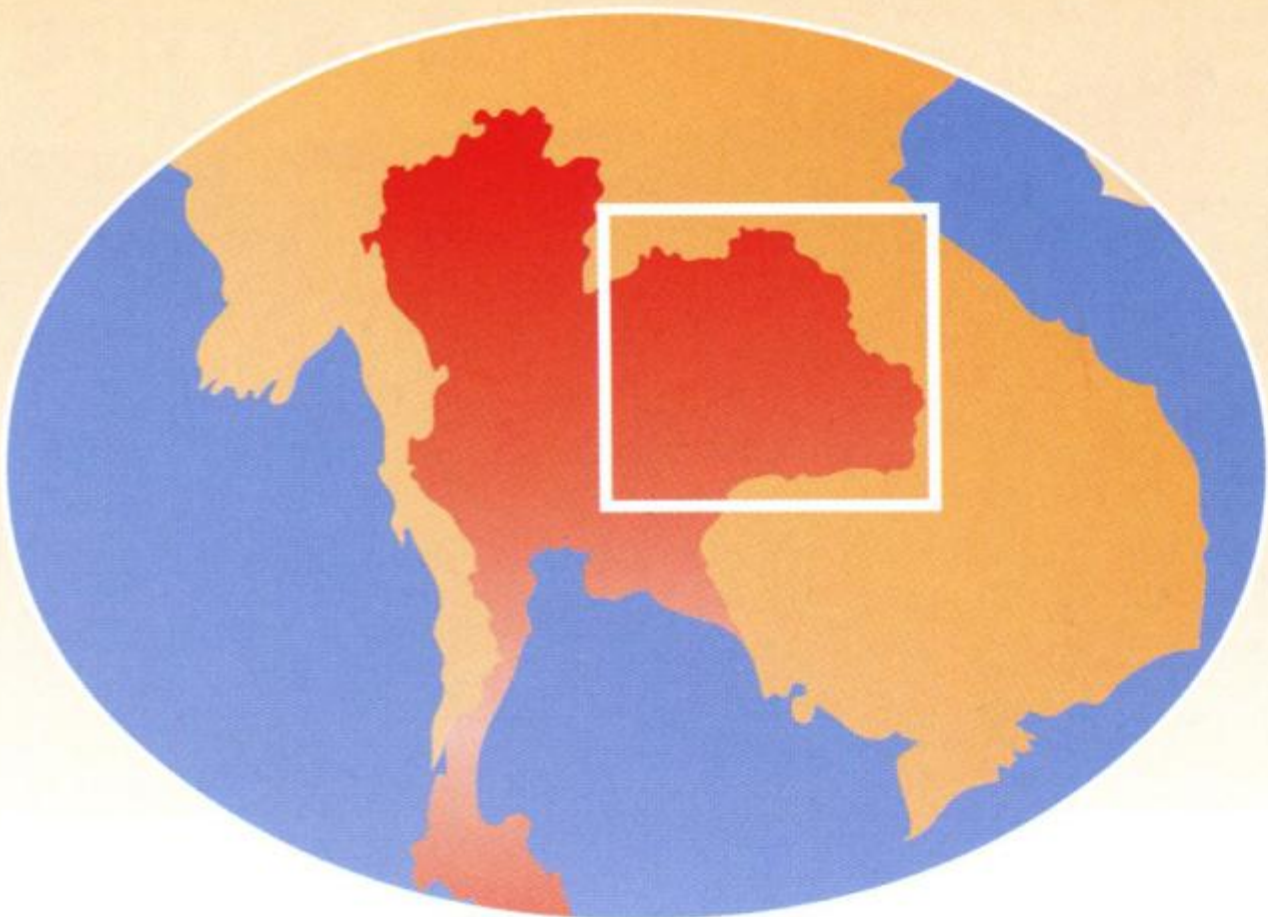
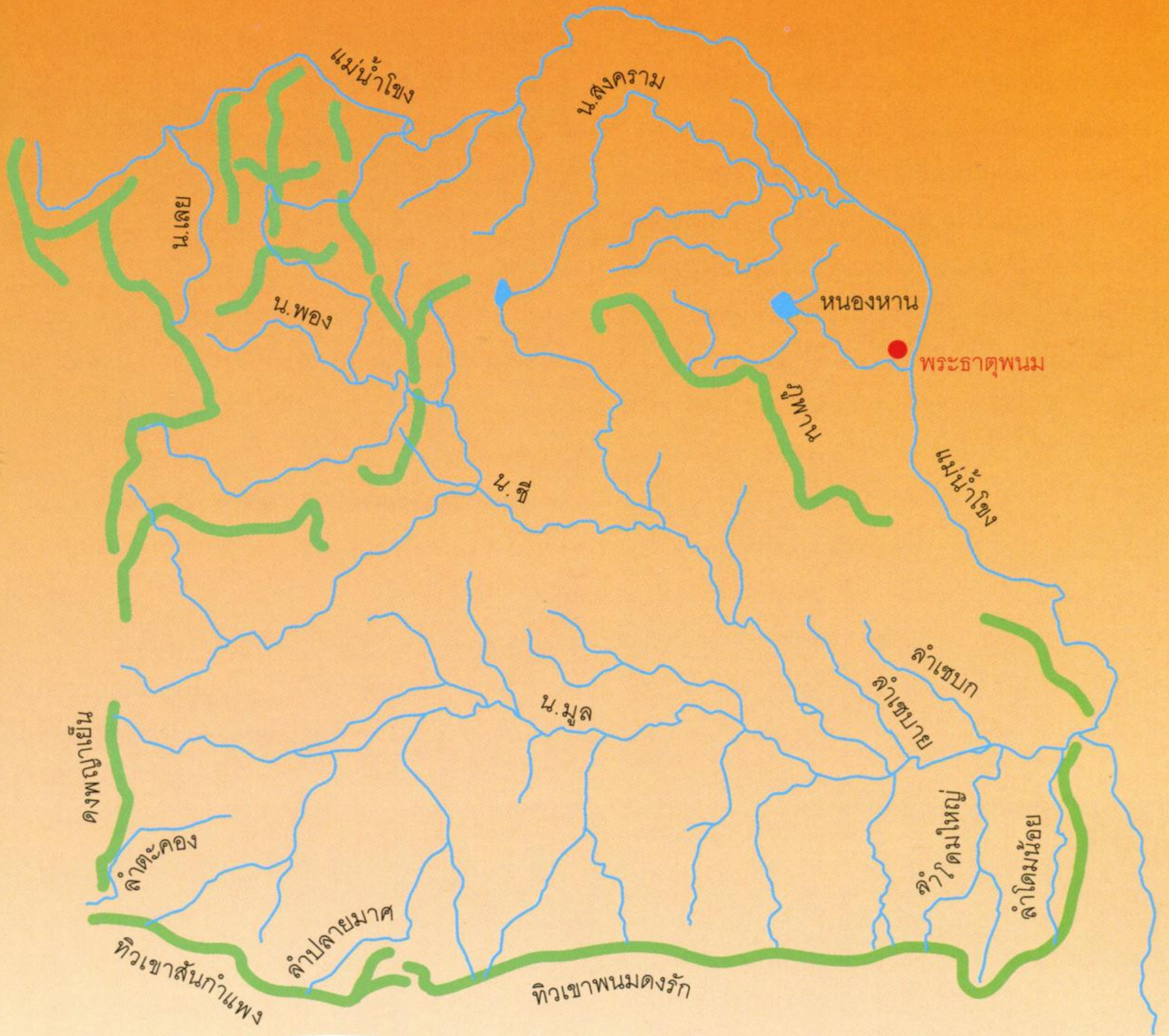
ส่วนทางฝั่งลาวเป็นบริเวณที่มีความเป็นมาเก่าแก่ ในเอกสารโบราณของจีนระบุถึงเมือง “เวินตาน” หรือ “เหวินถาน” โดยเชื่อว่าเมืองนี้น่าจะเป็นชื่อเก่าของนครเวียงจันทน์ ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งเมืองพระนคร ได้ทรงขยายพระราชอำนาจขึ้นมาตามลำน้ำโขง

จากสภาพภูมิศาสตร์ปัจจุบันสันนิษฐานได้ว่ารัฐศรีโคตรบูรณตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นชุมทางของการคมนาคม โดยสามารถเดินทางขึ้นเหนือติดต่อกับเมืองหยุนหนาน (Yunnan) ในจีนทางตอนใต้และบ้านเมืองในภาคเหนือของสยาม ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับเวียดนาม และพวกจามทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ ทางด้านใต้สามารถใช้แม่น้ำโขงติดต่อกับขอม และทางตะวันตกติดต่อกับชุมชนในแอ่งโคราชรวมถึงชุมชนในสุโขทัยและอยุธยา

ภาพลายอิฐที่องค์พระธาตุพนม

แผนที่แสดงภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ภูเขาและแม่น้ำสำคัญ

■ ตำนานพระธาตุพนมกับรัฐศรีโคตรบูรณ

ตำนานพระธาตุพนมหรืออุรังคธาตุเทศนาเป็นตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยกล่าวถึงพญาศรีโคตรบูร ผู้ครองเมืองศรีโคตรบูรณได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินตามเมืองต่างๆ หลายเมือง รวมทั้งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าเมืองในบริเวณใกล้เคียงหลายเมือง เรื่องราวดำเนินมาจนถึงเรื่องของพระเจ้าแผ่นดินลาวล้านช้างในพุทธศตวรรษที่ 22 สมัยพระเจ้าสุริยวงศา ในช่วงนี้พญาศรีโคตรบูรในตำนานมีชาติกำเนิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินล้านช้างหลายพระองค์ คือพระเจ้าจักรพรรดิแผ่นแผ้ว พระเจ้าไชยเชษฐา และพระเจ้าสุริยวงศา โดยกษัตริย์สองพระองค์หลังนี้ทรงมีบทบาทอย่างมากในการบูรณะองค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุ (กระดูกหน้าอก) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตำนานอุรังคธาตุดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นเขตแดน

ของรัฐศรีโคตรบูรณที่อยู่บริเวณดินแดนทั้งสองฝั่งของแม่น้ำโขง ตั้งแต่จังหวัดอุดรธานี หนองคาย เวียงจันทน์ นครพนม ลงไปถึงอุบลราชธานี ในเขตนี้มีศาสนสถานที่สำคัญเพียงแห่งเดียวคือ **พระธาตุพนม** ตั้งอยู่บนภูเก้าริริมฝั่งแม่น้ำโขง บริเวณที่ตั้งของพระธาตุพนมพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สะท้อนพัฒนาการทางศาสนาและความเชื่อหลากหลายแบบ มีการพบกลองมโหระทึกสำริด และเสมาหินแบบทวารวดีปักตามที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพบว่ามีเสมาหินปักอยู่รอบเจดีย์พระธาตุพนมด้วย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-18 สมัยลพบุรี ผู้คนแถบนี้มีประเพณีการนำกระดูกที่เผาแล้วบรรจุในไห แล้วฝังตามเนินดินในบริเวณใกล้เคียงกับพระธาตุพนม ซึ่งประเพณีนี้คงกระทำสืบเนื่องมาถึงสมัยสุโขทัย ในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 เพราะไหบรรจุกระดูกบางอันใช้ขามดินเผาเคลือบที่ผลิตตามแบบสุโขทัย

- 1 หอนางหลาว จังหวัดสกลนคร
ที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของรัฐศรีโคตรบูรณ์
- 2 พระธาตุพนม ศูนย์รวมจิตใจของผู้คน
สองฟากฝั่งแม่น้ำโขง
- 3, 4 ภาพถ่ายเก่าของลวดลายอิฐที่องค์
พระธาตุพนมซึ่งเป็นศิลปะสมัยทวารวดี
เป็นภาพกษัตริย์พื้นเมืองทรงช้าง ม้า

เป็นฝาปิด

หากพิจารณาจากองค์พระธาตุพนม ลักษณะทางศิลปกรรมบ่งบอกความหลากหลายของรูปแบบทางศิลปะและคติความเชื่อ เช่น ส่วนเรือนธาตุขององค์พระธาตุพนม มีภาพสลักบนแผ่นอิฐทั้งเรื่องราวเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ พระนารายณ์ บางส่วนเป็นอิทธิพลศิลปะขอมแบบไพรกเมง (พ.ศ. 1175-1240) นอกจากนี้มีภาพของกษัตริย์ทรงช้างและม้า และภาพสัตว์ต่างๆ ซึ่งนักวิชาการบางท่านเชื่อว่าเป็นฝีมือของคนพื้นเมือง ส่วนยอดขององค์พระธาตุที่เป็นทรงโกศนั้นเป็นต้นแบบที่ส่งอิทธิพลแก่สถูปที่สร้างในระยะหลังๆ หลายแห่ง ความหลากหลายของรูปแบบที่กล่าวมานี้สะท้อนถึงความหลากหลายของกลุ่มชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้

ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของรัฐศรีโคตรบูรณได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงบ้านเมืองสมัยทวารวดีหลายแห่ง เช่น บริเวณหนองหานน้อย กุมภวาปี จังหวัดสกลนคร หนองหานหลวง จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมบ้านเชียงในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 พบศิลปะสถาปัตยกรรมขอม เช่น พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุดุม ซึ่งล้วนแต่ถูกดัดแปลงให้เป็นพุทธสถานในสมัยต่อมา

ส่วนที่เมืองเวียงจันทน์ เมืองนี้ปรากฏชื่ออยู่ในจารึกสมัยสุโขทัย ในสมัยพญาสิทธิแห่งสุโขทัย พระเจ้าฟ้าจัมแห่งล้านช้างได้ขยายพระราชอำนาจมาสู่บริเวณพระธาตุพนม และในเอกสารสมัยพุทธศตวรรษที่ 23 กล่าวถึงเจ้าหน่อกษัตริย์แห่งเวียงจันทน์และพระราชครูโพนเสม็กได้แยกตัวไปรวมกำลังอำนาจอยู่ที่จำปาสัก ซึ่งอยู่ทางตอนล่างของกลุ่มน้ำโขงอันเป็นดินแดนของพวกข่า ภายหลังเจ้าหน่อกษัตริย์ได้เป็นผู้ครองจำปาสัก

และพระราชครูโพนเสม็กได้ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่พวกข่า ได้สร้างบ้านแปงเมืองขึ้นบริเวณสองฝั่งลำน้ำโขง แล้วได้สร้างพระสถูปที่ภูกำพร้าว รวมทั้งบูรณะปราสาทแห่งหนึ่งเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งรู้จักกันในนาม พระธาตุพนม

เรื่องราวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของบ้านเมืองสองฝั่งแม่น้ำโขง โดยมีศูนย์กลางร่วมกันที่พระธาตุพนมจนปรากฏเป็นตำนาน และรัฐศรีโคตรบูรณน่าจะมีความสัมพันธ์กับการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนหลายเผ่าพันธุ์ในบริเวณนี้ โดยเฉพาะพวกลาวที่เข้าสู่รัฐสุโขทัย ตำนานพระธาตุพนมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐศรีโคตรบูรณทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยพระธาตุพนมยังคงเป็นศูนย์กลางของระบบความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้คนไท-ลาวสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงจวบจนปัจจุบัน

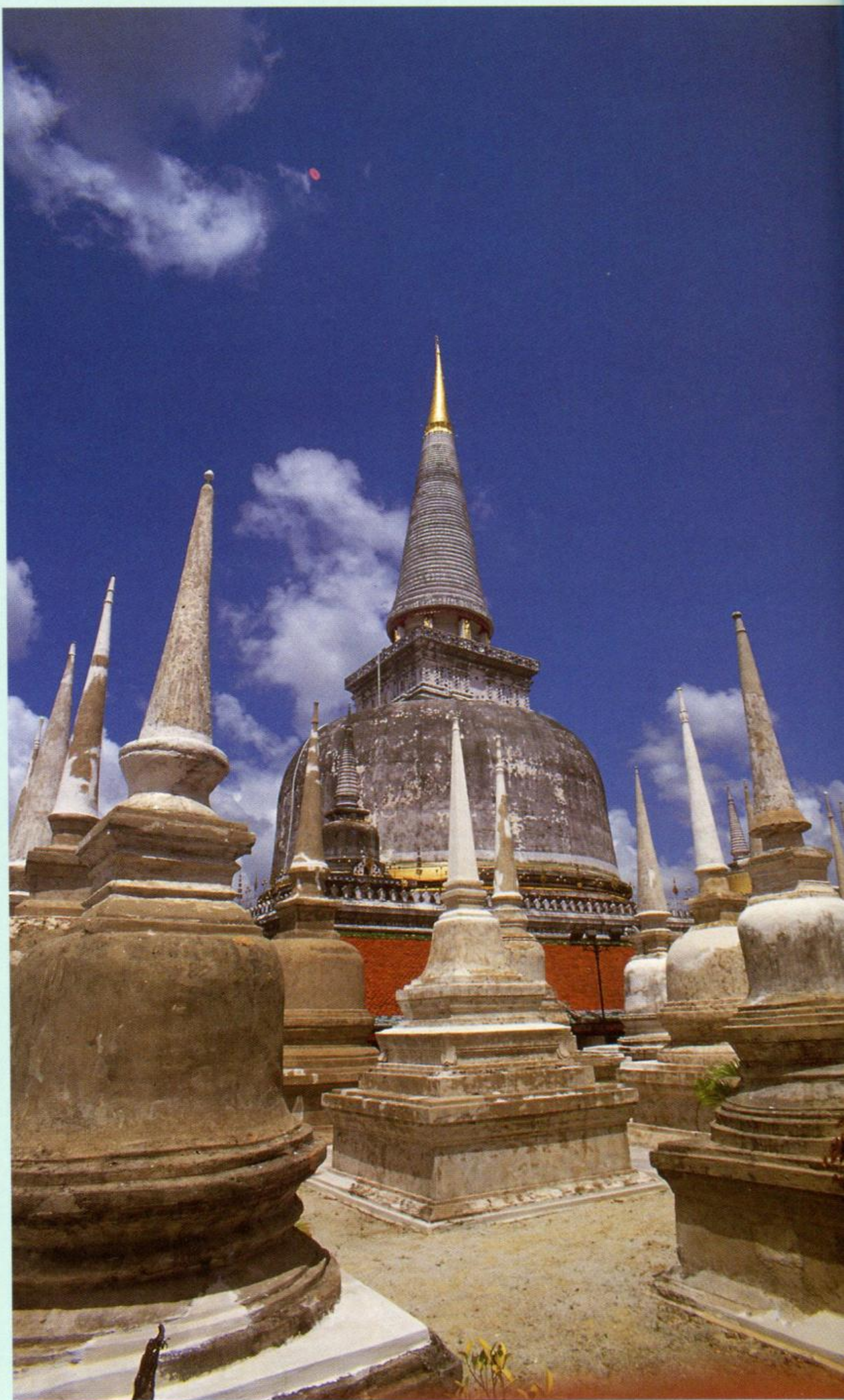
2

- 1 แม่น้ำโขง พรมแดนธรรมชาติไทย-ลาว
- 2 พระธาตุนารายณ์เจงเวง สกลนคร
หนึ่งในศาสนสถานขอมที่ถูกดัดแปลง
ให้เป็นพุทธสถานในเวลาต่อมาหลังจาก
อิทธิพลขอมหมดไปในภูมิภาคอีสาน

พัฒนาการของรัฐในภาคใต้

คาบสมุทรสยามหรือภาคใต้ของสยามประเทศเป็นดินแดนที่มีความโดดเด่นทางด้านพัฒนาการของรัฐโบราณในอุษาคเนย์ ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นคาบสมุทร มีทะเลเปิดชนาบทั้งสองด้าน ทำให้มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับระบบเครือข่ายการค้านานาชาติทางทะเลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-10 ซึ่งจำเป็นต้องใช้เส้นทางตัดผ่านคาบสมุทรนี้ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คาบสมุทรภาคใต้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว จนก่อเกิดรัฐรุ่นแรกของสยามประเทศคือ รัฐตามพรลิงค์

ในราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 ระบบมณฑลของตามพรลิงค์ค่อยเสื่อมลงพร้อมกับการคลี่คลายสู่กำเนิดของรัฐใหม่คือ **รัฐศรีธรรมราชหรือรัฐนครศรีธรรมราช** ซึ่งเป็นรัฐที่นับถือพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ โดยผู้ปกครองระยะแรกคือราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช ได้สถาปนาเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเป็นราชธานีของรัฐสืบต่อไปจากที่เคยเป็นมาก่อนหน้านี้

พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

แผนที่แสดงอาณาบริเวณ
คาบสมุทรทางใต้ของสยาม

อ่าวไทย

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ทะเลสาบสงขลา

ทะเลอันดามัน

■ รัฐนครศรีธรรมราช

เมืองโบราณนครศรีธรรมราชตั้งอยู่บนสันทรายเก่าซึ่งเป็นทีดอน ในตำนานประวัติศาสตร์เรียกบริเวณนี้ว่า หาดทรายแก้ว ซึ่งเป็น “หาดทรายขเลอบ” สันทรายนี้ตั้งอยู่ริมอ่าวสยาม ทอดตัวเป็นแนวยาวขนานไปกับแนวชายฝั่งทะเล บริเวณที่เมืองโบราณนี้ตั้งอยู่เป็นที่ตั้งของอ่าวนครศรีธรรมราชหรืออ่าวปากพนัง ตัวเมืองโบราณมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ตามลักษณะสันทราย ตัวเมืองมีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ คูเมืองบางด้านอาศัยแนวลำคลองธรรมชาติที่ไหลตัดผ่านแนวสันทรายเป็นแนวคูเมือง และเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงคูเมืองทุกด้าน ภายในเมืองโบราณพบโบราณวัตถุจำนวนมาก เนื่องจากเป็นเมืองโบราณที่มีการอยู่อาศัยซ้อนทับกันหลายสมัยต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

ในช่วงที่พุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์รุ่งโรจน์ขึ้น และเป็นศาสนาแห่งรัฐในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-19

นั้น ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชได้สถาปนาพระมหาสถูปที่เรียกว่า **พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช** ตั้งอยู่ที่จุดศูนย์กลางของเมือง พระมหาสถูปแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ โดยยังคงใช้สภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์ของหาดทรายแก้วที่เคยเป็นมาสมัยก่อนหน้านี้ โดยพระบรมธาตุเจดีย์สร้างขึ้นในจุดใกล้เคียงกับที่ตั้งเทวาลัยศักดิ์สิทธิ์เดิมด้วย ลักษณะทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์มีความคล้ายคลึงกับศิลปะศรีลังกาแบบโปโลนนารูวะ (Polonnaruwa Style) ช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งพระมหาธาตุเจดีย์องค์นี้ยังเป็นต้นแบบให้กับพระเจดีย์ที่สร้างในภายหลังทั้งภายในและนอกรั้วนครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทสำคัญคือ เป็นเมืองที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ไปสู่ดินแดนในภาคกลางของสยามและสุโขทัย

- 1 กำแพงเมือง
นครศรีธรรมราช
- 2 พระบรมธาตุเจดีย์เมือง
นครศรีธรรมราช
- 3 พระพุทธรูปที่ประดิษฐาน
รอบฐานพระระเบียง
วัดพระบรมธาตุเจดีย์เมือง
นครศรีธรรมราช

■ ลักษณะการปกครอง ของรัฐนครศรีธรรมราช

จากตำนานประวัติศาสตร์หลายเรื่อง กล่าวตรงกันว่า นอกจากราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชจะทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างจริงจังแล้ว ยังมีการสถาปนาความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับดินแดนหลายแห่ง รวมทั้งการสถาปนาระบบการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะตน คือ **ระบบเมืองสิบสองนักษัตร** โดยเมืองเหล่านี้ตั้งอยู่รายล้อมศูนย์กลางคือเมืองนครศรีธรรมราช ในทำนองเดียวกันกับการสถาปนาระบบมณฑลที่มีมาก่อนหน้านี้ในพุทธศตวรรษที่ 11 เมืองทั้ง 12 เมืองในระบบนักษัตรได้แก่

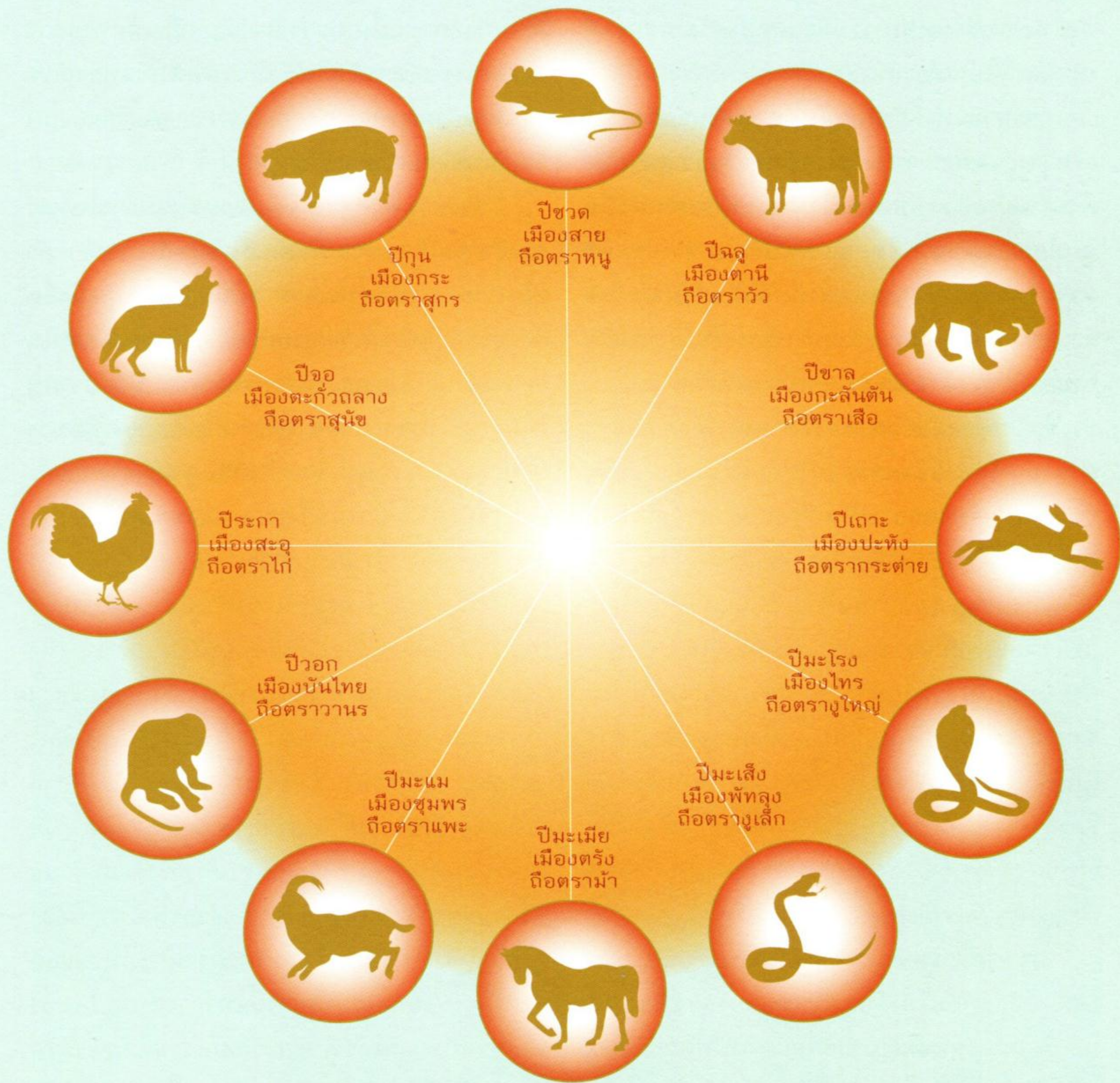
ปีชวด	เมืองสาย	ถือตราหนู
ปีฉลู	เมืองตานี	ถือตราวัว
ปีขาล	เมืองกะลันตัน	ถือตราเสือ
ปีเถาะ	เมืองปะหัง	ถือตรากระต่าย
ปีมะโรง	เมืองไทร	ถือตรางูใหญ่
ปีมะเส็ง	เมืองพัทลุง	ถือตรางูเล็ก
ปีมะเมีย	เมืองตรัง	ถือตราม้า
ปีมะแม	เมืองชุมพร	ถือตราแพะ
ปีวอก	เมืองบันไทย	ถือตราวานร
ปีระกา	เมืองสะอู	ถือตราไก่
ปีจอ	เมืองตะกั่วถลาง	ถือตราสุนัข
ปีกุน	เมืองกระ	ถือตราสุกร

เมืองเหล่านี้มีหน้าที่สำคัญคือ การสร้างและทำนุบำรุงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช รวมทั้งมีบทบาทในการสร้างศาสนสถานสำคัญแห่งอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงด้วย การทำนุบำรุงศาสนสถาน การแสดงความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช และการเข้าร่วมพิธีสำคัญของราชวงศ์และพุทธศาสนา ส่งผลให้ความเชื่อและศิลปกรรมที่สำคัญของพุทธศาสนาหลักลังkawงศ์แพร่ไปสู่เมืองอื่นๆ ที่เห็นได้ชัดคือ พระสถูปทรงลังกา

นอกจากการที่ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช มอบหมายให้เมืองบริวารสร้างศาสนสถานแล้ว สิ่งที่ทำควบคู่กันคือ การสร้างป่าให้เป็นเมือง โดยการขยายที่ทำกิน การสร้างชุมชนใหม่ ส่งผลให้รัฐมีความมั่นคงและมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยเอกสารโบราณของจีนแสดงให้เห็นว่า นอกจากรัฐนครศรีธรรมราชสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอสำหรับการบริโภคภายในรัฐ ยังสามารถผลิตสำหรับส่งออกจำหน่ายด้วย รวมถึงสินค้าออกที่มีเพิ่มขึ้นหลายชนิด เช่น การบูร กะโหลก นกเงือกหรือนกฮูก ดีบุก และกระดองเต่า เป็นต้น

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เกิดศูนย์กลางอำนาจของรัฐอยุธยาขึ้น และได้ส่งผลกระทบต่อสถานะของนครศรีธรรมราช ด้วยเหตุที่เมืองนี้เป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญทำให้นับแต่สมัยปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาอยุธยาสามารถควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชได้ แต่บทบาทของการเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนายังคงดำรงอยู่สืบเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน

เมืองในระบบ 12 นักษัตร

สยาม ประเทศเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาค
อุษาคเนย์ ที่ทำหน้าที่ประหนึ่งสะพานเชื่อมระหว่าง
ดินแดนสองส่วนของอุษาคเนย์คือ ส่วนที่อยู่บนแผ่น
ดินใหญ่กับส่วนหมู่เกาะ เข้ามาอยู่ใต้วัฒนธรรมที่
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สะพานแห่งนี้ยังตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นจุดกึ่งกลาง
ระหว่างอารยธรรมยิ่งใหญ่ของโลกโบราณ 2 แห่ง
คือ จีนและอินเดีย ส่งผลให้สยามประเทศเป็น
ศูนย์กลางแห่งการติดต่อแลกเปลี่ยนและเผยแพร่
อารยธรรมของทั้งสองแหล่งที่ลัทธิไหลเข้ามา โดย
ผ่านเส้นทางการแลกเปลี่ยนทางทะเลในระบบเครือ
ข่ายการค้านานาชาติของโลกโบราณที่เริ่มพัฒนาใน
ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อเวลา
ผ่านไปเครือข่ายนี้ขยายออกไปมากขึ้นและมีความ
ซับซ้อนเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นเส้นทางสายหลักที่เชื่อม
โลกตะวันออกและโลกตะวันตกเข้าด้วยกัน จากหลัก
ฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-5 แสดงให้เห็นว่า
เครือข่ายนี้ครอบคลุมดินแดนกว้างใหญ่ในระบบการ
ค้าของโลกโบราณ กล่าวได้ว่าระบบการค้านี้เป็น
ระบบที่ยิ่งใหญ่ของโลกยุคนั้น หรืออาจกล่าวได้ว่า
เป็นระบบโลก (World System) อย่างแท้จริง โดย
สิ่งของที่เข้าร่วมในระบบการค้านี้ในช่วงต้นได้แก่
ของป่า ของหายาก ของแปลก และของมีค่า หรือที่
เรียกรวมๆ กันว่าสิ่งของระดับบารมี

จากการสำรวจทางโบราณคดีพบหลักฐานจำนวน
ไม่น้อยที่สะท้อนให้เห็นว่า ในระยะเวลานี้ดินแดน
หลายส่วนของสยามประเทศโดยเฉพาะที่ตั้งอยู่บริเวณ
คาบสมุทรและรอบอ่าวสยามได้ถูกพัฒนาอย่างแนบแน่น
กับระบบเครือข่ายทางการค้าของโลกโบราณสายนี้
โดยชุมชนหลายแห่งพัฒนาสู่การเป็นเมืองท่าและ
เมืองอุตสาหกรรมในการผลิตลูกปัดและเครื่องประดับ

หลักฐานที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งยัง
สะท้อนให้เห็นถึงการปรากฏบทบาททางการค้าของ
โรมันและโลกพุทธศาสนาในช่วงระยะเวลาดังกล่าว
ด้วย นอกจากนี้เอกสารจีนยังบอกถึงเส้นทางการ
เดินทางของชาวจีนไปยังอินเดียที่เดินทางผ่าน
เส้นทางข้ามคาบสมุทร (Trans Peninsula Route)
ในบริเวณคาบสมุทรสยามด้วย

ล่วงมาพุทธศตวรรษที่ 6-10 เอกสารโบราณ
ของจีน อินเดีย และตะวันตก ชี้ให้เห็นถึงการขยายตัว
ของระบบการค้านานาชาติ พร้อมกับการพัฒนาขึ้น
มาของชุมชนทางการค้าใหม่ๆ ของสยามประเทศเป็น
จำนวนมาก โดยชุมชนเมืองท่าหลายแห่งมีชื่อปรากฏ
ในเอกสารโบราณ เช่น เมืองท่าตะโกลา เมืองท่า
กะมะลิง เมืองท่าตุน-ซุน เป็นต้น ศูนย์กลางการค้า
เหล่านี้ล้วนพัฒนาในบริเวณชายฝั่งทะเลของคาบ-
สมุทรสยามและอ่าวสยามทั้งสิ้น

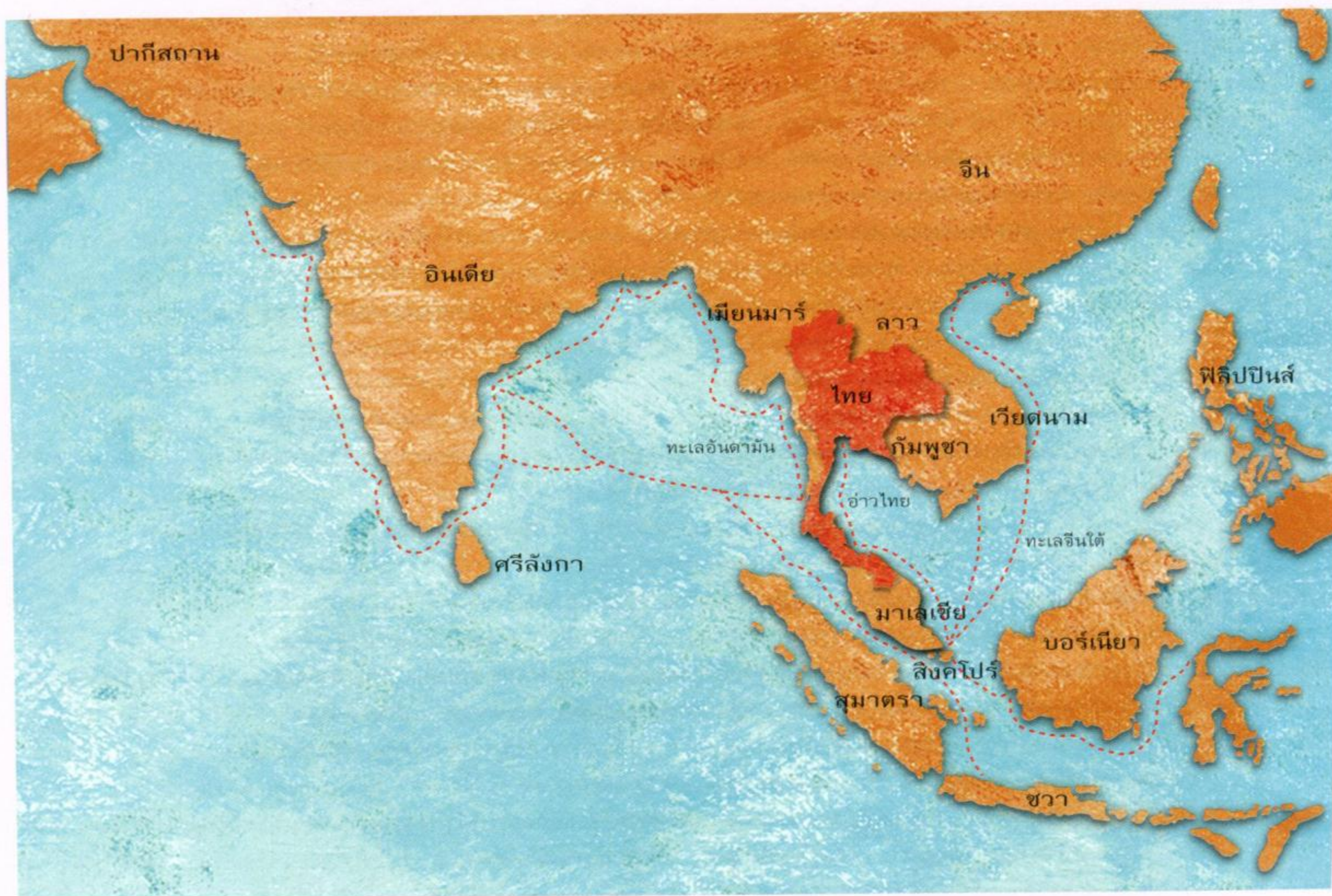
การพัฒนาของชุมชนการค้าเหล่านี้กลับกลายเป็น
ปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่เกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนา
ขึ้นของรัฐรุ่นต้นหลายรัฐในสมัยประวัติศาสตร์ของ
สยามประเทศ รัฐเหล่านี้พัฒนาขึ้นในบริเวณคาบสมุทร
สยามและอ่าวสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ที่
สำคัญคือ รัฐทวารวดีในอ่าวสยาม และรัฐตามพรลิงค์
ในคาบสมุทรสยาม ทั้งวัฒนธรรมทวารวดีและตาม-
พรลิงค์ต่างเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาขึ้นของ
รัฐไทยในช่วงเวลาต่อมา อีกทั้งหลักฐานทางโบราณคดี
บอกให้รู้ว่าวัฒนธรรมทั้งสองนี้แพร่กระจายไปไกลทั่ว
ทั้งสยามประเทศ เช่น กรณีวัฒนธรรมตามพรลิงค์
เทพ-กษัตริย์ได้พัฒนาระบบมณฑลใช้ปกครองทั่ว
คาบสมุทร และวัฒนธรรมทวารวดีที่พบทุกภาคของ
สยามประเทศ

ในช่วงปลายสมัยทวารวดีมาถึงพุทธศตวรรษที่

18 ปรากฏอิทธิพลขอมในบริเวณภาคอีสานของสยามประเทศ จึงปรากฏวัฒนธรรมขอมในดินแดนนี้ เช่น เมืองโบราณพิมายที่จังหวัดนครราชสีมา เมืองโบราณพนมรุ้งที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น ในชุมชนเหล่านี้ นอกจากพบปราสาทหินหรือปราสาทขอมหลายแห่งแล้ว ยังพบศิลาจารึกสลักด้วยอักษรขอมและภาษาขอมจำนวนมาก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างบุญกุศลของพระเจ้าแผ่นดินขอม

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-19 ทั้งรัฐทวารวดีและรัฐตามพรลิงค์โรยราลง แต่ทั้งสองวัฒนธรรมได้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญที่ก่อเกิดรัฐใหม่ขึ้นมาทั่วทั้งสยามประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถือกำเนิดของรัฐไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 อันเป็นช่วงที่กลุ่มคนไตที่อพยพเคลื่อนย้ายแบบค่อยเป็น

ค่อยไปสู่ดินแดนสยามมาช้านานมีจำนวนมากขึ้น จนในที่สุดกลุ่มคนใน “อารยธรรมสยาม” ดังกล่าวนี้นี้ได้ซึมซับเอาอารยธรรมดั้งเดิมดังกล่าวมาเป็นพื้นฐานการสถาปนารัฐใหม่ ได้แก่ รัฐสุโขทัยในลุ่มน้ำยม รัฐล้านนาในภาคเหนือ รัฐอโยธยา-ละโว้ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา รัฐสุพรรณภูมิทางตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา รัฐศรีโคตรบูรณในลุ่มน้ำโขงของภาคอีสาน และรัฐนครศรีธรรมราชในคาบสมุทรภาคใต้ อันอาจชี้ให้เห็นว่าช่วงนี้รัฐของ “อารยธรรมสยาม” ได้ครอบคลุมดินแดนทั้งมวลของสยามประเทศจนในที่สุดรัฐเหล่านี้ได้รวมกันเข้าในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เพื่อการสถาปนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชื่อว่า “ราชอาณาจักรสยาม” และสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของราชอาณาจักรแห่งนี้

บรรณานุกรม

เอกสารและหนังสือภาษาไทย

- ธิดา สารยา. **เมืองประวัติศาสตร์ : เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสัชชนาลัย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2538.
- ปรีชา นุ่นสุข. **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทย**.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2539.
- _____. **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในลุ่มน้ำปัตตานี ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16**.
ปัตตานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2546.
- _____. **รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย**.
กรุงเทพฯ : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ, 2543.
- _____. **ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ผาสุข อินทราวุธ, สิ้นชัย กระบวนแสง และเพียว นาคเวก. **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19**.
กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- ภูธร ภูมะธน. **จารึกโบราณรุ่นแรกพบที่ลพบุรีและใกล้เคียง**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2524.
- สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย-ล้านนา**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2538.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. **ศิลปะในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.
- สุรพล ดำริห์กุล. **ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2547.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. **พนมรุ้ง**. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2531.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2533.

ภาษาต่างประเทศ

- Allard, F. "Stirrings at the Periphery: History, Archaeology, and the Study of the Dian." In **International Journal of Historical Archaeology**. 2 (4), 1998 : 321-341.
- Begley, V. **The Ancient Port of Arikamedu : New Excavations and Researches 1989-1992**, Volume One. Ecole Française d'Extreme-Orient Paris, 1996.
- Bellina, B. "Beads, Social Change and Interaction between India and South-east Asia." In **Antiquity**. 77, 2003 : 286-297.
- Bellina, B. and I. C. Glover. "The Archaeology of Early Contact with India and the Mediterranean World, from the Fourth Century BC. to the Fourth Century AD." In **Southeast Asia : From Prehistory to History**, edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Curzon, 2004.
- Bellina, B. and P. Silapanth. "Preliminary Report on the First Season of Survey at Khao Sam Kaeo (Chumphon)." In **Southeast Asian Archaeology International Newsletter**. 19, 2005 : 5-7.
- Bellwood, P. **Prehistory of the Indo Malaysian Archipelago**. Honolulu : University of Hawai'i Press, 1997.
- _____. "The Origins and Dispersals of Agricultural Communities in Southeast Asia." In **Southeast Asia : From Prehistory to History**, edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Curzon, 2004.
- Coedes, G. "Documents sur l'Histoire Politique et Religieuse de Laos." In **Bulletin de l'Ecole Française d'Extreme-Orient**. 25, 1925 : 1-200.
- _____. **The Indianized States of Southeast Asia**. Honolulu : East-West Center Press, 1968.
- Diskul, M.C. Subhadradis. "The Development of Dvaravati Sculpture and a Recent Find from Northeast Thailand." In **Early South East Asia**. Oxford : Oxford University Press, 1979.
- _____. "Two Khmer Temples : Phanom Rung and Prasat Muang Singh." In **The Artistic Heritage of Thailand**. Bangkok : Sawaddi Magazine and National Museum Volunteers, 1979.
- Dupont, P. **L'Archeologie Mone de Dvaravati**. Paris : Ecole Française d'Extreme-Orient, 1959.
- Fine Arts Department. **The Bronze Kettle Drums in Thailand**. Bangkok : Fine Arts Department, 2003.
- Frank, Andre Gunder, and Barry K. Gills. "The 5000-Year World System." In **The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?**, edited by Andre Gunder Frank and Barry K. Gills. London and New York : Routledge, 1993.
- Frankel, B. "The Water, the King and the Mountain : Khmer Cosmology." In **The Artistic Heritage of Thailand**. Bangkok : Sawaddi Magazine and National Museum Volunteers, 1979.
- Glover, I. C. "The Southern Silk Route : Archaeological Evidence for Early Trade between India and Southeast Asia." In **Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia**, edited by A. Srisuchat. Bangkok : Office of the National Culture Commission, 1996.

- Gutman, P. and B.Hudson. "The Archaeology of Burma (Myanmar) from the Neolithic to Pagan."
- In **Southeast Asia : From Prehistory to History**. edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Curzon, 2004.
- Higham, C. **The Archaeology of Mainland Southeast Asia**. Cambridge : Cambridge University Press, 1989.
- _____. **Early Cultures of Mainland Southeast Asia**. Bangkok : River Book Ltd., 2002.
- _____. "Mainland Southeast Asia from the Neolithic to the Iron Age." In **Southeast Asia : From Prehistory to History**. Edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Curzon, 2004.
- Indrawooth, P. **Dvaravati : A Critical Study Based on Archaeological Evidence**. Bangkok : Aksorn Samai Printing, 1999.
- _____. "The Archaeology of the Early Buddhist Kingdoms of Thailand." In **Southeast Asia : From Prehistory to History**. Edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Curzon, 2004.
- Indrawooth, P., S. Krabuansang and P. Narkwake. "Muang Fa Daed Song Yang : New Archaeological Discoveries."
- In **Recentes Recherches en Archeologie en Thaïlande : Deuxieme Symposium Franco-Thai**. Bangkok : Silpakorn University, 1991.
- Jacques, C. "Les Khmers en Thaïlande : Ce que nous Disent les Inscriptions."
- In **Premier Symposium Franco-Thai**. Bangkok : Universite de Silpakorn, 1988.
- Keyes, C.F. "A Note on the Ancient Towns and Cities of Northeast Thailand." In **Tonnan Ajia Kenkyu**. 11(1), 1974 : 497-506.
- Krairiksh, P. **Art in Peninsular Thailand Prior to the Fourteenth Century AD**. Bangkok : The Fine Arts Department, 1980.
- Marshall, J. **Taxila : An Illustrated Account of the Archaeological Excavations**. Volume III. Cambridge : Cambridge University Press, 1951.
- Na Nagara, P. and A.B. Griswold. **Epigraphical and Historical Studies**. Bangkok : The Historical Society, 1992.
- Noonsuk, P. "The Study of Local Placenames on the Thai Peninsula : Takuapa, Jaiya and Nagara Sri Dharmaraja (Takua Pa, Chaiya and Nakhon Si Thammarat)." In **SPAFA** (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T - W 3), Bangkok and South Thailand, March 29-April 11, 1983, pp. 145-187. SEAMEO, Bangkok.
- _____. "A Historical Study of Buddhism on the Peninsular Thailand."
- In **16th Prince of Songkla University Annual Research Abstracts 2004**. Bangkok : O.S. Printing House, 2005.
- Noonsuk, W. **The Significance of Peninsular Siam in the Southeast Asia Maritime World During 500 BC. to AD. 1000**. Master of Arts Thesis in Anthropology, Honolulu : University of Hawai'i, 2005 .
- Pelliot, P. "Deux Itinéraires de Chine en Inde a la Fin du VIIIe Siecle."
- In **Bulletin de l'Ecole Française d'Extreme-Orient**. 4, 1904 : 142-143.
- Penth, H. **Lan Na Inscription Project**. Chiang Mai : Social Research Institute, Chiang Mai University, 1980.
- Quaritch Wales, H.G. **Dvaravati ; the Earliest Kingdom of Siam (6th-11th Century)**. London : Bernard Quaritch Ltd., 1969.
- Ray, H.P. **In Search of Suwannaphum : Early Sailing Networks in the Bay of Bengal**. Yogyakarta, 1990.
- _____. "Early Trans-Oceanic Contacts between South and Southeast Asia."
- In **Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia**. Bangkok : The Office of the National Culture Commission, 1996.
- Saraya, D. **(Sri) Dvaravati : The Initial Phase of Siam's History**. Bangkok : Muang Boran Publishing House, 1999.
- Skilling, P. "Dvaravati : Recent Relavations and Research." In **Delications to Her Royal Highness Princess Galyani Vadhana Krom Luang Naradhiwas Rajanagarindra on her 80th Birthday**. Bangkok : The Siam Society, 2003.
- Smith, Monica L. "Indianization" from the Indian point of view : Trade and cultural contacts with Southeast Asia in the early first millennium C.E." In **Journal of the Economic and Social History of the Orient**. 42 (1), 1999 : 1-26.
- Stark, M. T. "Mainland Southeast Asia : Late Prehistoric." In **Encyclopedia of Prehistory, Volume 3 : East Asia and Oceania**. New York : Plenum Publishers, 2000.
- _____. "Pre-Angkorian and Angkorian Cambodia." In **Southeast Asia : From Prehistory to History**. London and New York : Routledge Curzon, 2004.
- Theunissen, R., P. Grave, G. Bailey. "Doubts on Diffusion: Challenging the Assumed Indian Origin of Iron Age Agate and Carnelian Beads in Southeast Asia." In **World Archaeology**. 32 (1), 2000 : 84-105.
- Wheatley, P. **The Golden Khersonese**. Kuala Lumpur : University of Malaya Bookshop Ltd., 1966.
- _____. **Nagara and Commandery : Origins of the Southeast Asian Urban Traditions**. Chicago : University of Chicago, 1983.
- Wicks, R.S. **Money, Markets and Trade in Early Southeast Asia : The Development of Indigenous Monetary Systems to A.D. 1400**. Ithaca : Southeast Asia Program, Cornell University, 1992.
- Yu, Y.-S. **Trade and Expansion in Han China**. Berkeley : University of California Press, 1967.

ผู้สนับสนุนจากภาคเอกชน

ขอขอบคุณ

คุณภูธร ภูมะธน

คุณสุดารา สัจฉายา

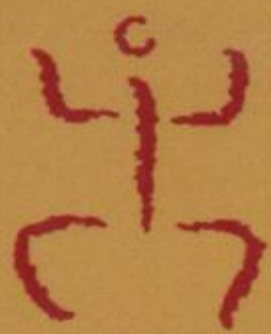
วันกำหนดส่ง

๖ ส.ค. ๒๕๕๕

NDMI

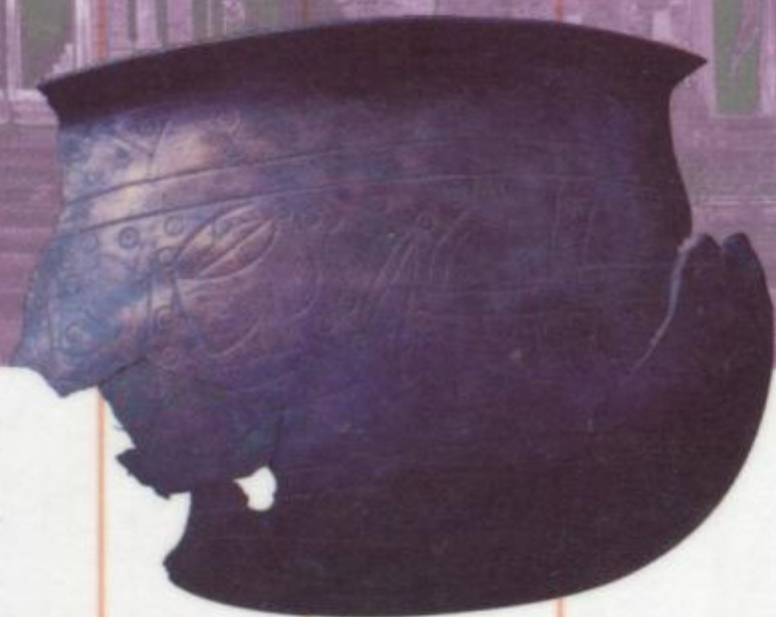

000010003068

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ
National Discovery Museum Institute

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) สำนักนายกรัฐมนตรี

ISBN 978-974-9772-44-7

9 789749 772447